

การวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก
AN ANALYTICAL STUDY OF THE VALUES OF BUDDHIST PRINCIPLES
APPEARED IN MAHĀVESSANTARAJĀTAKA

พระวินัย วิสุทธสาโร (เกษมสุข)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก

พระวินัย วิสุทธิสารโ (เกษมสุข)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

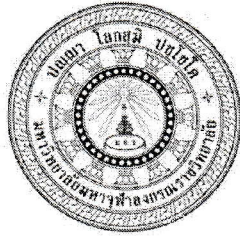
An Analytical Study of the Values of Buddhist Principles Appeared in
Mahāvessantarajātaka

Phra Vinai Visuddhasāro

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “การวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก” เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร,ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระมหาพรชัย สิริวิโร,ผศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

(ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์)

กรรมการ

(รศ.รวีโรจน์ ศรีคำภา)

กรรมการ

(พระครูโสภณพัฒนานานุยุต,ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระครูโกศัยพัฒนบัณฑิต,ผศ.ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูโสภณพัฒนานานุยุต,ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

พระครูโกศัยพัฒนบัณฑิต,ผศ.ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระวินัย เกษมสุข)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: วิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก
ผู้วิจัย	: พระวินัย วิสุทฺธสาโร (เกษมสุข)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระครูโสภณพัฒนานุยุต,ผศ.ดร.,ป.ธ.๔., พธ.บ. (ศาสนา), กศ.ม. (บริหารการศึกษา), Ph.D. (Buddhist Studies) : พระครูโกศัยพัฒนบัณฑิต, พธ.บ.,(การศึกษานอกโรงเรียน), กศ.ม.(บริหารการศึกษา), Ph.D. (Buddhist Studies)
วันเสร็จสมบูรณ์	: ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

งานวิจัยในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและสาระสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก ๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก และ ๓) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า

มหาเวสสันดรชาดก เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป บางครั้งนิยมเรียกว่า มหาชาติ เนื่องด้วยเป็นเรื่องของ พระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นชาดกเรื่องสุดท้ายในจำนวน ๕๔๗ พระเวสสันดรโพธิสัตว์ นับเป็นพระชาติที่ ๑๐ ในทศชาติชาดก มีทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ คือ ๑) กัณฑ์ทศพร ๒) กัณฑ์หิมพานต์ ๓) กัณฑ์ทานกัณฑ์ ๔) กัณฑ์วนประเวศน์ ๕) กัณฑ์ชูชก ๖) กัณฑ์จุลพน ๗) กัณฑ์มหาพน ๘) กัณฑ์กุมาร ๙) กัณฑ์มัทรี ๑๐) กัณฑ์สักกบรรพ ๑๑) กัณฑ์มหาราช ๑๒) กัณฑ์ฉกษัตริย์ และ ๑๓) กัณฑ์นครกัณฑ์

หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกประกอบไปด้วย หลักกฎแห่งกรรม,หลักความไม่ประมาท,หลักการให้ทาน, หลักขรวาจาธรรม ๔ ,หลักอริปไตย ๓, หลักพรหมวิหาร ๔, หลักทศ ๖ หลักสังคหวัตถุธรรม, หลักสันโดษ, หลักมิตรแท้-มิตรเทียม, หลักศีล ๕, หลักกาลามสูตร, หลักมุสาวาท,กตัญญูทเวที, หลักโกศล ๓, หลักสังเวคปริกิตตนาปาฐะ, หลักอริชฐานธรรม, หลักอกุศลมูล ๓, หลักโภชนมัตตัญญูตา, หลักอภัยทาน และหลักสาราณียธรรม ๖

คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกนั้น จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่าคุณค่าที่เกิดขึ้นมี ๔ ทาง คือ คุณค่าด้านร่างกาย หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์นั้น จะช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะ ไม่ประมาทในการใช้ชีวิต รู้ว่าสิ่งไหนมีประโยชน์ต่อร่างกาย สิ่งไหนให้โทษต่อร่างกาย เห็นคุณค่าของร่างกายและดูแลสุขภาพร่างกายของตนเอง ตลอดจนถึงรู้จักใช้ร่างกายของตนเองในทำความดี คุณค่าด้านจิตใจ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์นั้นจะช่วยพัฒนาจิตใจให้มีความเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ไม่อิจฉาริษยาผู้อื่น มีจิตใจที่เป็นกุศล เมื่อมีอารมณ์โลก โกรธ หลง ก็สามารถระงับได้ และมีเข้าใจในสัจธรรมของชีวิตดำเนินชีวิตอย่างไม่ประมาท คุณค่าด้านสังคม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ จะช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างสงบ ทุกคนต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและผู้อื่น เมื่อใครทำผิดก็ให้อภัยซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีเป็นที่ตั้ง สังคมมีความเข้มแข็ง ปัญหาทางครอบครัวลดน้อยลงและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และคุณค่าด้านประเพณีและวัฒนธรรม ประเพณีและวัฒนธรรมของไทยส่วนใหญ่มักจะมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา โดยมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจในการประกอบพิธีกรรมจนก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาขึ้น

Thesis : An Analytical Study of the Values of Buddhist Principles
Appeared in *Mahāvessantarajātaka*

Researcher : PhraVinaiVisuddhasāro

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakru Sophonpattananuyut. Asst. Prof., Pali IV., B.A.,
M.Ed. (Educational Administration), Ph.D. (Buddhist
Studies)

: Phrakru Kosaiphatanabundit, Asst. Prof., B.A. (Non-formal
Education), M.Ed. (Educational Administration),
Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : May 10, 2018

Abstract

The research objectives were as follow: 1) to study the history and the essential of *Mahāvessantarajātaka* 2) to study the Buddhist principle appeared in *Mahāvessantarajātaka* 3) to analyze values of Buddhist principle appeared in *Mahāvessantarajātaka*. This research is a documentary research. The researcher was studying related documents and research works and analyzed the data according to the research objectives, then, the data were analyzed according to the research objectives.

The results were found as follow:

Mahāvessantarajātaka is considered to be the well-known as Buddhist literature. Sometimes, that is called *Māhājātākā*, the story of *Bodhisāttvā* when he was born as *Phrāvessāndorn*, the latest of *jātakas* from 547. *Phrāvessāndorn Bodhisāttvā* is last in 10 *jātaka*. There were 13 parts of *Mahāvessantarajātaka* as follow 1) *Dāsāporn* 2) *Himmāpānā* 3) *Dānā* 4) *Wānāpāved* 5) *Jūjākā* 6) *Julāpālā* 7) *Māhāpālā* 8) *Kumāra* 9) *Mataree* 10) *Sakkābap* 11) *Mahārāja* 12) *chakasata* 13) *Nakara*

Buddhist principles appeared in *Mahāvessantarajātaka* were consisted of *Kamma* principle, *Heedlessness* principle, *Dāna* principle, *Gharāvāsa-Dhamma* principle, *Adhipateyya* principle, *Brahmavihāra* principle, Six *Disas* principle, *Sanghavatthu* principle, *Santosa* principle, *Mitta* principle, *PancaSīla* principle, *Kālāmāsūtta* principle, *Musāvāda* principle, *Kataññūkataveditā* principle, *Kosalla* principle, *Adihitthānnadhamma* principle, *Akusalamūla* principle, *Bhojanemattannutā* principle, *Sārāñīyadhamma* principle

In the Buddhist principles values appeared in *Mahāvessantarajātaka*; the researcher found that there were 4 values: physical values, psychological values, social values and Traditional and Cultural values. The first value was physical values, it can help us not to be careless in life, it help us to separate the good things from the

bad things, appreciate the physical value and take care of ourselves as well as use ourselves to do the good things. The second value was psychological values, the doctrines appeared in *Mahāvessantarajātaka* can develop mind to be generous and kind, not to be jealous and increase the understanding of the truth. The third value was social values, the Buddhist principles appeared in *Mahāvessantarajātaka* can help us to live in society peacefully. Everybody does their duties, not to make trouble. When someone does wrong thing, everybody can forgive to each other. The society was vigorous. The problems of family will be decreased. The last value was traditional and cultural values, most Thai cultures and traditions had related with Buddhism by order to having Buddhist principles to put their faith by Buddhist ceremonies. Therefore, there are many Buddhist traditions and culture nowadays.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยดี ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์ของประธานผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์และกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ประกอบไปด้วย พระครูโสภณพัฒนานุยุต, ผศ.ดร. และพระครูโกศัยพัฒนบัณฑิต, ผศ.ดร. ที่กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ ดูแลเอาใจใส่ช่วยเหลือในการตรวจสอบปรับปรุงแก้ไขงานด้วยดีตลอดมา

ขอขอบพระคุณบิดา มารดา ครอบครัว เจ้าหน้าที่ศูนย์บัณฑิตศึกษาวิทยาเขตแพร่ กัลยาณมิตรร่วมรุ่นที่ ๗ ที่ได้อำนวยความสะดวกในการจัดหาข้อมูลจนวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ขอขอบคุณพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา ตลอดจนผู้มีพระคุณทุกท่านที่มีส่วนในการอุปถัมภ์ ให้กำลังใจ ส่งเสริมเกื้อกูลแก่ข้าพเจ้าด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

พระวินัย วิสุทธิสาร (เกษมสุข)

๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง		หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย		ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ		ง
กิตติกรรมประกาศ		จ
สารบัญ		ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ		ณ
บทที่ ๑	บทนำ	๑
	๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
	๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
	๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
	๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
	๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
	๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
	๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๗
	๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๗
บทที่ ๒	ประวัติและความเป็นมาและสาระสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก	๘
	๒.๑ ความหมายและความสำคัญของชาดก	๘
	๒.๒ ความเป็นมาและความสำคัญของชาดก	๑๒
	๒.๓ ความเป็นมาและความสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก	๑๔
	๒.๔ สาระสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก	๑๘
บทที่ ๓	หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก	๔๒
	๓.๑ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก	๔๒
	๓.๑.๑ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ทศพร	๔๓
	๓.๑.๒ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์หิมพานต์	๔๔
	๓.๑.๓ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ทานกัณฑ์	๔๖
	๓.๑.๔ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์วณพระเวสน์	๔๗

๓.๑.๕	หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ชูชก	๕๐
๓.๑.๖	หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์จุลพน	๕๑
๓.๑.๗	หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มหาพน	๕๒
๓.๑.๘	หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์กุมาร	๕๔
๓.๑.๙	หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรี	๕๕
๓.๑.๑๐	หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์สักกบรรพ	๕๖
๓.๑.๑๑	หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มหาราช	๕๗
๓.๑.๑๒	หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ฉกษัตริย์	๕๘
๓.๑.๑๓	หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์นครกัณฑ์	๕๘
บทที่ ๔	วิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก	๖๐
๔.๑	คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก	๖๐
๔.๑.๑	คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ทศพร	๖๑
๔.๑.๒	คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์หิมพานต์	๖๓
๔.๑.๓	คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกทานกัณฑ์	๖๕
๔.๑.๔	คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์วนประเวศน์	๖๗
๔.๑.๕	คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ชูชก	๖๘
๔.๑.๖	คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์จุลพน	๖๙
๔.๑.๗	คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มหาพน	๗๑
๔.๑.๘	คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์กุมาร	๗๒
๔.๑.๙	คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรี	๗๔
๔.๑.๑๐	คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์สักกบรรพ	๗๕
๔.๑.๑๑	คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มหาราช	๗๖
๔.๑.๑๒	คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ฉกษัตริย์	๗๗
๔.๑.๑๓	คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์นครกัณฑ์	๗๘
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๘๐
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๘๐
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๘๒
บรรณานุกรม		๘๔
ประวัติผู้วิจัย		๘๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจาก พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	วินัยปิฎก	ภิกขุวิภังค์	(ภาษาไทย)
---------	-------	-----------	--------------	-----------

พระสุตตันตปิฎก

ขุ.ชา. ปณจก.(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปณจกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. ทุก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทุกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิบาตชาดก	(ภาษาไทย)

การใช้หมายเลขย่อ

พระไตรปิฎกภาษาไทย จะแจ้งเล่ม ข้อ หน้า เช่น ขุ.ชา. ม. (ไทย) ๒๒/๔๐/๓๒๖ หมายถึงสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก เล่ม ๒๒ ข้อ ๔๐ หน้า ๓๒๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนา เข้ามาสู่ประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี และกลมกลืนเข้ากับขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมไทย มีบทบาทและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เห็นได้จากการที่คนไทยนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ ได้มีการนำเอาบุคคลที่ปรากฏในชาดกต่างๆทางพระพุทธศาสนามาเป็นต้นแบบโดยเฉพาะมหาเวสสันดรชาดก ที่กล่าวถึงพระเวสสันดรที่ทรงบำเพ็ญทานบารมี เป็นตัวอย่างที่ดีในการให้ทาน ทำให้คนไทยรู้จักการให้ทาน เสียสละ แบ่งปัน มีน้ำใจไมตรีโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ทำให้เกิดความรักความสามัคคีที่ฝังงมในสังคมไทย แต่เดิมมหาเวสสันดรชาดกแต่งไว้เป็นภาษามคธไม่ปรากฏนามผู้แต่ง^๑ นับเป็นชาดกที่ ๑๐ ในทศชาติชาดก ซึ่งมีเนื้อความปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ คือ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายชาดก นิบาตที่ ๒๒^๒ ชื่อมหานิบาตชาดก สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงสันนิษฐานว่า หนังสือมหาเวสสันดรชาดกได้แปลเป็นภาษาไทย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย เป็นราชธานี ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มหาเวสสันดรชาดก เรียกอีกอย่างว่า มหาชาติเพราะเป็นชาดกที่ทรงบำเพ็ญบารมีอย่างสมบูรณ์แล้ว ในชาดกลำดับต่อมา จึงได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มหาเวสสันดรชาดก เป็นภาษาร้อยกรอง เรียกว่า มหาชาติ คำหลวง ที่ถือว่าเก่าแก่ที่สุดแต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ในปีพุทธศักราช ๒๑๔๕ ได้โปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้น เป็นลักษณะกาพย์มหาชาติ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและมหาราชครูแห่งกรุงศรีอยุธยาก็ได้ประพันธ์เป็นภาษาไทยแต่ไม่เสร็จแต่ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีผู้แต่งเป็นลำดับมา หนังสือมหาเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ กระทรวงศึกษาธิการกำหนดเป็นแบบเรียน^๓ มีรายนามผู้แต่งดังต่อไปนี้

๑. กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์ ๔ กัณฑ์คือ

(๑) ทศพร

^๑ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติและแหล่งเครื่องเล่นมหาชาติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศิwap, ๒๕๑๔), หน้า ๒๓๕.

^๒ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๒/๔๔๗.

^๓ ศึกษาธิการ, กรม, มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ ๑๓ กัณฑ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๑), หน้า ๑๒๓.

- (๒) หิมพานต์
  - (๓) มหาราช
  - (๔) นครกัณฑ์
๒. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชานิพนธ์ ๓ กัณฑ์ คือ
- (๑) วนปเวศน์
  - (๒) จุลพน
  - (๓) สักบรรพ
๓. เจ้าพระยาพระคลัง (หน) นิพนธ์ ๒ กัณฑ์ คือ
- (๑) กุมาร
  - (๒) มัทรี
๔. พระเทพโมลี(กลิ่น) นิพนธ์ ๑ กัณฑ์ คือ
- (๑) มหาพน
๕. สำนักวัดถนน นิพนธ์ ๑ กัณฑ์ คือ
- (๑) ทานกัณฑ์
๖. สำนักวัดสังกัสจารย์ นิพนธ์ ๑ กัณฑ์ คือ
- (๑) ชูชก

อีกประการหนึ่ง การที่คนไทยคุ้นเคยและได้ยินได้ฟังการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกเป็นประจำบ่อยๆ ย่อมทราบถึงหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก ถ้าสามารถนำเอาหลักธรรมและข้อคิดเหล่านั้นมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ย่อมเป็นการสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔ ตามวัตถุประสงค์ข้อ ๓.๑.๑. ว่า “เพื่อวางรากฐานให้คนไทย เป็นคนที่สมบูรณ์ มีคุณธรรม มีจริยธรรม มีระเบียบวินัย ค่านิยมที่ดี มีจิตสาธารณะและมีความสุข โดยมีสุขภาพและสุขภาพที่ดี ครอบครัวย่อเยื้อ ตลอดจนเป็นคนเก่งที่มีทักษะ ความรู้ ความสามารถ และพัฒนาตนเองได้ต่อเนื่องตลอดชีวิต^๔ เชื่อกันว่าถ้าฟังเทศน์มหาชาติจบในวันเดียวจะได้รับอานิสงส์มาก ในสมัยสุโขทัยแต่เดิมใช้เทศน์และใช้สวดเป็นภาษาบาลีล้วนๆ ที่เรียกกันว่า คาถาพัน ลำดับต่อมามีผู้รู้บาลีแปลเป็นภาษาไทยและประพันธ์เป็นร้อยกรองโดยการใช้ภาษาที่สละสลวย จึงทำให้เกิดความไพเราะ และทำให้ผู้ฟังเคลิบเคลิ้มตามได้ ยิ่งถ้าองค์แสดงมีน้ำเสียงที่ไพเราะก็ยิ่งทำให้ผู้ฟังดื่มด่ำกับรสพระธรรมที่แฝงอยู่มากเท่านั้น แต่ถ้าแสดงตามเนื้อหาทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ที่เป็นร้อยกรองก็จะใช้เวลา ในการแสดงธรรมวันหนึ่งกับอีกคืนหนึ่งเป็นอย่างน้อย ในปัจจุบันบัณฑิตในชั้นหลังได้ตัดทอนเนื้อความภาษาไทยในมหาชาติให้กระชับขึ้น เพื่อให้สามารถเทศน์ได้ทั้งภาษาบาลี และคำแปลให้จบในวันเดียว

^๔ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ พ.ศ.๒๕๖๐ - ๒๕๖๔, หน้า ๓๒.

ในปัจจุบันความนิยมเรื่องการฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดกยังคงถือว่าได้รับความสนใจจากพุทธศาสนิกชนอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเทศกาลสำคัญในเดือน ๑๒ หรือเดือนพฤศจิกายน ในช่วงระหว่างเทศกาลวันลอยกระทง ประเพณีการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกจะถูกจัดขึ้นในทุกภูมิภาคของประเทศไทย เนื่องจากการฟังมหาเวสสันดรชาดก ถือเป็นประเพณีที่ชาวพุทธได้สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อในเรื่องอนิสงส์การฟังธรรม ความงดงามของการดำเนินเรื่องในมหาเวสสันดรชาดก และหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก ล้วนแล้วแต่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การให้ทาน การเสียสละของพระเวสสันดร ที่ถือเป็นการบำเพ็ญเพียรอย่างสูงสุดในชาติสุดท้ายนี้

ดังนั้นจากประเด็นดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาประวัติและความเป็นมาและสาระสำคัญของมหาเวสสันดรชาดกหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก และคุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก เพื่อเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาและสานต่อขนบธรรมเนียมที่ดั้งเดิมให้คงอยู่กับสังคมไทยต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาและสาระสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ มหาเวสสันดรชาดกมีประวัติและความเป็นมาและสาระสำคัญอย่างไรบ้าง
- ๑.๓.๒ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกมีอะไรบ้าง
- ๑.๓.๓ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกมีคุณค่าด้านใดบ้าง

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “การศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยจะศึกษาประวัติความเป็นมาและสาระสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก และคุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของเอกสารที่จะศึกษา ดังต่อไปนี้

เอกสารปฐมภูมิ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙, อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา

เอกสารทุติยภูมิ จากหนังสือหรืองานวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

คุณค่า หมายถึง คุณค่าของหลักธรรมที่มีต่อด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านสังคม

หลักธรรม หมายถึง หลักธรรมของแต่ละบุคคลที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดก

มหาเวสสันดรชาดก หมายถึง พระชาติสุดท้ายในการบำเพ็ญเพียรทานบารมีของพระโพธิสัตว์

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานที่เกี่ยวข้อง

สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ทรงอธิบายถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์จนถึงในพระชาติที่สุดซึ่งเป็นพระสิทธัตถะ “ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ได้เกิดไม่ได้เจ็บ ไม่ได้ตาย ตลอดถึงไม่เกิดไม่เกิดไปตามกายแม่ในทศชาติคือ ๑๐ ชาติที่ท่านแสดงไว้ว่าพระเตมีย์ พระชนก พระสุวรรณสาม พระเนมิพระมโหสถ เป็นต้น จนถึงพระเวสสันดร” เมื่อต้องเกิดในเบื้องต้นก็ต้องชำระทุกข์โศกในทามกลาง ในที่สุดก็สลาย นี่เป็นสวณรูปกาย ท่านจึงบำเพ็ญบารมีสืบเนื่องต่อกันมาโดยลำดับ จนถึงในที่สุดที่เป็นพระสิทธัตถะ นี่เป็นตัวอย่างที่คุณนับถือพระพุทธศาสนาจะถึงระลึกถึงแล้วและพยายามทำตนให้ดีขึ้นโดยลำดับ ตามความสามารถที่จะพึงกระทำได้พระโพธิสัตว์ที่เรียกกันและรู้จักกันใจกันนั้น ท่านมุ่งหมายถึงพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างเดียว แต่เมื่อระลึกถึงศัพทว่า พระพุทธะเช่นนี้แล้ว ท่านแจกออกไปต่าง ๆ กันคือ พระสัมมาสัมพุทธะ หรืออนุพุทธะ อีกอย่างหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็มักจะเรียกพระโพธิสัตว์เป็น ๓ อย่าง ตามพระพุทธะนั้น อยางตนควรจะเรียกชื่อว่า สัมมาสัมพุทธโพธิสัตว์อย่างที ๒ ควรจะเรียกวา ปจเจกโพธิสัตว์ อย่างที ๓ ควรจะเรียกวา สาวกโพธิสัตว์หรืออนุโพธิสัตว์^๕

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฒโน) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ทศบารมี ทศพิธราชธรรมว่า “ในการบำเพ็ญบารมีทั้ง ๓ นั้น คือ บารมี อุบบารมี ปรมัตถบารมี โดยให้ความหมายของบารมีทั้ง ๓ อย่างว่า บารมีที่เป็นปกติสามัญ บารมีที่ยิ่งใหญ่กว่าปกติสามัญและบารมีที่

^๕ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, **ธรรมานุกรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา มกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๓๒๐-๓๒๑.

ถึงที่สุด บารมี ๑๐ และ ราชธรรมต้องปฏิบัติให้สัมพันธ์กันถึงจะสมบูรณ์จะขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ได้ พระโพธิสัตว์ทำได้ ก็สิ่งสมบารมีเป็นพระพุทธานุเจ้าได้ พระราชาทำได้ก็จะทำให้พระราชาที่มีความประเสริฐที่สุดในโลก ทั้งบารมีและทศพิธราชธรรมทุกคนสามารถปฏิบัติได้เหมือนกันหมด^๖

พระครูวิจิตรธรรมโกศล (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน) กล่าวว่า มหาเวสสันดรชาดกมีคุณค่า ประดุจเพชร ที่สามารถนำไปประยุกต์เข้ากับชีวิตประจำวันได้ทุกระดับ เป็นตัวอย่าง แห่งการปฏิบัติราชการตลอดจนการดำเนินนโยบายระหว่างประเทศ นอกจากนี้พุทธศาสนิกชน ยังนับถือกันมาแต่โบราณว่า ผู้ใดฟังเทศน์มหาชาติจะได้รับผลานิสงส์มาก จึงเกิดประเพณี เทศน์มหาชาติ เป็นประจำทุกปี และถือปฏิบัติว่าต้องเทศน์ให้จบภายในวันเดียวจึงจะได้านิสงส์แรง^๗

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท” ได้กล่าวถึงภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องทศชาติไว้ตอนหนึ่งว่า พระอารามต่าง ๆ ในประเทศไทยที่มีภาพเขียนบนฝาผนังมีอยู่มาก พระอุโบสถที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมา มักจะมีภาพแสดงเรื่องไตรภูมิ มีสวรรค์ชั้นต่าง ๆ และภูมิอื่น ๆ อยู่ทางด้านหุ้มกลองหลังพระปฏิมา ด้านหน้าพระปฏิมานิยมทำภาพมารวิชัย ส่วนด้านข้างมักจะเป็นภาพเล่าเรื่องต่าง ๆ เป็นภาพพุทธประวัติบ้าง ภาพชาดกบ้าง ภาพวรรณคดีบ้าง ที่มีมากที่สุดคือภาพทศชาติ ซึ่งแสดงถึงพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีต่าง ๆ ภาพเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นภาพสำหรับประกอบคำสอนของพระสงฆ์ ซึ่งมักจะใช้เรื่องชาดกเป็นเรื่องสาธกในการแสดงพระธรรมเทศนา ทำให้ผู้ฟังเห็นภาพประกอบไป และจะได้มีความซาบซึ้งในรสพระธรรมอีกด้วย^๘

พระมหาวรวัชรนนท์ นภฎริสิริ (อรรถพร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ วิถีคิดแบบโยนิโสมนสิการของตัวละครที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก” ผลการวิจัยพบว่า ประโยชน์ของวิถีคิดแบบโยนิโสมนสิการของตัวละครที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก ประกอบด้วย (๑) ด้านสังคม เกิดการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์หรือมีจิตสาธารณะ (๒) ด้านเศรษฐกิจ เกิดการเชื่อมสัมพันธ์มิตรีเพื่อนบ้าน เกิดการสร้างงานเพิ่มรายได้แก่ท้องถิ่น (๓) ด้านการเมืองการปกครอง เกิดการปกครองโดยธรรมมีความเคารพต่อกฎหมายประชาธิปไตย มีมาตรฐานในการสร้างความมั่นคงต่อระบบการบริหารราชการแผ่นดิน ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน (๔) ด้านประเพณีวัฒนธรรม

^๖ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), **ทศบารมีทศพิธราชธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕๓.

^๗ พระครูวิจิตรธรรมโกศล (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), **แกะเทาะเปลือกเวสสันดรชาดก**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๖), หน้า ๒๒.

^๘ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ, “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๖๗.

เกิดแบบอย่างที่ถูกต้องตั้งตามจารีต สร้างค่านิยมในการเสียสละบริจาคให้เป็นทาน และสร้างศรัทธาเรื่องการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว^๙

พระมหาธวัช เขมธโช (พุทธโส) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง การเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย” ผลการวิจัยพบว่า การเทศน์มหาชาตินั้นเป็นการสั่งสอนคนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้จักให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และเป็นการสรรเสริญพระเกียรติคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สมัยที่พระองค์เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์พระนามว่า เวสสันดรในพระชาติสุดท้าย ก่อนที่จะได้ตรัสรู้อเนกุตตรสัมโพธิญาณ โดยที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา ทรงบำเพ็ญทาน ด้วยการพระราชทานสิ่งของแก่ชาวเมือง พระราชทานช้างปัจจัยนาเคนทร์แก่พราหมณ์ ชาวเมืองกาลิงคราช พระราชทานพระชาติพระกัณหาพระโอรสและพระธิดาแก่ชุก พระราชทาน พระมเหสีคือพระนางมัทรีแก่ท้าวสักกะ พระเวสสันดรทรงรักษาศีล รักษาคำสัตย์ คือเมื่อพระองค์ตรัสว่าจะพระราชทานสิ่งใดแล้ว ก็พระราชทานตามที่ตรัส ได้ทรงเจริญภาวนาด้วยการออกทรงผนวช เจริญภาวนาอยู่ที่เขาวงกต ทรงสละความเป็นอยู่อย่างกษัตริย์ดำรงพระชนม์ชีพอย่างนักบวช ทำให้ผู้ที่ได้ฟังเทศน์มหาชาติแล้วมีอุปนิสัยจิตใจที่อ่อนโยนมีศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนา ยินดี ในการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาเช่นเดียวกับพระเวสสันดร ละความเห็นแก่ตัว ความยึดมั่นถือมั่น ให้บรรเทาเบาบางลงไป^{๑๐}

นิธอร พรอำไพสกุล ได้ศึกษาเรื่อง “สุนทรียภาพในอรรถกถาเวสสันดรชาดก” พบว่า การใช้ภาษาที่สร้างสุนทรียภาพในอรรถกถาเวสสันดรชาดกมี ๓ ประเภท คือ การสรรคำการใช้ภาพพจน์ และการใช้สัญลักษณ์ ด้านการสรรคำมีจุดมุ่งหมาย ๓ ประการ คือ เพื่อพรรณนาอารมณ์และความรู้สึกของตัวละคร เพื่อแสดงกิริยาอาการของตัวละคร เพื่อแสดงลักษณะของตัวละคร การใช้ภาพพจน์นั้น เพื่อเปรียบเทียบให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเข้าใจเรื่องราวชาดกและสื่ออารมณ์ความรู้สึกของตัวละครได้ชัดเจน มี ๒ ประเภท คือ อุปมาและบุคลาธิษฐาน ส่วนการใช้สัญลักษณ์มีจุดมุ่งหมายเพื่อสื่อแนวคิดและสาระธรรมทางพุทธศาสนา โดยนำเสนอผ่านตัวละครและฉาก อันเป็นขนบธรรมเนียมของวรรณคดีบาลีที่มุ่งแยกแยะให้ผู้อ่านเห็นความดีและความชั่วได้อย่างชัดเจน^{๑๑}

พระสมหมาย ปวโร (ติตะปัน) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก : กรณีศึกษาชุกกัณฐ์ในคัมภีร์ใบลาน อักษรขอม” ผลการวิจัยพบว่าคุณค่าใน

^๙ พระมหาวรรณ นภุชสีร์ (อรรถาพร), “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการของตัวละครที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๑๐} พระมหาธวัช เขมธโช (พุทธโส), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

^{๑๑} นิธอร พรอำไพสกุล, “สุนทรียภาพในอรรถกถาเวสสันดรชาดก”, *ปริญญานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๙).

แง่มุมต่างๆที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเวสสันดรอักษรขอมกัณฑ์ชูชก การศึกษาโบราณมหาเวสสันดร กัณฑ์ชูชกอักษรขอมฉบับคัมภีร์วัดบ้านแขว ตำบลห้วยใต้ อำเภออุ้มผาง จังหวัดศรีสะเกษ วิเคราะห์ในแง่ของหลักธรรม การปกครอง วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การศึกษา วัฒนธรรมประเพณี และค่านิยมที่มีอยู่ในยุคพุทธศักราช ๒๔๖๒ ความเป็นอยู่ของผู้คน ในสมัยนั้นอย่างเรียบง่าย มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันในยามทุกข์ยากลำบากไม่เห็นแก่ตัว มีอาชีพการทำเกษตรกรรม ตามเศรษฐกิจที่พอเพียงอาชีพที่ได้รับความนิยมมาก ก็คือการทำไร่ทำนาอยู่ใต้วัง การแต่งกายก็ยังนุ่งผ้าถุงโจงกระเบน เครื่องประทีปโคมความงามก็อาศัยธรรมชาติ เช่น ขมิ้น เป็นต้น คติความเชื่อไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ เชื้อฤกษ์ยาม เชื้อหลักการทางศาสนาพุทธ คือ บาป บุญ คุณ โทษ มีความละอายชั่วกลัวบาป มีความกตัญญูกตเวที เคารพในพระพุทธรูปอย่างสูง

ดังนั้นสรุปได้ว่า มหาเวสสันดรชาดกถือเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่งต่อสังคมไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณค่าของหลักธรรมคำสอนที่ถือเป็นแบบอย่างของการแบ่งปัน การให้ทาน การเสียสละ เพราะในวรรณกรรมเรื่องนี้จะแฝงไปด้วยคติคำสอนต่างๆที่พุทธศาสนิกชนสามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีการดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร

ก. **ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)** คือ ศึกษาค้นคว้าและเก็บรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๘, อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา

ข. **ข้อมูลทุติยภูมิ** ศึกษาค้นคว้าและเก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสารตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๒ ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก และคุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทราบถึงประวัติความเป็นมาและสาระสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก

๑.๘.๒ ทราบถึงหลักธรรมที่ปรากฏในมหาชาติเวสสันดรชาดก

๑.๘.๓ ทราบถึงคุณค่าของหลักธรรมปรากฏในมหาชาติเวสสันดรชาดก

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาและสาระสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก

การศึกษาวิจัยในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ คือพระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ และเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและสาระสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก โดยมีประเด็นในการศึกษาดังต่อไปนี้

- ๒.๑ ความหมายและความสำคัญของชาดก
- ๒.๒ ความเป็นมาและความสำคัญของชาดก
- ๒.๓ ความเป็นมาและความสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก
- ๒.๔ สาระสำคัญของมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของคำว่า “ชาดก”

๒.๑.๑ ความหมายของคำว่า “ชาดก”

ชาดกเป็นเรื่องราวที่รวบรวมเรื่องการทำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พุทธบริษัทในสมัยพุทธกาลและพุทธสาวกได้ทรงจำสืบๆ กันมาด้วยมุขปาฐะก่อนที่จะมีการจารึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรในคัมภีร์พระไตรปิฎก คำว่า “ชาดก” มาจาก ชาต บทหน้า เก ธาตุในความออกเสียง, กล่าว สำเร็จรูปเป็น ชาตก(วัตถุ) แปลว่า แสดงสิ่งที่เกิดมาแล้ว^๑ หมายถึง กล่าวถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตของพระพุทธเจ้า การให้ความหมายของคำว่า “ชาดก” พระอรรถกถาจารย์และพระภิกษุอาจารย์ได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

ชาดก แปลว่า “กล่าวปรารภเหตุเมื่อเกิดเรื่องขึ้น”^๒

ชาดก แปลว่า “กล่าวตรัส หรือประกาศ บुरพจริยาของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่
เกิดมี หรือประพฤติในกาลก่อน”^๓

ชาดก แปลว่า “เรื่องที่เป็นเหตุตรัสกล่าว หรือประกาศ บुरพจริยาของ พระผู้

^๑ หลวงเทพคุณานุศิษย์ (ทวี ธรรมธัช ป.๙), ธาตุปฏิบัติภา หรือ พจนานุกรม บาลี – ไทย แผนก
ธาตุ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๘๘.

^๒ ดูรายละเอียดใน สัพพพุทธานัน สมตติสวโร รมมตา ฯเปฯ อุปปนาย อฏฐุตติยา ชาตกกถณ, พุ.
พุทธ.อ. (บาลี) ๔๓๒ - ๔๓๓.

^๓ ดูรายละเอียดใน ชาต กุตฺ ปุราภูต กวโต พุพจริย กายติ กเถติ ปกาเสตติ ชาตก, สารตถ.ภิกษา
(บาลี) ๑/๑๒๗.

มีพระภาคเจ้าที่เกิดมี หรือประพตฺธิในกาลก่อน”^๔

อนึ่ง การให้ความหมายของคำว่า ชาตก ในปัจจุบันมีเอกสารงานวิจัยตลอดทั้งผู้รู้ได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายชาตกไว้ ๒ นัย^๕ ได้แก่ นัยแรก คือเรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อน ๆ ตามที่เล่าไว้ในคัมภีร์ชื่อนี้ชาตกตามความหมายนี้ เฟ่งตามศัพท์ เพราะคำว่า ชาตก มาจากคำว่า ชาติ (ความเกิด)ชาติ แปลงเป็น ชาตก และ ชาตก ในที่สุดมีความหมายว่า ผู้เกิด หรือหมายถึง เรื่องของผู้เกิดมาในชาตินั้นๆ ส่วนนัยที่สอง หมายถึง ชื่อคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเป็น ๑ ใน ๙ ส่วนที่เรียกว่า นวสังคตสุตฺตสํปิฏก^๖ ได้แก่

สุตตะ	พระสูตรทั้งหลาย รวมทั้งพระวินยปิฎก และนิตย
คเณยยะ	ความร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกันได้แก่พระสูตรที่มีคาถา
ทั้งหมด	
เวยยาकरणะ	ไวยาकरण คือ ความร้อยแก้วล้วน ได้แก่พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด และพระสูตรที่ไม่มีคาถา
คาถา	ความร้อยกรองล้วน เช่น ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา เป็นต้น

อุทาน พระคาถาพุทธอุทาน ๘๒ สูตร

อิตฺตฺตฺตฺตฺกะ	พระสูตรที่เรียกว่าอิตฺตฺตฺตฺกะ ๑๑๐ สูตร
ชาตกะ	ชาตก ๕๔๗ เรื่อง
อัปฺภูตฺตรรรม	เรื่องอัศจรรย์ คือ พระสูตรที่กล่าวถึงข้ออัศจรรย์ต่าง ๆ
เวลทลลละ	พระสูตรแบบถามตอบที่ให้เกิดความรู้และความพอใจแล้วชักถาม

ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เช่น จุฬลเวทลลสูตร มหาเวทลลสูตร เป็นต้น

ในสารานุกรมวรรณคดี ได้ขยายความเพิ่มเติมเอาไว้ว่า “ชาตก” มาจาก ภาษามคธ แปลว่า “เกิดแล้ว” หมายถึง เรื่องราวของพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่เกิดมาแล้วในชาติก่อนๆ ชาตก

^๔ ดูรายละเอียดใน ชาตํ ภูตํ ปุราภูตํ ภควโต ปุพฺพจรียํ กายติ กเถติ ปกาเสติ เอเตนาติ ชาตกํ, ที.สี. อภินวฎีกา (บาลี) ๑/๑๕๘.

^๕ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๕๙.

^๖ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร). ทศบารมี ทศพิธราชธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๔๐.

^๗ ดูรายละเอียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖/๑๐.

ต่าง ๆ จะกล่าวถึงพระพุทธเจ้าเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ แสวงบุญเพิ่มพูนบารมีเพื่อหาทางหลุดพ้น นับตั้งแต่เป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นมนุษย์และเทวดาก่อนที่จะมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ^๘

ในสัททนีติธาตุมาลา ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชื่อว่า ชาตก เพราะเป็นเครื่องแสดง เรื่องราว (จริยวัตร) ของพระผู้มีพระภาคที่เคยเกิดหรือปฏิบัติมาแล้ว^๙

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ ได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า ชาตก หรือชาตก แปลว่า ผู้เกิดคือ เล่าถึงการที่พระพุทธเจ้าทรงเวียนว่ายตายเกิด ถือกำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบปะผจญกับเหตุการณ์ดี บ้าง ชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกันมาบ้าง น้อยบ้างตลอดมา จนเป็นพระพุทธเจ้าใน ชาติสุดท้าย^{๑๐}

เปลื้อง ณ นคร ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชาตก หมายถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่มีมา ในชาติก่อน เป็นชื่อคำสอนหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนา^{๑๑}

พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ชาตก ได้แก่ระเบียบคำที่ ทรงแสดงถึงบุรพจริยา คือความประพฤติที่เคยทรงทำมาแต่ปางก่อน หรือธุรกิจที่เคยทรงทำมาแต่ชาติ หนหลังรวมทั้งบุรพกิจของพระสาวกด้วย^{๑๒}

ฐานิสร์ ชาครัตพงษ์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า ชาตก เมื่อกกล่าวตามมติของโบราณาจารย์และในแง่ที่เป็นวรรณคดีของพระพุทธศาสนา ได้แก่เรื่องพระโพธิสัตว์ หรืออดีตชาติของ พระพุทธเจ้าที่ได้แสดงบทบาท ความเป็นวีรบุรุษหรือบทบาทอื่น ๆ ฉะนั้นคำนี้อาจแปลความหมายได้ ว่า เรื่องของพระโพธิสัตว์ แต่การแปลความหมายที่ใช้กันทั่วไปนั้นก็คือเรื่องพระชาติในอดีตของ พระพุทธเจ้า นอกจากนี้ ยังหมายถึงการรวบรวมชาตกที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา อีกด้วย^{๑๓}

ที.ดับบลิว เดวิดส์ (T.W. Rhys Davids) ผู้เชี่ยวชาญภารตวิทยา ได้อธิบายคำว่า ชาตก ไว้ในพจนานุกรมคำศัพท์ภาษาบาลีไว้ว่า หมายถึง เรื่องราวของการเสวยพระชาติก่อน ๆ ของ

^๘ ประพัฒน์ ตรีณรงค์ และสงวน อึ้งคง, *สารานุกรมวรรณคดี*, (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๕), หน้า ๑๖๓.

^๙ พระอัครคังสเถระ, *สัททนีติธาตุมาลา*, แปลโดย พระมหานิมิต ธรรมสาโร ป.ธ. ๙ และคณะ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆษ นครปฐม, ๒๕๔๖),

^{๑๐} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๑๔.๑๑ .

^{๑๑} เปลื้อง ณ นคร, *พจนานุกรมฉบับทันสมัย เล่ม ๑* (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖), หน้า ๑๖๔.

^{๑๒} พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), *ปริทรรศน์เวสสันดรชาตก*, (พระนคร : เสริมวิทย์บรรณาการ, ๒๕๑๓), หน้า ๖.

^{๑๓} ฐานิสร์ ชาครัตพงษ์, “*ความรู้เรื่องชาตก*” อักษรสาร, พิมพ์เนื่องในโอกาสงานสี่ศาสตราจารย์ ๙ กันยายน ๒๕๑๕, (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕), : ๓๐.

พระพุทธเจ้า และเป็นชื่อหนังสือเล่มหนึ่งในคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งแต่งคำประพันธ์(คาถา)ไว้ ๕๔๗ เรื่อง^{๑๔}

คำว่า ชาตก จึงหมายถึงเรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้านั่นเอง ที่พระพุทธองค์ทรงยกนำมาแสดงให้สาวกฟังโดยปรารภเหตุการณ์ต่าง ๆ ในปัจจุบัน อันสอดคล้องกับเรื่องราวในชาตกนั้น ๆ ชาตกต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เป็นเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าทรงระลึกได้อย่างแม่นยำด้วยบุพเพนิวาสานุสติญาณ แล้วทรงนำมาแสดงแก่ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ที่ทำให้ทรงแสดงชาตก หรือผู้ที่นำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่กำลังถกเถียงกัน มากราบทูลให้ทรงทราบแล้วเป็นเหตุให้ทรงแสดงชาตก ดังพุทธพจน์ ที่ว่า

“เราตถาคต ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ (คือ) ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑ แสนชาติบ้าง หลาย ๆ กับบ้าง ระลึกได้ว่า ในชาติโน้นเราตถาคตมีชื่อมีวงศ์ตระกูลอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น กินอาหารอย่างนั้น มีสุขมีทุกข์อย่างนั้น มีอายุเท่านั้น ตายจากอัตภาพนั้นแล้วไปเกิดในภพโน้น เราตถาคตอยู่ในภพนั้นมีชื่อมีวงศ์ตระกูลอย่างนั้น กินอาหารอย่างนั้น มีสุขมีทุกข์อย่างนั้น มีอายุเท่านั้น ตายจากอัตภาพนั้นแล้วมาเกิดในภพนี้ เราตถาคตระลึกชาติได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไปพร้อมทั้งชีวิตประวัติ”^{๑๕}

ดังนั้น เรื่องราวที่ปรากฏในชาตกต่าง ๆ ที่พระพุทธองค์ทรงนำมาแสดงกับพุทธบริษัทต่าง ๆ จึงเป็นเรื่องจริงแท้แน่นอน และมีปรากฏมาตั้งแต่สมัยครั้งพุทธกาลเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ที่มีมาในอดีตชาติที่พระพุทธองค์ทรงนำมาแสดงโดยทรงใช้บุพเพนิวาสานุสติญาณ มิใช่มาแต่งเพิ่มในภายหลังเรื่องราวชาตกต่าง ๆ มีปรากฏอยู่ในชาตกปาฐะและชาตกอรรถกถา ที่ปรากฏในชาตกปาฐะหรือพระไตรปิฎกนั้น เป็นถ้อยคำโต้ตอบกันที่เราไม่ค่อยเข้าใจเหมือนในอรรถกถาชาตกทั้งนี้ ก็เพราะว่า ชาตกในพระไตรปิฎกนั้นเป็นตัวแก่นของชาตก ได้แก่พุทธพจน์ และคำโต้ตอบกันก็เป็นพุทธพจน์ไม่มีเรื่องเล่าประกอบเหมือนในอรรถกถาชาตก^{๑๖} ดังนั้น ผู้ศึกษาชาตกจะให้เข้าใจจริงๆ นั้น จึงจำเป็นต้องศึกษาเล่าเรียนเนื้อหาทั้งในชาตกและอรรถกถาชาตกประกอบกันไปเหมือนผู้ที่เรียนธรรมบทจำเป็นต้องศึกษาเรื่องราวทั้งในธรรมบทและอรรถกถาธรรมบทประกอบ

สรุปได้ว่า ชาตก หมายถึง เรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงยกขึ้นมาแสดงปรารภเหตุการณ์ในปัจจุบันเป็นพระชาติที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เรื่องราวชาตกต่าง ๆ เป็นเรื่องจริงที่พระพุทธองค์ทรงระลึกได้ด้วย

^{๑๔} T.W. Rhys Davids & William, Stede, The Pali Text Society's Pali – English Dictionary (London : Luzac and Company, ๑๙๖๖), p. ๒๘๑.

^{๑๕} วิมหา. (บาลี) ๑/๑๒/๕, วิมหา. (ไทย) ๑/๑๒/๖.

^{๑๖} นิยะดา เหล่าสุนทร, ปัญญาชาตก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แม่คำผาง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘.

บุพเพนิวาสานุสติญาณ ไม่ใช่เรื่องที่แต่งขึ้นในภายหลัง เรื่องราวชาดกต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกเป็นบทสนทนากันที่ถือว่าเป็นแก่นเรื่องที่สำคัญ ยากสำหรับผู้ที่มีได้ศึกษาอรรถกถาชาดกประกอบ

๒.๒ ความเป็นมาและความสำคัญของชาดก

ชาดกเป็นเรื่องเล่าเก่าแก่ มีมาก่อนพุทธกาลประมาณ ๓,๐๐๐ ปี ถึง ๑๐๐ ปีส่วนใหญ่ได้มาจากนิทานชาวบ้าน ซึ่งเป็นเรื่องราวที่เล่าสู่กันฟังทางมุขปาฐะ คือ เล่าต่อๆ กันมาโดยมิได้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร จากชนชาติหนึ่งสู่ชนชาติหนึ่ง จากกลุ่มหนึ่งสู่กลุ่มหนึ่งและจากคนหนึ่งสู่อีกคนหนึ่ง บางเรื่องเกิดจากการดัดแปลงนิทานชาวบ้าน โดยอาศัยการแทรกทัศนคติเรื่องพระโพธิสัตว์และการเวียนว่ายตายเกิด บางเรื่องได้มาจากการดัดแปลงพระสูตรบางพระสูตรและพระวินัยบางพระวินัย^{๑๗} แบ่งออกได้ ๓ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ หรือพงศาวดารของบ้านเมืองสมัยก่อนพุทธกาล เช่น เรื่องที่ชาวกุมาร ในที่ชิตโกศลชาดก^{๑๘} ซึ่งเป็นผู้รวบรวมแคว้นกาสีและโกศลเข้าอยู่ในปกครองเดียวมาจนถึงสมัยพุทธกาล ชาดกประเภทนี้มีได้มุ่งแสดงเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ แต่มุ่งแสดงหลักธรรมคือการไม่ล่วงละเมิดคำสอนของบิดามารดา การรู้จักให้อภัยแก่ศัตรูเป็นสำคัญ

ประเภทที่ ๒ เป็นนิทานพื้นบ้าน ซึ่งมีอยู่ในถิ่นต่าง ๆ ของชมพูทวีป ข้อนี้เห็นได้ชัดในนิทานชาดกหลายเรื่อง เช่น สุวรรณหังสชาดก ๑๘ เล่าเรื่องราวพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหงส์มีขนเป็นทองถูกภรรยาและธิดาจับถอนขนจนหมด ชาดกประเภทนี้มุ่งแสดงหลักธรรมให้เห็นคุณและโทษโดยยกบุคคลขึ้นเป็นอุทาหรณ์

ประเภทที่ ๓ เป็นนิทานเปรียบเทียบสุภาชิต หรือสะท้อนหลักธรรมเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการดำเนินชีวิต มีการสมมติตัวละครซึ่งอาจจะขัดกับความเป็นจริง เช่น กัจฉปชาดก^{๑๙} เล่าเรื่องหงส์สองตัวให้เต่าคาบไม้พาเหาะไปเที่ยว ถูกพวกเด็กเยาะเย้ยจึงเผลอด่า ตกลงตายเพราะคำพูดของตนเอง ซึ่งชาดกประเภทนี้มุ่งแสดงหลักธรรมเพื่อหลีกเลี่ยงการแสดงธรรมกระทบตนเองและผู้อื่น

ชาดก เป็นหนึ่งใน ๑๕ คัมภีร์ของขุททกนิกายประกอบด้วย ขุททกปาฐะ,ธรรมบท, อุทาน, อิติวุตตกะ, สุตตนิบาต, วิมานวัตถุ, เปตวัตถุ, เถรคาถา, เถรีคาถา,ชาดก, นิทเทส, ปฏิสัมภिताมรรค, อปทาน, พุทธวงศ์, และจรียาปิฎก มาในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๒๗ - ๒๘ และชาดกแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. นิบาตชาดก หมายถึงชาดกที่รวบรวม และบันทึกไว้ในหมวดขุททกนิกายชาดก พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ - ๒๘ มีจำนวนชาดกทั้ง ๕๔๗ เรื่อง รวม ๒๒ นิบาตแบ่งเป็น ๒ ภาค ภาค ๑

^{๑๗} ขุ.ชา.ปญจก. (ไทย) ๒๗/๓๗๑/๒๒

^{๑๘} ขุ.ชา.ทุกก. (ไทย) ๒๗/๑๓๖/๕๖

^{๑๙} ขุ.ชา.ทุกก. (ไทย) ๒๗/๑๒๙/๙๙

มีจำนวน ๑๗ นิบาต รวมทั้งสิ้น ๕๒๕ ชาตก ภาค ๒ มีจำนวน ๕ นิบาต รวมทั้งสิ้น ๒๒ ชาตก รวม ๒ ชาตกเหล่านี้เรียกว่า ชาตกในนิบาต คนไทยนิยมเรียกชาตกในส่วนนี้ว่า พระเจ้า ๕๐๐ ชาติ

๒. พาทริกชาตก ชาตกในกลุ่มนี้เป็นชาตกที่มีเนื้อหาไม่ตรงกับนิบาตชาตกเป็นเรื่องที่ผู้แต่งสร้างสรรค์ขึ้นมาเอง หรือได้แนวคิดจากแหล่งใดแหล่งหนึ่ง หรือเกิดจากการประสมประสานประสบการณ์ของผู้แต่ง^{๒๐} กล่าวโดยสรุป ชาตกใดที่ไม่อยู่ในนิบาตชาตกตามที่กล่าวมาข้างต้น ถือว่าเป็นพาทริกชาตกทั้งหมด เช่น ปัญญาสชาตก สังข์ทองพระรถเมรี พระสุธนมโนห์รา เป็นต้น ชาตกเหล่านี้แต่งขึ้นในยุคหลัง เช่น ปัญญาสชาตกแต่งขึ้นประมาณ พ.ศ.๒๐๐๐-๒๒๐๐

ชาตกทั้งหมด เป็นเรื่องทีกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีธรรมของพระโพธิสัตว์ในชาตินั้น ๆ โดยแบ่งเป็นบารมีชั้นธรรมดา (บารมี) ชั้นกลาง (อุปปบารมี) และชั้นสูง(ปรมัตตบารมี) รวมทั้งสิ้น ๓๐ บารมี ตามนัยแห่งบารมีทั้ง ๑๐ ประการ ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ชันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขาชาตกมีนัยสำคัญเพื่อใช้เป็นตัวอย่างในการอ้างอิงของพระพุทธเจ้าว่ามีเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น พระองค์ก็จะทรงนำอดีตนิทานหรือชาตกต่างๆ มาอ้างอิงสนับสนุนให้เรื่องราวที่ทรงเทศนาอยู่นั้นให้มีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น เช่น ชาตกพระเจ้า ๑๐๐ชาติ มีเรื่องพระเวสสันดรชาตก เป็นต้น

สรุป ชาตกเป็นหนึ่งในประเภทคำสอนของพระศาสดา อันเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่มีคุณค่าทางภาษา ทางจริยธรรม ถือเป็น “เทคนิค” อย่างหนึ่งในการนำเสนอหลักธรรมคำสอนผ่านเรื่องราวที่เป็นบุคคลาธิษฐาน กระตุ้นเตือนให้มนุษย์เราละชั่ว ทำดี สังสมบารมีตามกำลังและสติปัญญาของตน ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาตกทั้ง ๕๔๗ เรื่อง^{๒๑} เป็นการเล่าถึงประวัติการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในอดีตที่เสวยพระชาติเป็นมนุษย์บ้าง สัตว์เดรัจฉานบ้าง เทวดาบ้าง แตกต่างกันไปเป็นการเผยแผ่หลักธรรมโดยการสอดแทรกธรรมะในรูปแบบของวรรณกรรมที่นิยมมาตั้งแต่อดีตทำให้ได้แนวคิดเรื่องอุดมการณ์ของชีวิตที่เป็นไปเพื่อความดีงาม ถือเป็นแบบอย่างที่น่ายกย่องและควรยึดถือ ทำให้เกิดเป็นประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญในสังคมไทย

สรุปความสำคัญของชาตกได้ดังนี้

๑. เป็นหลักคำสอนหนึ่งในนวัคส์ตฤศาสน์ ชาตกถือว่าเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในหลักคำ สอนทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่านวัคส์ตฤศาสน์ก่อนที่จะมีการสังคายนา แล้วแยกออกไปเป็นหมวดหนึ่งในขุททกนิกาย

๒. เป็นชีวประวัติของพระโพธิสัตว์ในด้านการบำเพ็ญบารมี พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก่อนที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จะต้องได้บำเพ็ญบารมีมาก่อน พระพุทธองค์ต้องฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ นานัปการ ถึงขั้นแลกด้วยชีวิตก็ยอม เพื่อแลกกับพระสัพพัญญุตญาณ

^{๒๐} สืบพงศ์ ธรรมชาติ, **วรรณคดีชาตก**. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,๒๕๔๒), หน้า ๕.

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**, หน้า ๖๑๔.

๓. เป็นชาดกที่ทรงยกขึ้นมาตรัสเพื่อแก้ปัญหาในปัจจุบัน ชาดกทุกเรื่องในชั้นอรรถกถา จะมีการปรารภเรื่องราวที่เกิดขึ้นในปัจจุบันก่อน โดยเรื่องราวที่เกิดขึ้นนั้นพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ตัดสินปัญหาด้วยพระองค์ โดยการยกเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธองค์ขึ้นมาเล่าเพื่อยุติปัญหาในปัจจุบันนั้น

๔. เป็นชาดกที่กล่าวถึงการกลับชาติมาเกิดในสมัยพุทธองค์ ชาดกทุกเรื่องตอนจบของชาดกจะมีการตรัสสรุปบุคคลหรือสัตว์ที่สำคัญ ๆ ในเรื่องที่ยกขึ้นมาเล่าว่าใครบ้างที่กลับชาติมาเกิดในสมัยพุทธองค์ เพื่อเป็นเครื่องยืนยันถึงพฤติกรรมของบุคคลที่เป็นต้นเหตุในเรื่องปัจจุบันนั้นว่าเหมือนกับพฤติกรรมในอดีตชาติ

๒.๓ ความเป็นมาและความสำคัญของเวสสันดรชาดก

มหาเวสสันดรชาดก เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป บางครั้งนิยมเรียกว่า มหาชาติ เนื่องด้วยเป็นเรื่องของ พระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นชาดกเรื่องสุดท้ายในจำนวน ๕๔๗ เรื่องของนิบาตชาดก ในประเทศไทยนั้นมีมหาชาติคำหลวงเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาเล่มแรก แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๐๒๕ สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ต่อจากนั้นก็ยังมีมหาชาติคำหลวงอีกสำนวนหนึ่ง แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๑๗๐ สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ภายหลังเรียกว่ากัณฑ์มหาชาติ เรื่องมหาชาตินี้ในประเทศไทยเป็นที่นิยมกันมากในหมู่พุทธศาสนิกชน ตั้งแต่สมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะถือกันว่าเป็นพระชาติที่สำคัญที่สุดของพระโพธิสัตว์^{๒๒}

ไม่เพียงแต่ประเทศไทยเท่านั้นที่ชาดกเรื่องนี้จะแพร่หลายไปทั่ว ในประเทศกัมพูชา ซึ่งเป็นชาติที่มีประชาชนนับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เรื่องมหาเวสสันดรชาดกนี้ก็เป็นที่นิยมแพร่หลายเช่นกัน ดังปรากฏในกถามุข (คำนำ) ของเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก ฉบับภาษาเขมรว่า “ธรรมเนียมของชาวเขมรแต่เดิมา เมื่อออกพรรษาแล้ว เราย่อมจัดให้มีงานเทศนามหาชาติเรื่องมหาเวสสันดรชาดกเป็นอีกทีก็เกือบจะครบทุกวัด เป็นธรรมเนียมที่ชาวบ้านเคยทำทุกๆ ปี ตั้งแต่ต้นต่อๆมา” จะเห็นได้ว่าเรื่องมหาเวสสันดรชาดกฉบับภาษาเขมรนี้ เป็นวรรณกรรมที่มีความสำคัญแน่นแฟ้นอยู่ในจิตใจของผู้ฟังทั่วไปเป็นอย่างดี กวีจึงได้นำเนื้อเรื่องมาประพันธ์โดยใช้ภาษาที่มีความไพเราะทั้งถ้อยคำและน้ำเสียง มีความหมายซาบซึ้ง มีการเปรียบเทียบให้เกิดภาพพจน์ที่ชัดเจนแก่ผู้อ่านและผู้ฟัง เพราะประชาชนทั่วไปมีความนิยมที่จะต้องฟังเทศน์มหาชาติให้จบภายใน ๑ วันดังที่พุทธศาสนบัณฑิต กล่าวว่ามีพวกอุบาสก อุบาสิกาที่มีศรัทธาเลื่อมใสเป็นอันมาก เขาอาจนั่งฟังพระ

^{๒๒} ลัลลนา ศิริเจริญ, “อสังการในมหาชาติคำหลวง” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๒.

เทศน์มหาชาตินี้ ตั้งแต่เช้าตรู่จนถึงพลบค่ำ หยุดพักแต่เวลารับประทานอาหารเที่ยงตรงเท่านั้น แล้วตามธรรมเนียมเราย่อมจัดให้ทีมงานเทศน์มหาชาตินี้ภายใน ๑ วันจนครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์

๒.๓.๑ ความเป็นมาของเวสสันดรชาดก

เวสสันดรชาดก คือ เรื่องราวของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรโพธิสัตว์ นับเป็นพระชาติที่ ๑๐ ในทศชาติชาดก ซึ่งมีเนื้อความปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๘^{๒๓} ชาดกเรื่องนี้มีความมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ว่า ได้ทรงบำเพ็ญบารมีขั้นสูงสุดที่เรียกว่าปรมัตถบารมี เมื่อสิ้นชาตินี้แล้วก็ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไปเรื่องมหาเวสสันดรชาดกนี้^{๒๔} ของเดิมแต่งไว้ด้วยภาษาบาลี เป็นคาถาล้วนมีจำนวน พันคาถา ต่อมาภายหลังมีพระอรรถกถาจารย์แต่งอรรถกถาภาษาบาลี อธิบายความเป็นคำร้อยแก้วเพิ่มเติมเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้นเมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามายังประเทศไทย เรื่องมหาเวสสันดรชาดกก็แพร่หลายเข้ามาด้วย ในระยะแรก พระพุทธศาสนิกชนชาวไทยสมัยสุโขทัย คงใช้เทศน์และสวดกันเป็นคาถาภาษาบาลีล้วนๆ อย่างที่เรียกกันในปัจจุบันว่า เทศน์คาถาพันต่อมามีผู้รู้ภาษาบาลี จึงได้มีการแปลคาถาภาษาบาลีออกเป็นภาษาไทย^{๒๕} แต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีของสยามประเทศ แต่เห็นจะไม่ได้แต่งเป็นกลอนและคงจะไม่ยาวนานก็จึงมิได้มีคำแปลครั้งนั้นเหลืออยู่ให้พบเลย

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้มีการแปลมหาเวสสันดรชาดกเป็นภาษาร้อยกรอง เรียกว่า มหาชาติคำหลวง เพื่อให้บุรุษภิกษาให้สำหรับสวดในพิธีบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันนักษัตรฤกษ์ หนังสือมหาชาติฉบับนี้ถือกันว่าเป็นฉบับเก่าที่สุดที่มีอยู่ในปัจจุบันครั้นถึงสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ในปีพุทธศักราช ๒๑๔๕ ได้โปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งหนังสือมหาชาติคำหลวงขึ้น เรียกว่า กาพย์มหาชาติ ใช้สำหรับพระภิกษุสงฆ์เทศน์ให้พุทธศาสนิกชนฟัง เนื่องจากหนังสือกาพย์มหาชาติมีความยาวเกินไป จะเทศน์ให้จบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ในวันเดียวไม่ได้ ดังนั้น บัณฑิตจึงได้ตัดทอนเนื้อความภาษาไทยในกาพย์มหาชาติให้สั้นและกระชับยิ่งขึ้น ทำให้สามารถเทศน์ได้ทั้งคาถาภาษาบาลีและคำแปลจบใน ๑ วัน^{๒๖} จึงสำเร็จรูปเป็นหนังสือมหาชาติกลอนเทศน์หรือร้อยยาวมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเราได้ฟังกันในชั้นหลังนี้และได้แพร่หลายตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๑๖๕๕/๔๔๗-๕๖๐

^{๒๔} ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติและแหล่งเครื่องเล่นมหาชาติบางแหล่ง, (พระนคร : โรงพิมพ์ศิวนคร, ๒๕๑๔) หน้า ๑๑.

^{๒๕} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, กาพย์มหาชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (พระนคร, : คลังวิทยา, ๒๕๐๗), หน้า ๘๖.

^{๒๖} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, กาพย์วนประเวศน์, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๙๕) หน้า ๓.

ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้มีการแปลแต่งเป็นสำนวนต่างๆ ไว้หลายสำนวน^{๒๗} ได้กล่าวว่า กรมศึกษาธิการ(กระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน) ได้จัดรวบรวมมหาชาติคำกลอนเทศน์สำนวนต่างๆ และคัดเลือกสำนวนที่มีความไพเราะมากที่สุดได้ครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ นำมารวมพิมพ์เป็นเล่มสำหรับใช้เป็นแบบเรียนและเรียกตามชื่อชาดกว่ามหาเวสสันดรชาดก ฉบับ ๑๓ กัณฑ์ ความเป็นมาของวรรณคดีมหาชาติคาหลวง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตร่วมกันแปลและแต่งเป็นภาษาไทย พ.ศ. ๒๐๒๕ โดยยกคาถาบาลีวรรคหนึ่งแล้วแปลเป็นภาษาไทยใช้คำประพันธ์หลายชนิด เช่น โคลง ฉันท์กาพย์ ร่าย สำหรับสวดให้ประชาชนฟัง

ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม โปรดให้ประชุมนักปราชญ์แต่งกาพย์มหาชาติใช้คำประพันธ์ประเภทร่ายยาว มีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้เทศน์อธิบายความ แต่เนื้อความมีความยาวเกินไปจึงไม่สามารถเทศน์ให้จบได้ภายใน ๑ วัน นักปราชญ์ราชกวีจึงแต่งมหาชาติขึ้นใหม่ โดยแต่ละท่านพยายามจะให้กัณฑ์ของตนเป็นสำนวนที่ดีที่สุดโดยใช้ร่ายยาวแต่ง เรียกว่า มหาชาติกลอนเทศน์ กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาคัดเลือกสำนวนที่ดีที่สุดในแต่ละกัณฑ์มารวมพิมพ์เป็นเล่ม รวม ๑๓ กัณฑ์ เรียกว่า ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ฉบับกระทรวงศึกษาธิการได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสร ให้เป็นยอดวรรณคดีประเภทกลอนกาพย์ สำนวนที่ได้รับการคัดเลือก มีดังนี้

ชื่อกัณฑ์	ผู้แต่ง	จำนวนพระคาถา
ทศพร	สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส	๑๙
หิมพานต์		๑๓๔
ทานกัณฑ์	สำนวนวัดถนน	๒๐๙
วนปเวสน์	พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๕๗
ชูชก	สำนักวัดวัดสังข์กระจาย	๗๙
จุลพน	พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๓๐๕
มหาพล	พระเทพโมฬี (กลีน)	๘๐
กุมาร	เจ้าพระยาพระคลัง (หน)	๑๐๑
มัทรี		๙๐
สักกบรรพ	พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๔๓
มหाराช	สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส	๖๔
ฉกษัตริย์		๖
นครกัณฑ์		๔๘

^{๒๗} ประสิทธิ์ ศรีสมุทร, วรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร :บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒ - ๖๓.

๒.๓.๒ ความสำคัญของเวสสันดรชาดก

เวสสันดรชาดก จัดเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่สำคัญ เพราะตีพร้อมทั้งเนื้อหาศิลปะ การประพันธ์ กวีใช้สำนวนโวหารประณีตลึกซึ้งและมีคุณค่ามากทั้งในด้านอักษรศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมและคติธรรม ด้วยเหตุนี้ เวสสันดรชาดก^{๒๘}จึงมีความสำคัญประดุจเพชรเม็ดงามที่สามารถนำไปประยุกต์เข้ากับชีวิตประจำวันได้ทุกระดับ เป็นตัวอย่างแห่งการปฏิบัติราชการ ตลอดจนการ ดำเนินนโยบายระหว่างประเทศ นอกจากนี้พุทธศาสนิกชนยังนับถือกันมาแต่โบราณว่า^{๒๙} ผู้ใดได้ฟัง เทศน์มหาชาติจะได้ผลานิสงส์มากจึงเกิดเป็นประเพณีมีเทศน์มหาชาติกันเป็นประจำทุกปี และถือกัน อีกว่าต้องฟังให้จบในวันเดียว จึงจะได้อันนิสงส์แรง ความนิยมนี้มีมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน เวสสันดรชาดกมีความสำคัญที่สัมพันธ์กับความเชื่อพื้นฐานของคนในสังคมคือ เป็นความเชื่อที่ปรากฏ ในตำนานว่าพระเวสสันดร คือ พระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เพื่อบำเพ็ญเพียรบารมี อันยิ่งใหญ่และเชื่อว่าช่างปัจจัยนาเคนทร์ช่างเผือกเทศผู้มีอำนาจพิเศษอยู่ที่ใดก็จะทำให้ฝนตกต้อง ตามฤดูกาล มีความอุดมสมบูรณ์ความสำคัญทางด้านภูมิปัญญา ด้านศาสนา คนไทยส่วนใหญ่นับถือ ศาสนาพุทธ ในเรื่องนี้จะเห็นว่ามีความเชื่อที่สัมพันธ์กันอยู่ด้วย จากข้อความ “ส่งพรหมณ์แปดคนไปแคว้น สีพี” ส่วนภูมิปัญญาในการสืบทอดพุทธศาสนาให้มั่นคง น่าจะเป็นการเล่าเรื่องสืบทอดกันมาทำให้ได้รู้ พระจริยวัตรขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าและด้านสังคม ทำให้ตระหนัก ถึงการให้ การเสียสละ เพื่อมุ่งหวังให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ และตัวผู้ให้เองก็ได้รับความสุข สังคมก็ จะอยู่ ร่วมกันอย่างสันติสุข ไม่ขัดแย้งและชิงดีชิงเด่นกันแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญา เวสสันดรชาดก เป็นเรื่องราวที่นำเสนอในรูปแบบ ชาดก หมายถึง การที่พระพุทธเจ้าเวียนว่ายตาย เกิด ถือเอากำเนิดในชาติต่างๆ บำเพ็ญเพียรบารมีก่อนจะตรัสรู้เป็นพระศาสดาของศาสนาพุทธ

ดังนั้นการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาพระเวสสันดร จึงน่าจะเป็นการสืบทอดด้วย ประเพณี เช่นประเพณีงานบุญพระเวส บุญเดือนสี่ หรือบุญเทศน์มหาชาติ หมายถึงบุญอันยิ่งใหญ่ที่ เกี่ยวข้องกับพระมหาเวสสันดรชาดกนั่นเอง โดยรวมกันต่างๆ มาเทศน์ให้อุบาสกอุบาสิกาฟัง จาก ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษนี้สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาอันแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ที่ยึดถือ ปฏิบัติต่อกันมาช้านาน เกิดเป็นประเพณีที่สำคัญจนถึงปัจจุบัน สรุปลเวสสันดรชาดกเป็น พระพุทธวิจนะซึ่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสประทานแก่พระภิกษุสงฆ์และพุทธบริษัท ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์เป็นการแสดงความจริงบนโลกมนุษย์ ไม่ว่าผู้ใดก็ตามมีอาจลึกลึกลับได้ เวสสันดรชาดกหรือมหาชาติยังเป็นสื่อการเรียนรู้ที่เปี่ยมไปด้วยภูมิความรู้ ภูมิปัญญาภูมิธรรม สะท้อน ให้เห็นวิถีชีวิตของคนในสังคม ตลอดจนจนศิลปวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะ

^{๒๘} พระครูวิจิตรธรรมโกศล (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), *กะเทาะเปลือกเวสสันดรชาดก*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๕๖), หน้า ๓.

^{๒๙} ประจักษ์ ประภาพิตยากร, *สมญาภิธานมหาเวสสันดรชาดก*, (กรุงเทพมหานคร : สยามพัฒนา, ๒๕๒๒), หน้า คำนำ.

การสอดแทรกการสอนคตินธรรมที่เป็นกระบวนการซึมซับอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังเป็นวรรณกรรมต้นแบบที่สอนให้รู้จักการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข สอนให้รู้จักวิธีการแก้ปัญหา รู้จักการผ่อนหนักให้เป็นเบา ตลอดจนสอนให้รู้จักการอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความสามัคคีมีน้ำใจเสียสละ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันซึ่งจะช่วยให้สังคมเกิดความสงบร่มเย็นเป็นสุขมากยิ่งขึ้น

๒.๔ สารสำคัญของเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์

เนื้อหาสาระของเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์นี้ ผู้วิจัยได้นำเอาเนื้อความย่อมานำเสนอ เนื่องจากว่าเนื้อเรื่องของเวสสันดรชาดกนั้นเป็นชาดกที่ยาว ประกอบไปด้วยพระคาถาถึง ๑,๐๐๐ พระคาถา แบ่งออกเป็นกัณฑ์ได้ ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งในแต่ละกัณฑ์ก็จะมีความยาวความสั้นของแต่ละกัณฑ์แตกต่างกันออกไป ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิบาต ชาดก เล่มที่ ๒๘ ปรากฏในอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สุตตันตปิฎก ขุททกนิกายอปทาน เล่มที่ ๗๐^{๓๐} และปรากฏในมหาชาติคำหลวงมูลเหตุแห่งเวสสันดรชาดก นับแต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระพุทธเจ้าทรงมีหน้าที่ที่พระองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็น พระพุทธเจ้าซึ่งปรากฏในพุทธจริยา ๓ คือ ๑.โลกัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก ๒.ญาติตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระประยูรญาติ และ ๓.พุทธตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็นพระพุทธเจ้า^{๓๑}

ครั้งหนึ่ง^{๓๒} เมื่อพระพุทธเจ้าประทับ ณ กรุงราชคฤห์ พระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา มีพระราชประสงค์จะทรงพบเห็นพระพุทธเจ้าเพื่อสดับพระสัทธรรม จึงได้ส่งอำมาตย์ไปเชิญเสด็จถึง ๙ ครั้ง เมื่ออำมาตย์ไปถึงได้ฟัง พระธรรมเทศนาแล้วเกิดความเลื่อมใสได้ทูลขอบวชเป็นภิกษุ และได้กราบทูลพระราชประสงค์ของพระเจ้าสุทโธทนะให้ทรงทราบแต่พระพุทธเจ้าทรงเฉยเสียด้วยทรงเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาอันควรเสด็จ จนกระทั่งถึงครั้งที่ ๑๐ ได้ส่งกาฬทายีอำมาตย์ผู้เป็นสหชาติของพระพุทธเจ้าไปทูลเชิญเสด็จเมื่อกาฬทายีอำมาตย์ไปถึง จึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เวฬุวัน ขณะนั้นพระพุทธเจ้ากำลังแสดงพระธรรมเทศนาแก่พุทธบริษัท กาฬทายีอำมาตย์ได้ฟังธรรมในครั้งนั้นด้วย ทำให้ได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมกับพุทธบริษัททั้งนั้น จึงได้กราบทูลขออุปสมบท ต่อมาพระกาฬทายีได้เข้าเฝ้าปฏิบัติพระพุทธเจ้า ครั้นได้โอกาสจึงกราบทูลสรรเสริญพระจริยาปฏิบัติที่ทรงบำเพ็ญในฐานะพระพุทธเจ้า คือ ๑. โลกัตถจริยา ความประพฤติที่เป็นประโยชน์แก่เวไนยสัตว์ ๒. ญาติตถจริยาความ

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๑/๑๖๘ - ๗๐/๑/๑๗๘.

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๙๑.

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน ขุ.อป.อ. (ไทย) ๗๐/๑/๑๖๘.

ประพจน์ที่เป็นประโยชน์แก่พระประยูรญาติ ๓. พุทธัตถจริยา ความประพจน์ที่เป็นประโยชน์แก่พระพุทธรเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชพระบิดาของพระองค์ ทรงมีพระประสงค์จะพบเห็นพระองค์ ขอพระองค์จงทรงกระทำการสงเคราะห์พระญาติทั้งหลายเถิด” พระองค์ทรงทราบว่าเป็นผลดี จึงทรงรับอาราธนาจากพระกาฬทายี เสด็จพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ได้เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์สู่กรุงกบิลพัสดุ์ มีพระกาฬทายีเป็นผู้นำเสด็จเมื่อข่าวการเสด็จทราบถึงกรุงกบิลพัสดุ์พระเจ้าสุทโธทนะพร้อมด้วยพระประยูรญาติ ก็พากันเสด็จมาเฝ้าพระพุทธรเจ้า ฝ่ายพระประยูรญาติต่างคิดว่าจะให้พระพุทธรเจ้าถวายบังคมพวกตน พระพุทธรเจ้าทรงทำลายมานะทิฐิของพระประยูรญาติด้วยการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ลอยขึ้นเหนือเศียร ดุจโปรยละของพระบาทลงเหนือเศียรของพระประยูรญาติเหล่านั้น พระเจ้าสุทโธทนะทอดพระเนตรเห็นเป็นอัศจรรย์ก็ทรงเลื่อมใสยกพระหัตถ์ขึ้นถวายความเคารพก่อน ทำให้พระประยูรญาติทั้งหลายพลอยตามไปด้วยเมื่อพระประยูรญาติได้ลดมานะทิฐิยอมรับนับถือพระองค์แล้ว จึงเสด็จประทับ ณ พุทธอาสน์ ขณะเดียวกันบนท้องฟ้าก็เกิดมหัศจรรย์บังเกิดฝนโบกขรพรรษ^{๓๓} ตกลงมาเจ้าศากยะทั้งปวงจึงสนทนากันขึ้นว่า “โอ ! น้าอัศจรรย์ โอ ! ไม่เคยมี” พระพุทธรเจ้าจึงตรัสว่า “ฝนโบกขรพรรษตกลงในสมามคมแห่งพระญาติของเรา แต่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ได้ แม้ในอดีตกาลก็ได้ตกแล้ว จึงตรัสเวสสันดรชาดก เพราะเหตุเกิดเรื่องขึ้น”^{๓๔}

๒.๔.๑ สารสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์

ในกัณฑ์ ๙๘ แต่กัณฑ์ พระนางมุกุตี ในอดีตชาติเป็นพระราชธิดาองค์ใหญ่ของท้าวพันทุมราช พระนางได้นำแก่นจันทร์ไปถวายพระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธรเจ้า แล้วตั้งความปรารถนาว่าขอให้ เป็นพุทธรมาดา ต่อมาได้จุติเป็นพระธิดาของพระเจ้ายกิสราชชื่อ “สุธรรมา” เมื่อสิ้นชีพแล้วได้บังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นมเหสีของพระอินทร์

๑) สารสำคัญของกัณฑ์ทศพร ประกอบด้วย ๑๙ พระคาถา ดังนี้

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธรเจ้าเมื่อทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณและตรัสเทศนาพระธรรมจักรกัปปวัตตนสูตรโปรดเบญจวัคคีย์ทั้ง ๕ แล้วได้เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์ ประทับ ณ เวฬุวนาราม จนถึงสิ้นฤดูหนาวจึงเสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก โดยมีพระกาฬทายีเป็นมัคคุเทศก์ ทรงประทับ ณ นิโครธารามมหาวิหาร สถานที่ที่พระบรมวงศานุวงศ์ แห่งศากยวงศ์ตรัสสั่งให้ตกแต่งถวาย และพากันไปเฝ้า ณ ที่แห่งนั้น แต่ด้วยขัดตียมานะพระญาติผู้ใหญ่จึงทรงละอายที่จะถวายบังคมพระบรมศาสดาผู้มีพระชนมายุคราวโอรสนัดดา จึงพากันประทับ ณ

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๔. อธิบายว่า “ฝนตกตกลงมาในกาลพิเศษ มีสีแดง ผู้ใดต้องการให้เปียกก็เปียก ผู้ใดไม่ต้องการให้เปียก ก็ไม่เปียก แต่เมื่อดฝนจะกลิ้งหล่นจากกายดุจหยาดน้ำหล่นจากใบบัว”.

^{๓๔} ดูรายละเอียดใน ขุ.อ.ป.อ. (ไทย) ๗๐/๑/๑๗๕.

เบื้องหลัง ให้พระราชกุมารหนุ่มๆ เฝ้าถวายบังคมเฉพาะพระพักตร์ในขณะที่พระพุทธร่องค์ทรงมีพระประสงค์จะทรงทรมานพระประยูรญาติทั้งหลายให้ละจากที่ฐิมานะจึงเสด็จเข้าจตุตถฆาตทรงกระทำปาฏิหาริย์ลอยขึ้นสู่อากาศเหนือพระเศียรพระญาติทั้งปวง พระเจ้าสุทโธทนะพระราชบิดาและพระประยูรญาติทรงเห็นเป็นมหัศจรรย์ ต่างก็ยกพระหัตถ์ขึ้นถวายบังคม และพลางกล่าวพรรณนาถึงพุทธานุภาพ แต่เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ว่า ครั้งแรกพระพี่เลี้ยงเชิญเสด็จไปนมัสการพระกาฬเทวิลดาบสและพระบาททั้งคู่ดูประจวบอยู่เหนือเศียรพระดาบสนั้น ครั้งที่สองในวันวัปปมงคลแรกนาขวัญ เมื่อพระพี่เลี้ยงเชิญเสด็จไปบรรทมใต้ต้นหว่า เงามไม้ได้บังกั้นพระองค์อยู่ประจวบพระกลดหาได้ย้ายไปตามตะวันไม่และครั้งนี้เป็นครั้งที่สามเมื่อพระองค์ทรงเสด็จประทับ ณ พุทธอาสน์แล้ว ขณะนั้นบังเกิดฝนโบกขรพรรษในบริเวณที่ประชุมนั้นโดยทั่วกัน มวลพระประยูรญาตินับตั้งแต่พระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธรบิดาลงมา ต่างก็พากันชื่นชมโสมนัสในพระบารมีของพระองค์ยิ่งนัก เมื่อได้เวลาพอสมควรแล้วต่างก็พร้อมกันกราบบังคมลาไปยังพระราชนิเวศน์พระภิกษุทั้งหลายเมื่อพระประยูรญาติทูลลาไปแล้ว ก็สนทนากันเรื่องฝนโบกขรพรรษเพราะยังไม่เคยเห็น พระบรมศาสดาทรงทราบจึงตรัสว่าไม่ใช่แต่บัดนี้เท่านั้นภิกษุทั้งหลายแม้ในกาลก่อนฝนโบกขรพรรษก็เคยมีมาแล้ว บรรดาพระภิกษุทั้งหลายปรารภนาใคร่ทราบ จึงทูลอาราธนาพระพุทธร่องค์ทรงตรัสเรื่อง “มหาเวสสันดรชาดก” ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล สีพีราชกุมารบุรีมีพระราชธิดาองค์หนึ่งทรงพระนามว่า “พระเจ้าสีพีราช” พระองค์มีพระโอรสองค์หนึ่งทรงพระนามว่า “สญชัย” เมื่อทรงเจริญวัยพระราชบิดาก็ทรงมอบราชสมบัติให้และอภิเษกสมรสกับ “พระนางมุสตี” ราชธิดาของพระเจ้ามัททราชอันพระนางมุสตี นี้ ในอดีตชาติชื่อ “สุธัมมา” สิ้นพระชนม์ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นอัครมเหสีของสมเด็จพระอมรินทรราชา เมื่อพระนางจะจุติจากสวรรค์ได้ทูลขอประทานพร ๑๐ ประการ ท้าวสักกะพระสวามีทรงทราบ จึงตรัสบอกว่า “มุสตี ผู้มีรัศมีผิวพรรณอันประเสริฐ มีอวัยวะส่วนด้านหน้าสวยงาม เธอจงเลือกเอาพร ๑๐ ประการ ในปฐพีอันเป็นที่รักแห่งหฤทัยของเธอเถิด”^{๓๕}

พระนางมุสตีเทพอัปสรกราบทูลท้าวสักกะเทวราชาว่า “ข้าแต่ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่กว่าภูตทั้งปวง ถ้าพระองค์จะประทานพรแก่หม่อมฉัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอให้หม่อมฉันพึงเกิดในพระราชนิเวศน์ของพระเจ้ากรุงสีพี ข้าแต่ท้าวปรีนทนะขอให้ข้าพระบาท

๑. พึงเป็นผู้มีตาดำเหมือนลูกเนื้อทราย ซึ่งมีนัยน์ตาดำ

๒. พึงมีขนคิ้วดำสนิท

๓. พึงมีพระนามว่ามุสตี ในพระราชนิเวศน์นั้น

๔. พึงได้พระโอรสผู้ให้สิ่งที่ประเสริฐ ประกอบด้วยความเกื้อกูลในยาจกมิได้ตระหนี่

ซึ่งพระราชาทูทุกประเทศบูชาและมีเกียรติ

^{๓๕} ขุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๑๖๕๕/๔๔๖.

๕. เมื่อหม่อมฉันตั้งครรรค์ ขอย่าได้ครรรค์ขุนขึ้น พึงมีครรรค์ไม่ขุนเสมอตั้งคันศร ที่ช่างศรเหล่าเกลี้ยงเกล้าแล้ว

๖. ข้าแต่ท้าววาสวะ ขอถนังคู้ของหม่อมฉันอย่าได้หย่อนยาน

๗. ขอผมหงอกจงอย่าได้มีเมื่อมีเกศาตำสนิท

๘. ขอผงรุสืออย่าได้เปราะเปื้อนกาย ขอให้ผิวงาม

๙. ขอให้หม่อมฉันได้ปลดปล่อยนักรโหษผู้ต้องโทษประหาร

๑๐. ขอให้หม่อมฉันได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงสีพีในพระราชนิเวศน์นั้น อันก็ก้องไปด้วยเสียงของนกยูงและนกกะเรียน แวดล้อมด้วยขัตติยนารี มีทั้งคนเตี้ยคนค่อมเคลื่อนกล่น ที่พ่อครัวชาวแคว้นมคธเลี้ยงดู”^{๓๖} ท้าวสักกะเทวราชก็ทรงประสาทพรให้ได้สมประสงค์ พระนางมุสตีทรงอนุโมทนาพรนั้น จบกัณฑ์ทศพรสรุป กัณฑ์ทศพร เริ่มตั้งแต่พระพุทธรเจ้าตรัสรู้ แล้วเสด็จไปเทศนาโปรดพระเจ้าพิมพิสารต่อจากนั้นเสด็จไปโปรดพุทธบิดาและพระประยูรญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ เกิดฝนโบกขรพรรษพระสงฆ์สาวกกราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดง เรื่องมหาเวสสันดรชาดกเริ่มตั้งแต่เมื่อปีที่ ๙๘ นับแต่ปัจจุบันพระนางมุสตีซึ่งจะทรงเป็นพระมารดาของพระเวสสันดร ทรงอธิษฐานขอเป็นมารดาของผู้มีใจบุญจงลงตอนพระนางได้รับพร ๑๐ ประการจากพระอินทร์

ข้อคิดประจำกัณฑ์ทศพร^{๓๗}

๑. พร มีความสำคัญต่อกำลังใจ หรือความปรารถนาทุกอย่างจะสำเร็จได้อยู่ที่การกระทำ(กรรม) แม้ได้รับพรแต่ถ้าไม่ได้ทำก็ย่อมไม่สำเร็จได้

๒. พร ๑๐ ประการ เป็นสิ่งที่ปรารถนาของมนุษย์ปุถุชน ที่จะขอให้รู้ปวงนามเพราะมีทรัพย์สินสมบัติและมีเกียรตินิยม การขอพรใดๆ ผู้ขอพรควรพิจารณาว่าพรนั้นเหมาะสม หรือสมควรแก่ตนหรือไม่ ขอในสิ่งที่ควรขอถ้าขอในสิ่งที่ไม่ควรขอ และให้ในสิ่งไม่ควรให้ก็ย่อมเกิดโทษด้วยกันทั้งสองฝ่าย

๓. การเตรียมตัว เมื่อจะทำการใดๆ ต้องเตรียมตัวให้พร้อมจะได้ไม่มีอุปสรรค

๔. การขอพรมงคลควรพิจารณาจากจิตที่คิดดีประพฤติดียอมส่งผลดี

๒) สาระสำคัญของกัณฑ์หิมพานต์ ประกอบด้วย ๑๓๔ พระคาถา ดังนี้

พระนางมุสตีทรงจุติจากสวรรค์ลงมาเป็นราชิดาของพระเจ้ามัททราช ครั้นทรงเจริญพระชนมายุครบ ๑๖ พรรษา ก็ได้อภิเษกเป็นอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงสยุมชัยแห่งเมืองสีพี ครั้นกาลเวลาผ่านไปโดยลำดับพระนางทรงตั้งครรรค์กำหนดถ้วนทศมาส (๑๐ เดือน) บังเอิญได้เสด็จประพาสพระนคร และประสูติพระราชโอรสที่ตรอกพ้อคำ พระประยูรญาติจึงถวายพระนามว่า “เวสสันดร” พอพระกุมารประสูติก็ทูลขอทรัพย์จากพระมารดาเพื่อบริจาคนาน และในวันเดียวกันนั้น

^{๓๖} ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๑๖๕๙-๑๖๖๕/๔๔๗.

^{๓๗} พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์. เล่าความตามแหล่งในมหาเวสสันดรชาดก, หน้า ๗๓.

ก็มีนางข้างตระกูลฉันทันต์เชือกหนึ่งนำลูกข้างเผือกมาไว้ในโรงข้างต้น ส่วนตนเองกลับไปสู่ป่าดั้งเดิม ลูกข้างนั้นเป็นข้างเผือกขาวบริสุทธิ์ อดมด้วยมงคลลักษณะอันเลิศยิ่ง ขับขี่ไปในที่แห่งแล้งก็จะบังเกิดฝนตกชุ่มฉ่ำ ข้าวปลาบริบูรณ์ ประชาชนให้ชื่อว่า “ปัจจัยนาเคนทร์” ครั้นพระเวสสันดรทรงมีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา พระราชบิดาก็ทรงมอบพระราชสมบัติพร้อมทั้งให้อภิเษกกับพระนางมัทรี ราชธิดา กษัตริย์มีทราชาเป็นมเหสี เมื่อพระเวสสันดรได้ครองกรุงสีพีแล้วทรงรับสั่งให้สร้างศาลาสำหรับบริจาทานแก่ยากคนไข้ใจทุกถ้วนหน้าขึ้นถึง ๖ แห่งต่อมาพระนางมัทรีทรงมีพระประสูติกาลเป็นพระราชโอรส เมื่อประสูติทรงใช้ตาข่ายรองรับทรงพระนามว่า “ซาลี” และทรงมีพระราชธิดาอีกพระองค์หนึ่ง เมื่อประสูติทรงใช้หนังหมี่รองรับ ทรงพระนามว่า “กัณหา” ต่อมาเมืองกลิงคราชภูร์เกิดข้าวยากหมากแพงฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทำให้ภูมิภาคแห่งแล้งโดยตลอดไป แม้พระเจ้ากลิงคราชภูร์จะทรงรักษาอุโบสถศีลครบกำหนด ๗ วันแล้วก็ตาม ก็ยังหามีฝนตกลงมาไม่ ประชาชนกราบทูลให้มาขอพระราชทานข้างปัจจัยนาเคนทร์จากพระเวสสันดร พระเจ้ากลิงคราชภูร์ทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วยประขามติ จึงทรงแต่งพราหมณ์ ๘ คน ให้มาทูลขอพระเวสสันดรตรัสว่า “เราจะให้ข้างพลายซำมันตัวประเสริฐ ซึ่งเป็นข้างพาหนะอันสูงสุด ที่พวกพราหมณ์ขอเรา เรามิได้หวั่นไหว”^{๓๘}

พระเวสสันดรพระราชทานให้แก่ประชาชนชาวพระนครสีพีไม่ยอม โดยถือว่าปัจจัยนาเคนทร์เป็นข้างคู่บ้านคู่เมืองควรจะรักษาไว้สำหรับพระนคร ประชาชนโกรธเคืองพระเวสสันดรมาก ชาวกรุงสีพีขับไล่พระเวสสันดร โดยกราบทูลพระเจ้ากรุงสุยชัยว่า “พระองค์อย่าได้รับสั่งให้ประหารพระเวสสันดรนั้นด้วยท่อนไม้หรือด้วยศาสตรา พระเวสสันดรนั้นไม่ควรแก่เครื่องจองจำ แต่จงทรงขับไล่พระเวสสันดรนั้นจากแคว้นไปอยู่ที่เขาวงกตเถิด”^{๓๙} โดยให้มื่นนักการมาทูลความตามเสียงเรียกร้องของมติมหาชนให้พระเวสสันดรทรงทราบและนักการได้ทูลแนะนำให้เสด็จไปประทับ ณ เขาวงกต พระองค์ขอมลัดไปอีก ๒ วัน เพื่อจะได้บำเพ็ญสัจตสคกมหาทาน (คือทานหมวดละเจ็ดร้อย) เสียก่อน พระเวสสันดรตรัสว่า “เราจะเสด็จตามทางที่พระราชามีโทษเสด็จไปขอให้ท่านทั้งหลายจงงดโทษแก่เราคืนหนึ่งและวันหนึ่ง ขอให้เราได้ให้ทานก่อนเถิด”^{๔๐} แล้วพระราชทานโอวาทแก่พระนางมัทรีว่าให้หมั่นบริจาทานให้บำรุงรักษาโอรสธิดาให้อยู่ปฏิบัติพระราชบิดามารดาและทรงอนุญาตให้อภิเษกกับกษัตริย์อื่นได้ แต่พระนางมัทรีไม่ยินยอม ขอพาพระราชโอรสพระราชธิดาโดยเสด็จด้วย และได้ทูลพรรณนาถึงความงามและความน่ารื่นรมย์ของป่าหิมพานต์ อันเป็นทางที่พระราชสวามีจะเสด็จไป ประหนึ่งว่าพระนางมัทรีเคยได้เสด็จมาก่อนแล้ว

^{๓๘} ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๑๖๗๐/๔๔๙.

^{๓๙} ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๑๖๘๗/๔๕๒.

^{๔๐} ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๑๗๐๗/๔๕๕.

สรุปสาระสำคัญของจำกัณฑ์หิมพานต์^{๔๑}

๑. แบบอย่างของการเสียดล พระเวสสันดร ทรงตัดสินพระทัยเสียดลประโยชน์ส่วนตัว โดยให้ช่างมงคลแก่เมืองกลิงคราษฎร์ เพื่อมิให้ประเทศชาติและประชาชนลำบากจากการเกิดศึกสงคราม แม้พระองค์ต้องถูกเนรเทศได้รับความลำบากก็ตาม เป็นการเสียดลส่วนน้อย (ช่างมงคล) เพื่อรักษาส่วนใหญ่ (ประเทศชาติ)

๒. จุดอ่อนของประชาธิปไตย การปกครองแบบประชาธิปไตย ดังเช่นสีฟันคร ประชาชนไม่พอใจโกรธแค้นพระเวสสันดรพากันมาเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสยชัยให้ขับไล่ออกจากเมือง เป็นจุดอ่อนของการปกครองบ้านเมืองอ่อนแอเกิดความวุ่นวายเพราะผู้มีปัญญาและมีวิสัยทัศน์กว้างไกลมีจำนวนน้อยย่อมจะแพ้คนที่มีความปัญญาแต่มีจำนวนมาก

๓. อารมณ์และความเชื่อ เป็นสัจธรรมว่าหากรักมาก และเชื่อมั่นในบุคคลหรือสิ่งใด เมื่อไม่พอใจมีความโกรธมากก็ขาดสติยั้งคิด ไม่ไตร่ตรองฟังเหตุและผล ดังที่ชาวสีพีเชื่อว่าช่างมงคลทำให้ฝนตกพืชพันธุ์ธัญญาหารสมบูรณ์ช่างจึงมีคุณค่ากว่าพระเวสสันดร เมื่อชาวกลิงคราษฎร์ได้ช่างมงคลไปก็โกรธแค้นเป็นทุกข์เสียใจ

๓) สาระสำคัญของกัณฑ์ทานกัณฑ์ ประกอบด้วย ๒๐๙ พระคาถา ดังนี้

เมื่อพระนางมุสดีทรงทราบว่าพระเวสสันดรทรงถูกให้เนรเทศจากพระนครแล้วทรงคร่ำครวญว่า “เรากินยาพิษตายเสียดีกว่า เรากระโดดเหวตายเสียดีกว่า เราเอาเชือกผูกคอตายเสียดีกว่า เพราะเหตุไร ชาวกรุงสีพี จึงจะให้ขับไล่อีกเวสสันดร ผู้ไม่มีโทษเล่า”^{๔๒} จึงรีบเสด็จไปเฝ้าพระเจ้ากรุงสยชัยเพื่อทูลขอพระราชทานอภัยโทษแต่ก็ไม่สำเร็จพระเจ้ากรุงสยชัยตรัสว่า “เรายอมทำความยำเกรงต่อธรรม เราจึงขับไล่อีกของตน ผู้เป็นธงชัยของชาวกรุงสีพี ถึงแม้ลูกจะเป็นที่รักยิ่งกว่าชีวิตของเราเอง”^{๔๓} พระนางจึงกลับมาพระตำหนักของพระเวสสันดร และทรงรำพันถึงความลำบากต่างๆ ที่พระเวสสันดรจะได้รับ ครั้นรุ่งขึ้น พระเวสสันดรก็ทรงบริจาคสัตตสคมาทาน และเสด็จนำพระนางมัทรีและพระราชโอรสพระราชธิดาไปทูลลาพระชนก พระเจ้ากรุงสยชัยทรงสงสารยิ่งนักจึงพระราชทานโอวาทแก่พระนางมัทรีว่า “ไม่ควรจะไปให้ลำบาก พระนางมัทรีไม่ยินยอมทุกประการ พระเจ้ากรุงสยชัยไม่รู้จะทำประการใด จึงทรงขอพระนัดดาทั้งสองไว้ พระนางมัทรีก็ไม่ยอมให้แล้วเสด็จไปทูลลาพระมารดาที่ตำหนักเมื่อราตรีสว่างแล้วอาทิตยขึ้นแล้ว พระเวสสันดรทรงให้สัตตสคมาทาน”^{๔๔}

^{๔๑} พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์. เล่าความตามแหล่งในมหาเวสสันดรชาดก, หน้า ๗๙.

^{๔๒} ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๑๗๔๕/๔๖๐.

^{๔๓} ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๑๗๕๒/๔๖๑.

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๒๐ อธิบายว่า “ทานใหญ่ อย่างละ ๗๐๐ คือ ช้าง ๗๐๐ ม้า ๗๐๐ รถ ๗๐๐ สตรี ๗๐๐ วัณนม ๗๐๐ ทาสชาย ๗๐๐ และทาสหญิง ๗๐๐”

ในโอกาสนี้ พระเวสสันดรก็สั่งให้แจกทานทั้งให้ผ้าแก่ผู้ต้องการผ้า ให้เหล้าแก่พวกนักเลงสุรา ให้โภชนะแก่พวกคนผู้ต้องการโภชนะโดยทั่วถึงกัน และสั่งให้เลี้ยงดูพวกกษัตริย์ให้อิ่มด้วยข้าวและน้ำถึงเวลาเย็น พระเวสสันดรและพระนางมัทรีเสด็จไปถวายบังคมลาพระชนกพระชนนี กราบทูลความปรารถนาจะออกบรรพชาและเสด็จไปเขาวงกต ฝ่ายพระนางมุสตีได้ตรัสยับยั้งให้พระนางมัทรีพร้อมพระกัณหาพระชาลีประทับอยู่ในพระนครเช่นเดิม แต่พระนางมัทรีไม่ปรารถนาความสุขที่ต้องพลัดพรากจากพระเวสสันดร และพระลูกทั้งสองนั้นย่อมคลายความโศกเศร้าของแม่ให้รื่นรมย์ได้ เมื่อกษัตริย์ทั้งสี่เจรจากันเสร็จจراتริก็สว่าง พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกัณหาและพระชาลีจึงเดินทางออกจากพระนครรุ่งขึ้นพระเวสสันดรทรงให้เบิกแก้วแหวนเงินทองพร้อมทรงรถม้าพระที่นั่งเสด็จออกจากพระนครพร้อมพระนางมัทรี และสองกุมาร ทรงโปรยแก้วแหวนเงินทองนั้นตลอดทางที่เสด็จ แล้วทรงโปรดให้ขบวนที่ตามเสด็จกลับพระนครไปเสีย ส่วนพระองค์เสด็จไปโดยลำพังมีพราหมณ์ ๔ คนวิ่งตามมาขอทูลม้า พระองค์ก็พระราชทานให้เทวดา จึงบันดาลเป็นละมั่งทองมารองรับรถนั้นไว้ ต่อมาพราหมณ์อีกคนหนึ่งมาทูลขอรถก็พระราชทานให้ ส่วนละมั่งทองนั้นก็อันตรายหายไปลำดับนั้น พระเวสสันดรตรัสกับพระนางมัทรีว่า “มัทรี เธอจงอุ้มแม่กัณหาผู้เป็นน้องนี้ซึ่งเบากว่า ส่วนพี่จักอุ้มพ่อชาลี เพราะเธอเป็นพี่คงจะหนักกว่า”^{๔๕} พระราชาทรงอุ้มพระกุมาร ส่วนพระนางมัทรีทรงอุ้มพระธิดา ทรงยินดีร่วมกัน ตรัสปราศรัยกันด้วยคำอันไพเราะกะกันและกันดำเนินไปสู่เขาวงกต

สรุปสาระสำคัญของกัณฑ์ทานกัณฑ์^{๔๖}

๑. แบบอย่างภรรยา พระนางมัทรีเป็นคู่ชีวิตที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสามียอมติดตามไปกับพระเวสสันดรโดยไม่เกรงกลัวความทุกข์ยากลำบากใดๆ
๒. การบริจาคมหาทาน พระเวสสันดรบำเพ็ญปรมัตตบารมีทานแม้แต่การให้สุราเป็นทาน สำหรับคนทั่วไปควรพิจารณาว่าควรให้ทานในสิ่งที่ควรให้ และให้แก่บุคคลที่เขาต้องการ
๓. ความรักของบิดามารดา เป็นความรักที่บริสุทธิ์ยากจะหาความรักอื่นใดมาเปรียบเทียบได้ แต่พระเจ้ากรุงสยชัยก็จำต้องเนรเทศพระเวสสันดรไปตามประเพณีการปกครอง จึงทั้งเสียใจ และอึดอัดใจ

๔) สาระสำคัญของกัณฑ์วนประเวสน์ ประกอบด้วย ๕๗ พระคาถา ดังนี้

พระเวสสันดรและพระนางมัทรี พร้อมด้วยพระราชโอรสธิดาเสด็จจากพระนครสี่ปีมาถึงภูเขาดาลบรรพตแม่น้ำโกติมารา เขาอัญชันและมาตุลนครแห่งแคว้นเจตราชฎีรวมระยะทางถึง ๓๐ โยชน์ แต่เทพดาช่วยย่นหนทางให้มาถึงมาตุลนครได้ในเวลาวันเดียว เสด็จเข้าประทับแรมอยู่ ณ ศาลาใกล้ประตูเมือง เช้าวันรุ่งขึ้นความทราบถึงกษัตริย์เจตราชฎี ต่างก็รีบไปเฝ้าไต่ถามถึงเหตุการณ์

^{๔๕} ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๑๘๖๗/๔๗๖.

^{๔๖} พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์. เล่าความตามแหล่งในมหาเวสสันดร, หน้า ๘๔.

พระเวสสันดรตรัสเล่าความจริงให้ทราบทุกประการและทรงขอให้ช่วยชี้ทางที่จะไปเขาวงกต บรรดา กษัตริย์เจตราชูฎจึงทูลเสนอว่าจะไปเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงสุยเพื่อทูลขอพระราชทานอภัยโทษ กลับคืนเข้าพระนครพระเวสสันดรตรัสว่า “ท่านทั้งหลายอย่าได้ขบใจเลย การไปทูลขอถึง พระราชสำนักเพื่อให้พระราชทานอภัยโทษให้ แม้แต่พระราชาก็ไม่ทรงเป็นใหญ่ในเรื่องนี้”^{๔๗} ไม่สามารถที่จะขัดขืนคำขอร้องของประชาชนได้ เพราะชาวสีพีมีความโกรธแค้นมากกษัตริย์ เจตราชูฎจึงทูลขอให้ทรงครอบครองราชสมบัติมาตุลนครแทนว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้ยังรัฐให้เจริญ ถ้า เหตุการณ์ในรัฐนั้นเป็นไปเช่นนี้ รัฐนี้มั่งคั่งสมบูรณ์ ขนบศึกกว้างใหญ่ ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์ ทรงมีชาวเจตราชูฎแวดล้อมตกลงพระทัยเสด็จครองราชสมบัติเกิดในรัฐนี้เกิด”^{๔๘} พระเวสสันดรทรง ปฏิเสธว่า “ข้าพเจ้าไม่มีความพอใจที่จะครองราชสมบัติ ชาวกรุงสีพีคงไม่ยินดีที่ชาวเจตราชูฎได้ ราชากิเชกข้าพเจ้า มิใช่แต่เท่านั้นสงครามใหญ่ก็อาจจะมีได้เพราะเหตุแห่งข้าพเจ้าผู้เดียว สิ่งใดที่ท่าน ทั้งหลายให้แล้ว ขอสิ่งนั้นทั้งหมดจงเป็นอันข้าพเจ้ารับไว้แล้วเกิด ข้าพเจ้าจะไปยังเขาวงกต ขอท่าน ทั้งหลายจงทราบโอกาสซึ่งเป็นที่อยู่ในป่าของข้าพเจ้าเกิด”^{๔๙} อ้างว่าผิดพระราชประสงค์ทั้งยังเป็นการ ก่อให้เห็นว่าพระองค์จะตั้งตนเป็นใหญ่และกบฏต่อพระเจ้ากรุงสุยอาจเป็นเหตุให้นครสีพีและนคร เจตราชูฎขาดสัมพันธ์มิตรที่ดีต่อกันได้ ในที่สุดจึงทรงขอร้องให้ชี้ทางที่จะไปเขาวงกต กษัตริย์เจต ราชูฎจึงทูลเชิญให้เสด็จประทับในพระนครก่อน พระเวสสันดรก็ทรงปฏิเสธอีกเพียงเสด็จประทับ แรมในศาลานั้นอีกคืนหนึ่ง ครั้นรุ่งขึ้นสี่กษัตริย์ก็ตามส่งเสด็จจนสุดแดนเจตราชูฎทูลชี้ทางที่จะเสด็จ ต่อไปและทรงตั้งให้พราหมณ์หนึ่งชื่อ เจตบุตร เป็นผู้ถวายอารักขาระหว่างระว่างมิให้มีใครมารบกวนและ ทำอันตรายได้ พระเวสสันดร พร้อมด้วยพระนางมัทรี และพระราชโอรสธิดา เสด็จไปถึงเขาคันธมาทน์ ก็ประทับแรมวันรุ่งขึ้นก็เสด็จไปถึงวิบูลบรรพต เลียบตามฝั่งแม่น้ำเกตุมะดีหยุดประทับใต้ร่มไม้ริมฝั่ง พราหมณ์ผู้หนึ่งได้นำเนื้อมาถวาย พระองค์จึงถอดสุวรรณจุฬามณีให้แก่พราหมณ์ แล้วเสด็จไปยังมหา นิโครชข้ามเขาสุวรรณบรรพต เสวยผลไม้แล้วเสด็จต่อไปยังนาฬิกบรรพต

ครั้งนั้นเวสสุกรรมเทพบุตรได้รับท้าวบัญชาจากพระอินทร์ให้มานิรมิตบรรณศาลาไว้ ๒ หลัง พร้อมด้วยเครื่องบรรพชิตบริขารทุกประการแล้วเขียนหนังสืออนุญาตให้ผู้ใคร่ประสงค์จะ บรรพชาพึงถือเอาอาศรมสถานและบริขารเหล่านี้เป็นของตนแล้วบันดาลให้สัตว์ร้าย และนกอันมี เสียงที่ไม่ไพเราะหนีไปอยู่เสียที่อื่นแล้วกำชับให้เจ้าป่าดูแล ๔ กษัตริย์ เมื่อพระเวสสันดรเสด็จมาถึงก็ เสด็จเข้าไปโดยลำพัง แล้วเปลื้องอาภรณ์ออกทรงเครื่องบรรพชา เสด็จออกมารับพระนางมัทรี พระนางมัทรีก็เสด็จเข้าไปในศาลาอีกหลังหนึ่งทรงเปลื้องอาภรณ์และแต่งเป็นตาปลินี พร้อมทั้งพระ ราชโอรสและธิดา พระนางมัทรีรับอาสาไปหาผลไม้มาถวายพระเวสสันดรก็ทรงยินยอม แต่ทรงขอ สัญญาว่าต่อไปนี้อย่าให้พระนางมัทรีเข้ามาหาในเวลากลางคืนขณะที่ลับตาสองกุมารพระนางมัทรีก็

^{๔๗} ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๑๘๙๑/๔๗๙.

^{๔๘} ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๑๘๙๓/๔๘๐.

^{๔๙} ดุราละเอียดใน ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๑๘๙๔-๑๘๙๙/๔๘๐.

ทรงปฏิบัติตาม สีกษัตริย์ก็ทรงผนวชเป็นภิกษุอยู่ ณ เขาวงกตเป็นเวลา ๗เดือน ต่างก็ปฏิบัติกิจวัตรตามหน้าที่โดยไม่บกพร่องด้วยอำนาจบุญกุศลของพระองค์ทำให้ฝูงสัตว์ที่อยู่ในระยะ ๑ โยชน์โดยรอบเขาวงกตมีความเมตตาปราณีต่อกันและกัน

สรุปสาระสำคัญของกัณฑ์วนปเวศน์^{๕๐}

๑. มิตรแท้ แม้ในยามลำบากทุกข์ยาก มิตรแท้ย่อมช่วยเหลือดังที่พระเจ้าเจตราชฎ์ทูลเชิญให้พระเวสสันดรเสวยราชย์

๒. คุณลักษณะของผู้ปกครอง (ผู้บริหาร) ผู้ปกครองที่ดีจะใช้ปัญญาพิจารณาทั้งกฎหมายประเพณีและหลักการปกครอง (รัฐศาสตร์) ในภาวะเดือดร้อนจะใช้หลักรัฐศาสตร์เพื่อให้บ้านเมืองสงบสุขไม่เกิดความขัดแย้งและเกิดสงครามนอกจากนี้ยังทรงมองการณ์ไกลว่าถ้าอยู่ที่เมืองเจตราชฎ์ก็จะเกิดความขัดเคืองใจกัน ไม่เป็นผลดีแก่ทุกฝ่าย จึงยอมทุกข์เพียงเฉพาะพระองค์ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากใด ๆ

๕) สาระสำคัญของกัณฑ์ชูชก ประกอบด้วย ๗๙ พระคาถา ดังนี้

ยังมีพราหมณ์เชื้อใจใ้ญาติผู้หนึ่งชื่อ “ชูชก” เกิดในตระกูลโกวาทิกชาติ อาศัยอยู่ในละแวกบ้านทุนวิญญูติดกับเมืองกลิงคราชฎ์ เทียวขอทานรวบรวมเงินไว้ได้ ๑๐๐ กษาปณ์ และนำไปฝากไว้กับเพื่อนพราหมณ์ผู้หนึ่งและเทียวขอทานต่อไปเป็นเวลานานก็มีได้กลับ ครั้นพราหมณ์ที่รับฝากเงินนั้นไ้ยากจนลงก็เอาทรัพย์ของชูชกที่ฝากไว้ไปใช้จนหมด ต่อมาชูชกนึกได้ก็กลับมาทวงเงินคืน พราหมณ์ผู้เฒ่าไม่มีจะให้จึงยกนางอมิตตดาบุตรสาวให้เป็นภรรยา ชูชกพามาสู่ที่อยู่ของตนนางได้ปฏิบัติต่อชูชกผู้เป็นสามีอย่างดี จนทำให้พราหมณ์หนุ่มๆ ทั้งหลายในแถบนั้นไม่พอใจในภรรยาของตน เพราะปฏิบัติสู้นางอมิตตดาไม่ได้ นางพราหมณ์ทั้งหลายถูกสามีตำว่าก็โกรธ จึงพากันไปตำว่านางอมิตตดาขณะที่นางลงไปตักน้ำที่ท่าน้ำเพื่อให้นางหนีไปเสียเมื่อนางอมิตตดาถูกนางพราหมณ์พากันมารุมตำว่าเยาะเย้ยให้ได้รับความอาย ก็เสียใจจึงกลับมาเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้ชูชกฟังและบอกชูชกว่าต่อไปจะไม่ทำงาน ซึ่งชูชกก็รับจะทำงานเอง แต่นางอมิตตดาไม่ยินยอมบอกว่าญาติพี่น้องของนางไม่เคยใช้สามีต่างทาส ในครั้งนี้เองเทพยดาที่เคยอนุเคราะห์พระเวสสันดรคราวยกสัตว์ตตสมมหาทานคิดจะช่วยพระเวสสันดรให้ได้บำเพ็ญบุญบารมีเพิ่มบารมีขึ้นอีก จึงคลี่นางอมิตตดาให้ทราบเรื่องราวของพระเวสสันดรและบันดาลให้นางแนะนำชูชกไปขอพระชาลีกับกัณหามาเป็นทาสว่า “พราหมณ์ ท่านจงไปทูลขอทาสและทาสีกับพระองค์เถิด เมื่อท่านทูลขอแล้วพระองค์ผู้เป็นกษัตริย์จักพระราชทานทาสและทาสีให้แก่ท่าน”^{๕๑} แต่ชูชกไม่ยอมไป

ครั้งจะไม่ไปก็กลัวนางจะหนีจึงจำใจรับคำ นางก็จัดเสปียงกรังให้ชูชก จัดการซ่อมแซม

^{๕๐} พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์, เล่าความตามแหล่งในมหาเวสสันดรชาดก, หน้า ๘๘.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐

ดูแลที่อยู่ให้โอวาทแก่นาง และกระทำประทักษิณภรรยาสามรอบ แล้วจึงแต่งตัวเป็นตาปะขาวดาบส ออกเดินทางไปยังกรุงศรีพริษาฏฐ์ เทียวสืบถามชาวเมืองเกี่ยวกับพระเวสสันดร พวกชาวเมืองโกรธพากันขับไล่ชูชกเข้าป่าไป เทพยดาตกลงใจให้ชูชกเดินทางไปถึงแดนป่าที่เจตบุตรรักษา ชูชกหนีสุนัขของเจตบุตรขึ้นไปอยู่บนต้นไม้แล้วรำพึงถึงคุณของพระเวสสันดรเปรียบดั่งแผ่นดิน น้ำตันทิพย์ ต้นไทรซึ่งมหาชนได้อาศัย เมื่อเจตบุตรพบชูชกก็ตั้งใจจะยิงเสียให้ตายแต่แล้วกลับถามเรื่องราวดูก่อน ชูชกจึงหลอกเจตบุตรว่าตนเป็นทูตถือพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสยชัยไปเชิญพระเวสสันดรให้เสด็จกลับพระนคร “เจตบุตร ท่านจงฟังเราก่อนเราเป็นทูตที่พวกชาวกรุงศรีพริษาฏฐ์นั้นส่งมาเรจักทูลเชิญพระราชบุตรเสด็จกลับถ้าท่านรู้ขอได้บอกทางแก่เราเถิด”^{๕๒} เจตบุตรเชื่อจึงเชิญให้บริโภคอาหารพรานเจตบุตรหลงเชื่อคำของชูชก เกิดความโสมนัสคิดว่า พราหมณ์นี้จะมาทูลเชิญพระเวสสันดรเสด็จกลับ จึงผูกสุนัขทั้งหลายไว้แล้วให้ชูชกลงจากต้นไม้ ให้นั่งบนที่ลาดกิ่งไม้ ให้โภชนาหาร เมื่อจะทำปฏิสันถารจึงกล่าวว่า “ท่านเป็นทูตที่โปรดปรานของพระเวสสันดรผู้เป็นที่รักของเรา เราจะให้รางวัลแก่ท่าน พราหมณ์เราจะให้น้ำเต้าและข้าวเนื้ออย่างดีแก่ท่านและจะบอกสถานที่ประทับของพระเวสสันดรผู้ให้สิ่งที่น่าใคร่แก่ท่าน”^{๕๓}

สรุปสาระสำคัญของกัณฑ์ชูชก^{๕๔}

๑. ความมั่งคั่งและรู้จักเก็บออม แม้ชูชกจะเป็นขอทานก็รู้จักเก็บออมทรัพย์
๒. ชายแก่กับภรรยาสาว อรรถกถาอธิบายว่าเป็นเรื่องของผลบุญที่เกิดจากอธิษฐานจิตและการบูชาพระด้วยดอกไม้เหี่ยว การมีสามีหรือภรรยาต่างวัยกันมากๆจัดเป็นความเสื่อมอย่างหนึ่ง
๓. ความเกียจคร้านและคนพาล คนที่ไม่เอาใจใส่ทำงานเอาแต่เที่ยว เมื่อถูกตำหนิ ไม่ปรับปรุงแก้ไข กลับโกรธคนอื่นและอิจฉาคนอื่น เป็นลักษณะของคนพาลที่โทษคนอื่นไม่พิจารณาตัวเองตรงกันข้ามกับบัณฑิตที่จะพิจารณาเหตุผลและพร้อมจะแก้ไขตนเองเสมอ
๔. ดี-ชั่ว ในโลกนี้มีทั้งดีและชั่วจะทำให้เข้าใจว่าดีเป็นอย่างไร ชั่วเป็นอย่างไรควรพิจารณาให้เป็นธรรมะไม่ควรตำหนิชั่วจนเกินเหตุ ควรเห็นคุณค่าของชั้วด้วย
๕. ความเห็นผิด ชูชกเป็นตัวแทนของคนที่มีความเห็นผิดพูดหลอกลวงอัจฉฤตาชีผู้ปฏิบัติธรรม เป็นคนกล้าไม่หวาดกลัวแม้ภัยมา แต่เป็นผู้กล้าที่มีความโลภมาก เป็นความเสื่อมของชูชกซึ่งยังประกอบด้วยบุรุษโทษ ๑๘ ประการ

๖) สาระสำคัญของกัณฑ์จุลพน ประกอบด้วย ๓๕ พระคาถา ดังนี้

เมื่อเจตบุตรให้ชูชกพักอาศัยอยู่ด้วยหนึ่งราตรีและเลี้ยงดูจนอิ่มหนำสำราญแล้วก็จัดหาเสปียงอาหารให้พร้อมสรรพ แล้วนำชูชกไปยังต้นทาง รำพันชี้หนทางที่จะไปเขาวงกตให้ฟังว่า “มหาพราหมณ์ นั้นภูเขาคันธมาทย์ศิลาล้วนซึ่งเป็นที่ประทับอยู่ของพระเวสสันดรพร้อมด้วยพระชายาและ

^{๕๒} ชุ.ข.ม. (ไทย), ๒๘/๑๙๗๔/๔๙๑.

^{๕๓} ชุ.ข.ม. (ไทย), ๒๘/๑๙๗๒/๔๙๑.

^{๕๔} พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์. เล่าความตามแหล่งในมหาเวสสันดรชาดก, หน้า ๙๓.

พระโอรสทั้งหลาย พระองค์ทรงเทศน์นักบวชอันประเสริฐที่ประทับอยู่ของพระเวสสันดรมีสระโบกขรณี อันน่ารื่นรมย์ดารดาษไปด้วยดอกปทุมและดอกอุบล เหมือนกับที่อยู่ของพวกเทวดางดงามเปรียบด้วย พระอุทยานนันทวัน”^{๕๕} เขาที่แลเห็นนั้นเป็นต้นทางที่จะเดินต่อไป คือ “เขาคันธมาทน์” อันเป็นถิ่นที่อุดมไปด้วยไม้หอมนานาชนิด ถัดไปที่แลเห็นสีเขียวครามนั้นคือ “เขาอัญชัน” มีพันธุ์ไม้ต่างๆ หลายนานาชนิด น่าชม เดินต่อไปอีกสักครู่ ก็จะถึงสถานอัมพวันใหญ่ คือ ป่ามะม่วงถัดไปจะถึงป่าตาล และมะพร้าวกับต้นเป้ง แล้วถึงป่าไม้ดอกต่างๆ มีกลิ่นหอมตลบไปทั่วป่า แต่เจตบุตรแนะนำทางที่จะไปถึง อาศรมพระอัจจุตฤาษีเท่านั้น แล้วให้แวะถามหนทางที่จะไปเขาวงกตต่อไปชุกก็จำไว้ชุกก็จะกระทำ ปฏิสันถารแก่พรานเจตบุตรจึงกล่าวว่า “ก็ข้าวสัสตตุงที่ระคนด้วยน้ำผึ้งและข้าวสัสตตุงก่อนที่มีรสหวานอร่อยของเรานี้ ที่นางอมิตตตาได้จัดแจงให้ เราจะแบ่งให้แก่เจ้า”^{๕๖} อมาเจตบุตรกระทำประทักษิณ ๓ รอบแล้วเดินทางต่อไปพรานเจตบุตรไม่ปรารถนาเสียดายการเดินทางทั้งบอกระยะทางที่จะไปพบ อาศรมฤาษี ซึ่งเป็นดุจสถานที่พักในการเดินทางและจะได้รับความปรานีจากอัจจุตฤาษีจึงกล่าวกะซุกซกว่า “ทางนี้เป็นทางเดินไปได้คนเดียว ตรงไปยังอาศรมของอัจจุตฤาษีผู้ทรงเทศเป็นนักบวชอันประเสริฐ เชิญท่านไปถามฤาษีนั้นดูเถิด ฤาษีจักบอกทางให้แก่ท่าน”^{๕๗} ชุกครั้นได้ฟังคำแนะนำดังนี้แล้วได้กระทำประทักษิณมีใจเบิกบาน อมาเจตบุตรแล้วหลีกไปในทางที่อัจจุตฤาษีพำนักอยู่

สรุปสาระสำคัญกัณฑ์จุลพน^{๕๘}

๑. ปฏิภาณและวาทศิลป์ เป็นคุณสมบัติที่ช่วยแก้ไขสถานการณ์จากร้ายกลายเป็นดี ได้รับการไว้วางใจ และยังโน้มน้าวใจคนอื่นได้อีกด้วย ฉะนั้นเราต้องรู้เท่าทันคนจำพวกนี้ที่ใช้คำพูดมาหลอกล่อให้หลงเชื่อ ดังเช่นพรานเจตบุตรถูกชุกใช้เล่ห์พูดหลอกลวงว่าเป็นราชบุตรของพระเจ้ากรุงสุยชัย

๒. การรู้เท่าทัน ถ้าคนเราไม่รู้เท่าทันคนที่เห็นแก่ตัวพูดจาหลอกล่อก็จะเสียรู้แม้พรานเจตบุตรจะหวังดีแต่ไม่รู้เท่าทันคนเจ้าเล่ห์ เช่น ชุก จึงกลายเป็นเครื่องมือของผู้ร้ายผู้ไม่หวังดี จนเกิดความเสียหายได้

๓. การรอบรู้กิจการงาน ผู้ที่ไม่รู้จักการงานที่ทำ แม้จะเป็นคนฉลาดเฉลียว ก็ทำการให้เกิดความเสียหายได้ดังเช่นพรานเจตบุตรถึงแม้เป็นคนฉลาดแต่ไม่รู้ราชกิจว่าราชบุตรเป็นใคร หลงเชื่อแล้วยิ่งชี้ทางให้ชุก อย่างไรก็ตามถ้าคนฉลาดได้เรียนรู้ก็จะทำภารกิจได้ดี ตรงกันข้ามกับคนโง่ที่เรียนเท่าใด ก็ทำกิจการงานไม่ได้ดี

^{๕๕} ดุราลัยเถียรใน ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๑๙๗๖-๒๐๐๑/๔๙๑-๔๙๕.

^{๕๖} ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๐๐๒/๔๙๖.

^{๕๗} ดุราลัยเถียรใน ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๐๐๔-๒๐๐๕/๔๙๖.

^{๕๘} พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์. เล่าความตามแหล่งในมหาเวสสันดรชาดก, หน้า ๙๘.

๔. ธรรมชาติ ป่าหิมพานต์เป็นตัวแทนของธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ จรรโลงใจและทำให้มนุษย์เบิกบานใจ เพราะป่าไม้ภูเขา พืชชาติ นานาพรรณ ทุ่งดงาม สร้างความยินดีและให้กำลังใจแก่ผู้เดินทางให้คลายความหวาดกลัวภัยอันตรายต่างๆ

๗) สารสำคัญกัณฑ์มหากาพย์ ประกอบด้วย ๘๐ พระคาถา ดังนี้

ชูชกออกเดินทางตามคำแนะนำของเจตบุตร จนมาถึงอาศรมอัจฉูตฤาษีกล่าววามุสาวา เคยสมาคมคบหากับพระเวสสันดรมาแต่ก่อน พระองค์จากตมนานานจึงใคร่จะได้พบ ชูชกกล่าวว่า “สิ่งใดที่พระคุณเจ้าให้แล้ว สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นอันข้าพเจ้ารับไว้แล้วบรรณาการพระคุณเจ้าได้ทำไว้ทุกอย่างแล้ว ข้าพเจ้าก็มาเพื่อจะเยี่ยมเยียนพระราชเวสสันดร พระโอรสของพระเจ้ากรุงสยชัย ซึ่งพลัดพรากจากชาวกรุงสีพีมาช้านาน ถ้าพระคุณเจ้าทราบถึงสถานที่ประทับก็โปรดแจ้งแก่ข้าพเจ้าเถิด”^{๕๙} อัจจฤาษีโกรธชูชกเพราะอาจมีประสงค์ร้ายจึงกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ มาเพื่อต้องการบุญเพื่อเยี่ยมเยียนพระเวสสันดรเจ้ากรุงสีพีก็หาไม่ เราเข้าใจว่าท่านปรารถนาจะมาทูลขอพระชายาผู้เคารพนบนอบพระราชินีไปเป็นภรรยา หรือมิฉะนั้นท่านก็ปรารถนาจะมาทูลขอพระชาติและพระกัณฑ์ไปเป็นทาสเป็นแน่”^{๖๐}

ชูชกจึงกล่าวว่า “ข้าพเจ้าผู้ที่ยังไม่สมควรจะโกรธเคือง เพราะข้าพเจ้ามิได้มาเพื่อขอ การพบเห็นพระอริยะเป็นการดี การอยู่ร่วมกับพระอริยะเป็นสุขทุกเมื่อข้าพเจ้าไม่เคยได้พบหน้าพระเวสสันดรเจ้ากรุงสีพี ผู้ทรงพลัดพรากจากกรุงสีพีมานานข้าพเจ้ามาเพื่อเยี่ยมเยียนพระองค์ ถ้าพระคุณเจ้ารู้จักสถานที่ประทับโปรดชี้บอกทางแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด”^{๖๑}

อัจฉูตฤาษีได้ฟังคำของชูชกก็เชื่อ จึงกล่าวว่า “เอาเถอะ พຽຽນนี้ เราจักแสดงประเทศที่ประทับของพระเวสสันดรแก่ท่าน วันนี้ท่านอยู่ในที่นี้ก่อน พอรุ่งขึ้นจึงกล่าววามหาพราหมณ์ นั้นภูเขาคันธมาทนต์ศิลาล้วน ซึ่งเป็นที่ประทับของพระเวสสันดร พร้อมด้วยพระชายาและพระโอรสทั้งหลาย พระองค์ทรงเพศนักบวชอันประเสริฐ ที่ประทับอยู่ของพระเวสสันดรมีสระโบกขรณีอันนารีนรมย์ ดารดาษไปด้วยดอกปทุมและดอกอุบลเหมือนกับที่อยู่ของพวกเทวดา งดงามเปรียบด้วยพระอุทยานนั้นทวัน”^{๖๒}

รุ่งขึ้นก็ชี้ทางให้ชูชกไปหาพระเวสสันดรว่าภูเขาที่เห็นอยู่นั้นเรียกว่า เขาคันธมาทนต์ต่อไปจะถึงสระมุจลินท์ซึ่งอยู่ใกล้พระอาศรมพระเวสสันดร มีดอกบัวและปลาต่างๆหลายอย่าง ช้างบนมีพันธุ์ไม้ขนาดชนิดและมีไม้ผลต่างๆ ในบริเวณพระอาศรม ต่อนั้นไปก็ถึงป่าหิมพานต์ มีสัตว์ต่างๆ เหลือที่จะประมาณ สัตว์ที่สำคัญก็คือ ราชสีห์ ๔ จำพวกได้แก่ ตินราชสีห์ กินเส้นหญ้า เป็นอาหาร กาลสินท์ กินเนื้อสัตว์เป็นอาหาร ปันทุสุรมฤคินทร์ กินเนื้อสัตว์เป็นอาหาร ทั้ง ๓ ชนิดนี้

^{๕๙} ชู.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๐๑๖/๔๙๗.

^{๖๐} ชู.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๐๑๗/๔๙๘.

^{๖๑} ชู.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๐๑๙-๒๐๒๐/๔๙๘.

^{๖๒} ดุราลัยเถียรใน ชู.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๐๒๑-๒๐๘๕/๔๙๙-๕๐๖.

รูปร่างคล้ายโคชนต่างๆ มีสีหม่น มอคำและสีเหลืองเลื่อม ไกรสรสิงหราช ปลายหาง เฝ้าและปาก สีแดง ตามตัวสีขาว สร้อยคอแดง มีสีแดงผ่านกลางหลังอยู่ในน้ำ นอกจากนี้ยังมีสัตว์อื่นๆ อีกเป็นอันมาก สารพัดอย่างถ้าท่านไปตามคำแนะนำก็จะถึงพระอาศรมพระเวสสันดร ชูชกได้ฟังคำของพระอัจจุตฤาษีแล้ว ทำประทักษิณพระฤาษี มีจิตยินดี หลีกไปยังสถานที่พระเวสสันดรประทับอยู่

สรุปสาระสำคัญกัณฑ์มหาพน ^{๖๓}

๑. การวางแผน คนฉลาดต้องรู้จักวางแผนว่าจะทำอะไร เช่น จะเข้าหาผู้ใหญ่อย่างไร ดังเช่น กรณีชูชกเข้าไปหาอัจจุตฤาษี

๒. เทคนิคการจูงใจ เกริ่นนำโดยถามสุข ทุกข์ ความเป็นอยู่ก่อน เมื่อมีบรรยากาศดี จึงเริ่มพูดสิ่งที่ต้องการ ดังที่ชูชกเข้าไปพบอัจจุตฤาษี นอกจากนี้ยังใช้เหตุผลให้หลงเชื่อดังนั้นจึงต้องมีสติไตร่ตรองและรู้เท่าทันเล่ห์เหลี่ยมของคนอื่น

๓. คนชั่ว ชูชกเป็นตัวแทนของคนชั่วที่ทำชั่วได้ทุกอย่าง ทูศีล พุดบด ปากกับใจไม่ตรงกัน คดโกงใช้กลอุบายหลอกล่อให้หลงเชื่อด้วยความโลภอยากได้เราควรหลีกเลี่ยงให้ไกลจากคนชั่ว

๔. คนฉลาด ชูชกมีส่วนดีคือ เป็นคนฉลาดในการใช้มนุษยสัมพันธ์เข้าสมาคมกับบุคคล หากใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ก็จะเป็นการดี

๘) สาระสำคัญกัณฑ์กุมาร ประกอบด้วย ๑๐๑ พระคาถา ดังนี้

ชูชกไปถึงสระโบกขรณีเวลาจวนค่ำ มองเห็นช่อฟ้าอยู่ลิบๆ แต่มาคิดเห็นว่าถ้าจะเข้าไปทูลขอพระกัณหาพระชาลีในเวลาที่มีพระนางมัทรีอยู่เห็นจะไม่ได้ รอไว้รุ่งขึ้นให้พระนางออกไปป่าเสียก่อนดีกว่า เพราะธรรมดาสตรีมักจะมีนิสัยเหนียวแน่น เมื่อสามีจะทำทานมักทำลายเสีย คิดเช่นนั้นแล้วชูชกจึงปีนขึ้นไปนอนบนชะง่อนเขาเพื่อให้พ้นภัยจากสัตว์ร้ายในคืนวันนั้น พระนางมัทรีทรงพระสุบินนิมิตว่ามีบุรุษกำยำล่ำสันคนหนึ่งถือดาบฟังประตูเข้ามาแล้วตัดแขนควักนัยน์ตา และแหะออกควักเอาดวงใจ พระนางตกใจตื่นขึ้นรีบเสด็จไปเฝ้าพระเวสสันดรขอให้ช่วยทำนายฝัน พระเวสสันดร ทรงทราบเหตุว่าวันรุ่งขึ้นจะมีมาจากมาขอพระกัณหาพระชาลีครั้งจะทำนายไปตามจริง ก็กลัวพระนางมัทรีจะไม่ยอมจากสองกุมาร จึงทำนายโดยโวหารกลบเกลื่อนเสียว่าการที่ฝันเช่นนี้ก็เพราะแต่ก่อนนางได้รับความสุขสบาย ครั้นมาตกทุกข์ได้ยากธาตุทั้งสี่วิปริตไปจึงได้สุบินนิมิตผิดประหลาดเช่นนั้น พระนางมัทรีก็ยังไม่ไว้วางพระทัย ครั้นรุ่งขึ้นพระนางก็ปลุกพระกัณหาพระชาลีขึ้นสร่งน้ำให้ แล้วรำพันสั่งสอนและพามาฝากฝังแก่พระเวสสันดรเมื่อเสร็จแล้วก็ไปหาผลไม้ในป่า ^{๖๔}

^{๖๓} พระครูวินัยธรมานพ ปาลพันธ์. เล่าความตามแหล่งในมหาเวสสันดรชาดก, หน้า ๑๐๒.

^{๖๔} ชู.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๑๐๗-๒๑๐๘/๕๐๙.

ฝ่ายชูชกครั้นรุ่งขึ้นเช้าก็เดินทางไปยังพระอารามพระเวสสันดร เมื่อพระเวสสันดร เห็นก็ให้พระชาลีและพระกัณหาออกไปเชิญเข้ามา ชูชกจึงชูเด็กทั้งสองเพื่อให้กลัว โดยคิดว่าเมื่อขอไป ได้แล้วจะได้ใช้สอยง่ายก่อนที่ชูชกจะทูลขอพระชาลีพระกัณหาจากพระเวสสันดร ได้พูดหวานล้อมชัก เอาแม่น้ำทั้งห้า (คงคา, ยมนา, อจิรวดี, สรรพ, มหิ) เข้ามาเปรียบน้ำพระทัยอันเต็มไปด้วยความกรุณา ของพระเวสสันดรเสียก่อนแล้วจึงขอต่อภายหลัง พระเวสสันดรขอให้รอพระนางมัทรีก่อน พระเวสสันดรรับสั่งว่า “ถ้าท่านไม่ปรารถนาจะเห็นภริยาของเราผู้มีวัตรอันงามก็จงทูลถวายพระกุมารทั้ง ๒ คือ พระชาลีและพระกัณหาขีนา แต่พระเจ้ากรุงสยชัยผู้เป็นพระอัยกา พระองค์ทอดพระเนตรเห็น พระราชกุมารเหล่านี้ ผู้มีพระสุระเสียงไพเราะ ตรัสพระวาจาน่ารักทรงปลื้มพระทัยปรีดาปราโมทย์จัก พระราชทานทรัพย์แก่ท่านเป็นอันมาก”^{๖๕} ชูชกว่าไม่ได้เพราะวิสัยสตรีย่อมมีความเสียดายที่ไหนจะ ยอมให้พระเวสสันดรจึงขอให้ชูชกไปสู่นักพระเจ้ากรุงสยชัย เพื่อจะได้รับพระราชทานทรัพย์สมบัติ แต่ชูชกทูลว่าไม่ได้เพราะพระเจ้ากรุงสยชัยจะหาว่าล่อลวงเอาพระราชันดตาไปอาจจะต้องโทษตั้งนั้น จึงขอพาสองกุมารไปสู่มืองลิงคราชูร์เสียในวันนี้ทีเดียว เมื่อพระกัณหาพระชาลีได้ทราบดังนั้นก็ กลัว จึงพากันหนีไปซ่อนอยู่ในสระบัว เวลาลางก็ถอยหลังลงไปแล้วเอาใบบัวมาบังตัวเสียเพื่อมิให้เห็น ครั้นชูชกแลหาไม่เห็นสองกุมาร ก็แกล้งตัดพ้อพระเวสสันดรว่า พักหน้าให้ลูกหนี และหาว่าพูดจา ตลบตะแลงต่างๆ พระเวสสันดรจึงออกมาตามรอยเท้าไปถึงสระก็ทรงทราบ ว่า สองกุมารอยู่ในสระบัว นั้นพระเวสสันดรเรียกพระกุมารทั้งสองว่า “ชาลีกัณหาลูกรัก มานี้เถิด เจ้าทั้ง ๒ จงช่วยกันบำเพ็ญ บารมีของพ่อให้เต็มเถิด จงช่วยกันไสรจสรงหทัยของพ่อให้เยือกเย็นเถิด จงเชื่อฟังคำของพ่อเถิด”^{๖๖}

พระชาลีก็ขึ้นมาพระองค์จึงตรัสเรียกแก้วกัณหา แก้วกัณหาที่ขึ้นมา สองกุมารกอดพระบาทพระบิดาแล้วทั้งสามกษัตริย์ก็ทรงกันแสง พระเวสสันดรจึงคาค่าสองกุมารแล้วมอบเป็นทานแก่ชูชกไปขณะนั้นก็บังเกิดมหัศจรรย์แผ่นดินไหว ผุพังสัตว์ต่างพากันแตกตื่น เขาพระสุเมรุก็เอนเอียง น้ำใน มหาสมุทรก็บันดาลฟุ้งเป็นฟองฝอยพระยานาคขึ้นมาลอยอยู่บนผิวน้ำพระยาครุฑบินขึ้นเล่นลมบ้าง อากาศเกิดวิปริตและฝนตก เทวดาทั้งหลายพากันอนุโมทนา เมื่อชูชกได้รับพระราชทานสองกุมารแล้ว ก็เขียนติดต่อหน้าพระเวสสันดรพระองค์ก็ทรงนิ่งเสีย พระชาลีจึงหันหน้ามาปรับทุกข์กับพระกัณหา และเมื่อถูกชูชกเขียนตีมาๆ เข้า สองกุมารก็รำพันถึงเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับบิดามารดาที่บุตร พระเวสสันดรเมื่อได้ยินคำรำพันประจวบกับเหตุการณ์ที่รุนแรงเช่นนั้น ก็เกิดโทสะคิดจะฆ่าชูชกเสีย เพราะชูชกตีสองกุมารต่อหน้าพระองค์โดยมิได้ยำเกรงและเปรียบชูชกเหมือนเบ็ดพระองค์จุปลา สองกุมารดูจน้ำ พระโพธิญาณเปรียบประดุจไซ ว่าชูชกทำเช่นนั้นเหมือนกับพรานเบ็ด มาตีปลาหน้า ไซกระตุ่มน้ำให้ปลาตื่น คือไม่ให้พระองค์เป็นเสมือนปลาเข้าไปยังไซ คือ พระโพธิญาณ แต่ในที่สุด

^{๖๕} ุรยละเอียดใน ชุ.ช.ม. (ไทย), ๒๘/๒๑๑๓-๒๑๑๖/๕๑๑.

^{๖๖} พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์. เล่าความตามแหล่งในมหาเวสสันดรชาดก, หน้า ๑๐๘.

พระองค์ก็ทรงระงับโทษเสียได้ ชูชกจึงพาสองกุมารและเขี่ยนตีเรื่อยไปพอเวลาพลบค่ำย่าสนธยา พราหมณ์ก็พาสองตรุณเยาวเรศล่องลับประตูป่า

สรุปสาระสำคัญกัณฑ์กุมาร

๑. รู้กาลควรไม่ควร ชูชกเฉลียวฉลาดรู้กาลควรไม่ควรว่าจะเข้าไปทูลขอสองกุมารตอนที่พระนางมัทรีออกไปหาผลไม้ในป่า จึงรอเวลาจนถึงตอนเช้า

๒. ความเชื่อเรื่องฝัน คนไทยมีความเชื่อเรื่องความฝันจะรู้ว่าเป็นความฝันแบบใดและทำนายเหตุการณ์ได้ล่วงหน้า เช่น ความฝันแบบเทพสังหรณ์ของพระนางมัทรี

๓. ผลแห่งกรรม แม้จะรู้เหตุล่วงหน้า แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ควรรักษาหัวใจให้ไม่เป็นที่ทุกข์ถ้ารู้ก่อนก็เป็นทุกข์ไม่มีประโยชน์ เพราะกรรมย่อมให้ผลแน่นอนไม่มีใครห้ามได้ พระเวสสันดรพิจารณาว่าทำนายฝันไปพระนางมัทรีก็จะเป็นทุกข์เพิ่มขึ้นก่อน ๓ วัน จึงนิ่งและบ้ายเบี่ยงว่าพระนางมัทรีได้รับความลำบากจึงทำให้ฝันร้าย

๙) สาระสำคัญของกัณฑ์มัทรี ประกอบด้วย ๙๐ พระคาถา ดังนี้

เมื่อชูชกพาสองกุมารไปแล้ว พระอินทร์เกรงว่าถ้าพระนางมัทรีกลับมาแต่กลางวันก็จะเที่ยวติดตามสองกุมารและอาจจะติดตามไปทัน จึงให้เทวดา ๓ องค์ จำแลงกายเป็นเสือโคร่งเสือเหลือง และราชสีห์มาขวางทางไว้ พอพระนางมัทรีไปหาผลไม้วันนั้นก็เกิดอาเพศ เก็บผลไม้ไม่ได้เพียงเล็กน้อยก็รีบกลับ แต่มาพบสัตว์ทั้ง ๓ นอนขวางอยู่มาได้ จนเวลาพลบค่ำ พระนางกล่าวขอทางต่อสัตว์ทั้ง ๓ เทวดาจึงเปิดหนทางให้พระนางเสด็จกลับไม่เห็นสองพระกุมาร จึงอ้อนวอนถามพระเวสสันดรถามเท่าไรๆ พระองค์ก็ไม่บอกเพราะเห็นว่าพระนางกำลังเหน็ดเหนื่อย จะมีความโศกถึงลูกมากจะเป็นอันตรายถึงชีวิตก็ได้ จึงแกล้งกล่าวเป็นที่หึงหวง เพื่อให้พระนางคลายความโศกกว่าพระนางมัทรีมีวไปหลงรักรมย์กับชายชู้เสียในกลางป่าจึงกลับคำ พระนางทูลขอโทษเท่าไรๆพระเวสสันดรก็นิ่งเสียมิได้เจรจาด้วยพระนางมัทรีผู้มีความโศกเศร้า เสด็จเที่ยวตามหาสองกุมารไปยังสถานที่ต่างๆด้วยความเร็วดุจลมถึง ๓ วาระ สถานที่พระนางเจ้าเสด็จเที่ยวไปตลอดราตรี ระยะทางประมาณราว ๑๕ โยชน์

ลำดับนั้น ราชสีห์สว่างอรุณขึ้น พระนางเจ้าเสด็จมาประทับยืนคร่ำครวญอยู่ ณ ที่ใกล้พระมหาสัตว์อีก ทรงกันแสงประคองพาหาครัครวญล้มลง ณ พื้นดินแทบพระยุคลบาทของพระเวสสันดรนั่นเอง จนรุ่งเช้าจึงกลับมาอาศรมด้วยความอดโรยอ่อนพระทัยจึงสลับไปพระเวสสันดรทรงวิกน้ำประพรมพระนางมัทรีผู้ทรงสลบล้มลงแทบพระยุคลบาทของพระองค์ ทรงทราบว่ พระนางยังไม่สิ้นพระชนม์พระกายยังอุ่นอยู่ พอพื้นพระองค์ดีแล้ว จึงได้ตรัสพระดำรัสกับพระนางมัทรีว่า “มัทรี พราหมณ์ชูชก ยาจกผู้ยากมาสู้อาศรม เราได้ให้ลูกน้อยทั้งสองแก่พราหมณ์นั้นไปแล้ว มัทรี

เธออย่าได้ร้องไห้ไปน้เลย เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ ไม่มีโรคร้าย ก็จักได้พบลูกน้อยทั้งสองเป็นแน่ ขอเธอจงอนุโมทนาปุตตทานอันสูงสุดของเราเถิด”^{๖๗}

พระนางก็พินคั้นและทูลถามถึงพระชาติพระกัณหา พระองค์ก็บอกความจริงและขอให้พระนางช่วยอนุโมทนาทานด้วย พระนางก็อนุโมทนาในปิยบุตรทาน พระองค์จึงตรัสเล่าความมหัศจรรย์ที่เกิดขึ้นในตอนให้ทานให้พระนางฟังตามตั้งแต่ต้นจนจบพระนางมีทริอนุโมทนาว่า “ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันขออนุโมทนาปุตตทานอันสูงส่งของพระองค์ ขอพระองค์พระราชทานปุตตทานอันสูงส่งทรงทำพระทัยผ่องใสเถิดขอพระองค์จงบำเพ็ญทานให้ยิ่งๆ ขึ้นไปเถิด”^{๖๘} พระนางทรงอนุโมทนาปุตตทานอันสูงส่งของพระเวสสันดร จบกัณท์มัทรี

สรุปสาระสำคัญของกัณท์มัทรี^{๖๙}

๑. ความเชื่อเรื่องเคราะห์กรรม คำโบราณกล่าวว่าคนเราเมื่อมีเคราะห์กรรมผูกพันก็พลอยช้าเติมพระนางมัทรีต้องใช้เวลาออกไปหาผลไม้มีนานกว่าทุกวัน เพราะต้นไม้ที่เคยมีผลก็ไม่มีผล พญาราชสีห์ (เทพบุตรแปลง) ออกมาขวางทางเดิน

๒. ความรักของพ่อแม่ เป็นความรักที่บริสุทธิ์เหนือเหตุผลใด แม้แต่คำตัวสองกุมาร ก็กำหนดไว้ไม่ให้คนอื่นมาไถ่ไปได้ นอกจากพระเจ้ากรุงสุโขทัย

๓. การวางตัวให้ยำเกรง โดยใช้ความนิ่ง เพราะธรรมชาติของมนุษย์กลัวความนิ่งและความมืด พระเวสสันดรจึงใช้ความนิ่งกับพระนางมัทรี

๔. การใช้กุศลให้เกิดกุศล เป็นกลอุบายเบี่ยงเบนอารมณ์ความรู้สึกของพระนางมัทรีให้คลายโศกเรื่องสองกุมารดังนี้ พระเวสสันดรต่อว่าที่ พระนางมัทรีไปยุ่งเกี่ยวกับพราวนดาบส วิทยารจนกลับมายุ่งกับ

๕. การบำเพ็ญบารมีสูงสุด การให้บุตรและภรรยาเป็นทาน เป็นการบำเพ็ญบารมีที่ยากที่มนุษย์ปุถุชน ซึ่งมีความเห็นแก่ตัวจะกระทำได้ แต่พระเวสสันดรทรงสละได้เพื่อบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ จะช่วยให้คนจำนวนมากมายมหาศาลได้พ้นทุกข์จากการเวียนว่ายตายเกิด นอกจากนี้พระเวสสันดรทรงมั่นพระทัยว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้อง แม้พบอุปสรรคก็ไม่ย่อท้อ หรือแม้ว่าการกระทำของพระองค์จะไม่มีใครเห็น แต่ฟ้าดินเห็นและเมื่อทำถึงที่สุดแล้ว ทุกคนจะยอมรับได้

๑๐) สาระสำคัญของกัณท์สัทกบรพ ประกอบด้วย ๔๓ พระคาถา ดังนี้

ท้าวสัทกเทวราชทรงดำริว่า เมื่อวานนี้ พระเวสสันดรทรงกระทำปุตตทานให้แก่ชูชกพราหมณ์ ถ้ามีใครมาขอพระนางมัทรีอีกพระองค์ก็จะพระราชทานให้อีกจะมีความลำบาก เราควรจะแปลงกายเป็นพราหมณ์ไปทูลขอพระนางมัทรีเสียก่อน เพื่อป้องกันมิให้พระองค์พระราชทานแก่ใครอีก ครั้นเมื่อดำริดังนี้แล้ว ก็เสด็จมาโดยแปลงเพศเป็นพราหมณ์เดินทางมาเข้าเฝ้าพระเวสสันดร ทูลขอ

^{๖๗} ชุ.ข.ม. (ไทย), ๒๘/๒๒๕๙-๒๒๖๑/๕๓๑.

^{๖๘} ชุ.ข.ม. (ไทย), ๒๘/๒๒๖๒/๕๓๒.

^{๖๙} พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์. เล่าความตามแหล่งในมหาเวสสันดรชาดก , หน้า ๑๑๓.

พระนางมัทรีกะพระเวสสันดรพระเวสสันดรได้พระราชทานให้พร้อมกับรับสั่งว่า “พราหมณ์ ท่านขอสิ่งใดเราจะให้สิ่งนั้น เรามีได้ห้วนไหวเลย เราไม่ชอบสิ่งของที่มีอยู่ ใจของเรายินดีในทาน”^{๗๐}

ครั้งนั้นได้เกิดความมหัศจรรย์ แผ่นดินไหวทั่วไปเหมือนครั้งก่อนส่วนพระนางมัทรีก็ได้มีความรังเกียจแต่ประการใด เพราะเชื่อในความเป็นนักปราชญ์ของพระสวามีพระเวสสันดรได้สังเกตดูอาการของพระนาง พระนางทรงทราบจึงกล่าวขึ้นเพื่อให้พอพระทัยว่า พระนางเป็นข้าของพระองค์ พระองค์จะให้แก่ผู้ใดหรือชาย หรือจะลงโทษประการใดก็มีสิทธิ์ที่จะกระทำได้ เพราะฉะนั้นการที่จะยกพระนางให้แก่พราหมณ์ครั้งนี้พระนางก็ทรงยินดีมิได้ขัดขวางพระราชกุศลแม้พระนางมัทรีก็ทรงยินดีอนุโมทนาในการพระราชทานของพระเวสสันดรเพื่อรวบรวมทานบารมี เป็นเหตุให้แผ่นดินไหวเป็นอัศจรรย์ ต่อจากนั้นท้าวสักกะก็ฝากพระนางมัทรีไว้ ขอให้อยู่รับใช้พระเวสสันดรต่อไป และตรัสบอกว่าตนไม่ได้เป็นพราหมณ์แต่เป็นท้าวสักกะ ก่อนไปขอถวายพร ๘ ประการแก่พระเวสสันดรว่า “ข้าแต่พระราชกษัตริย์หม่อมฉันเป็นท้าวสักกะจอมเทพมาในสำนักของพระองค์ ขอพระองค์ทรงเลือกรับพรหม่อมฉันขอถวายพร ๘ ประการแก่พระองค์”^{๗๑}

พระเวสสันดรตรัสว่า “ข้าแต่ท้าวสักกะผู้ทรงเป็นใหญ่แห่งภูติทั้งปวง ถ้าพระองค์จะทรงประสาทพรแก่หม่อมฉัน

๑. ขอให้พระบิดามารับหม่อมฉัน ขอพระบิดาทรงต้อนรับหม่อมฉันผู้ออกจากป่านี้ไปถึงเรือนของหม่อมฉันด้วยราชาอาสน์

๒. ขอให้หม่อมฉันไม่พึงพอใจในการฆ่าคน อนึ่งแม้ผู้นั้นจะเป็นนักโทษประการชีวิตผู้กระทำความผิดอย่างร้ายแรง ขอให้หม่อมฉันพึงได้ปลดปล่อยให้พ้นจากการประหารชีวิต

๓. ขอให้ประชาชนทั้งหลาย ทั้งเด็ก คนปานกลางและคนแก่ พึงเข้ามาอาศัยหม่อมฉันเลี้ยงชีวิต

๔. ขอให้หม่อมฉันอย่าพึงล่วงละเมิดภรรยาผู้อื่น พึงพอใจในแต่ภรรยาของตน ไม่ไปสู่อำนาจของหญิงทั้งหลาย

๕. ข้าแต่ท้าวสักกะ ขอให้บุตรหม่อมฉันผู้พลัดพรากไปนั้น พึงมีอายุยืนนาน จงครอบครองแผ่นดินโดยธรรมเถิด

๖. ต่อจากนั้น เมื่อราตรีสว่างขึ้นแล้ว ดวงอาทิตย์ขึ้นแล้ว ขออาหารทิพย์พึงปรากฏขึ้น

๗. เมื่อหม่อมฉันนั้นให้ทานอยู่ ขออย่าให้ไทยธรรมหมดสิ้นไป เมื่อกำลังให้ ขอให้หม่อมฉันพึงทำใจให้ผ่องใส ครั้นให้แล้วขออย่าให้หม่อมฉันได้เดือดร้อนใจในภายหลัง

^{๗๐} พุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๒๗๘/๕๓๔.

^{๗๑} พุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๒๙๒/๕๓๗.

๘. เมื่อพ้นอัฐภาพนี้ไป ขอให้หม่อมฉันได้ไปสู่สวรรค์ อันเป็นการไปพิเศษ ครั้นจตุตจากภาพแล้ว ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก”^{๗๒}

ครั้นได้สดับพระดำรัสของพระเวสสันดรแล้ว ท้าวสักกะจอมเทพได้ตรัสว่า “คงไม่นานนักพระราชบิดาบังเกิดเกล้าของพระองค์ก็คงจะเสด็จมาเยี่ยมพระองค์”^{๗๓} แล้วท้าวสักกะเทวราชก็ได้เสด็จกลับไปสู่หมู่ชาวสวรรค์

สรุปสาระสำคัญของกัณฑ์สักกบรรพ^{๗๓}

๑. การทำงานหรือการทำกิจใดๆ การทำงานได้สำเร็จผู้บริหารย่อมต้องมีผู้ช่วยที่รู้ใจ ฉะนั้นจะช่วยเหลือหาทางออกได้ดี ดังที่พระอินทร์แปลงกายมาขอพระนางมัทรี แล้วฝากพระองค์ไว้ เป็นอุบายที่แยบยลที่ป้องกันมิให้คนอื่นมาขอ และยังทำให้พระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีสมบูรณ์

๒. ผู้นำทางธรรมะ พระเวสสันดรทรงเป็นผู้นำทางธรรมะที่แท้จริงแม้การกระทำที่ทำให้ลูกและเมียเดือดร้อน แต่สุดท้ายย่อมเป็นผลดีในระยะยาวทั้งต่อประชาชนและสรรพสัตว์จำนวนมากเป็นการบำเพ็ญบารมีตั้งประเพณีแห่งพระโพธิสัตว์ในชาติต่างๆ ที่เสียสละแม้อวัยวะร่างกาย และชีวิตให้เป็นทาน เพื่อช่วยเหลือบริวารมิให้ทุกข์ยากดังนั้นการบำเพ็ญบารมีทานสูงสุด ๑๐ ประการ จะทำให้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ และสั่งสอนให้ทุกคนปฏิบัติให้พ้นทุกข์ได้

๑๑) สาระสำคัญของกัณฑ์มหาพรต ประกอบด้วย ๖๙ พระคาถา ดังนี้^{๗๔}

พระเจ้ากรุงสุยชัย เกิดความคิดถึงพระเวสสันดร พระนางมัทรีและหลานทั้งสอง คือ พระชालีและพระกัณหา วันนั้นตอนกลางคืนได้ทรงสุบินว่า มีบุรุษผู้หนึ่งได้นำดอกบัวสองดอกมาถวาย โปรดให้โหรหลวงทำนายความฝัน ทราบว่าจะได้ทรงพบพระญาติในเร็ววัน พระองค์ทรงยินดีในไม่ช้า พราหมณ์ชุกก็ได้พาสองกุมารมาถึงพระที่นั่ง ซึ่งเทพได้กำบังมิให้ใครรู้เห็น จนพระเจ้ากรุงสุยชัยทอดพระเนตรเห็นสองกุมาร ก็ได้ให้อำมาตย์ไปนำชุกและสองกุมารมาเข้าเฝ้า โปรดให้ชุกเล่าถึงการนำสองกุมารมาแต่เขาวงกตจนถึงนครสีพี พวกอำมาตย์ดีเตียนพระเวสสันดรถึงการพระราชทานทานกัณฑ์ถวาย พระชालีกราบทูลสมเด็จพระอัยกาว่า เมื่อไม่มีทาส ม้า แม่ม้าอัสตร รถม และช้างกฤษณะตัวประเสริฐแล้วจะพึงให้อะไรในเรือนเล่าพระเจ้ากรุงสุยชัยตรัสสรรเสริญทานของพระเวสสันดรแล้วถามว่าเจ้าเคยนั่งตักปู่ แต่บัดนี้เพราะเหตุไรจึงยืนอยู่ห่างไกล พระชालีกราบทูลว่าตนเป็นทาสของพราหมณ์ จึงยืนอยู่ห่างไกลพระเจ้ากรุงสุยชัยตรัสว่า “พ่อชालี บิดาของเธอทั้งหลายได้ตีราคาของพวกเธอไว้เท่าไร จึงให้พราหมณ์ ขอให้เธอทั้งหลายจงบอกปู่ตามความจริง”^{๗๕} พระชालีทูลว่า “ข้าแต่พระอัยกา พระบิดาตีราคาหม่อมฉันมีราคาเท่ากับทองคำ ๑,๐๐๐ แท่ง ทรงตีราคาน้องกัณหาชินาราชกัณญา

^{๗๒} พุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๒๙๓-๒๓๐๐/๕๓๘.

^{๗๓} พุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๓๐๑/๕๓๘.

^{๗๔} พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์. เล่าความตามแหล่งในมหาเวสสันดรชาดก, หน้า ๑๑๘.

^{๗๕} พุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๒๒๓/๕๔๒.

ด้วยสัตว์พาหนะมีช้างเป็นต้นอย่างละ ๑๐๐”พระเจ้ากรุงสุโขทัยตรัสสั่งให้มหาเล็ก ไปนำทาส ทาสี โค ช้าง และโคสุกราชอย่างละ ๑๐๐ กับทองคำ ๑,๐๐๐ แห่งมาให้แก่พราหมณ์เป็นค่าไถ่บุตร พร้อมตรัสให้พระชาลีทูลเชิญพระเวสสันดรกลับพระนคร^{๗๖} พระชาลีกราบทูลว่า “ขอเดชะสมมติเทพ พระบิดาของหม่อมฉันเป็นผู้สูงสุดแห่งชาวกรุงศรีพิจังไม่เสด็จมาเพราะคำของหม่อมฉัน ขอพระองค์ผู้สมมติเทพเสด็จไปเชิญพระบิดาของหม่อมฉันด้วยโศกะทั้งหลายด้วยพระองค์เถิด”^{๗๗}

ลำดับนั้น พระเจ้ากรุงสุโขทัยจึงตรัสสั่งเสนาบดีให้เตรียมกองพลให้พร้อมให้ชาวนิคมพราหมณ์และพวกบุโรหิตตามไป จากนั้นเป็นเหล่าทหาร ๖๐,๐๐๐ นายจากนั้นเป็นช้างที่สูงใหญ่ ๑๔,๐๐๐ เชือกประดับตกแต่งสวยงาม จากนั้นเป็นม้าสินธพชาติม้าอาชาไนย ๑๔,๐๐๐ ตัวตกแต่งอลังการ จากนั้นเป็นขบวนรถ ๑๔,๐๐๐ คันเสร็จแล้วมีพระชาลีและพระกัณหาเป็นผู้นำพล ได้ยาตราไปยังเขาวงกต ช้างพลายอายุ ๖๐ ปีบันลือก้องกระทิงอยู่ ช้างวรรณะก็บันลือกระทิงเช่นกัน เหล่าม้าอาชาไนยก็แผดเสียงร้องแหลมดั่งลั่น กองทัพของกรุงศรีพิจังจัดเป็นขบวนตั้งไว้ดีแล้ว มีพระชาลีและพระกัณหาเป็นผู้นำทางไปยังเขาวงกต

สรุปสาระสำคัญกัณฑ์มหาราช

๑. คนดียอมไม่ทุกข์ ในเนื้อเรื่องกวีแต่งให้เทพบุตรเทพิตามาคูแลสองกุมารเป็นบุคลาธิษฐานให้ได้ข้อคิดเป็นรูปธรรมว่า คนดี แม้มีทุกข์ก็มีคนมาช่วยเหลือให้มีสุขได้
๒. คนโลก ผู้มีความโลภ เช่น ชูชก ย่อมไม่อึดในทรัพย์สมบัติจะละโมภบริโภคนิโคโดยไม่รู้จักประมาณ ดังพระพุทธเจ้าตรัสว่า “มหาสมุทรไม่เต็มด้วยน้ำ ไฟไม่อึดด้วยเชื้อคนโลกไม่อึดด้วยทรัพย์สมบัติ”

๑๒) สาระสำคัญของกัณฑ์ฉกษัตริย์ ประกอบด้วย ๓๖ พระคาถา ดังนี้^{๗๘}

เมื่อพระเจ้ากรุงสุโขทัย พระนางมธุสติ พระชาลีและพระกัณหา พร้อมทั้งเสนาอำมาตย์ทั้งหลายได้จัดกระบวนทัพไปเชิญพระเวสสันดรเข้าสู่นครศรีพิจังใช้เวลาเดินทางถึง ๑ เดือน กับอีก ๒๓ วันไปถึงเขาวงกต ก่อนที่จะเสด็จเข้าไปพระเจ้ากรุงสุโขทัยตรัสให้เข้าไปพบพระเวสสันดร ๓ คราว คือพระองค์จะเข้าไปก่อน คราวที่ ๒ พระนางมธุสติเข้าไปและสุดท้ายให้พระชาลีและพระนางกัณหาเข้าไปเพื่อลดความเศร้าโศกพระเวสสันดรได้ทรงสดับเสียงก็ก้องแห่งกองทัพเหล่านั้นก็ตกพระทัยกลัวเสด็จขึ้นภูเขาทรงหวาดหวั่นพริ้งว่ากองทัพจะยกทัพมาฆ่าพระองค์ส่วนพระนางมัทรีไม่เห็นร่วมด้วยเห็นว่าเป็นกองทัพของพระราชบิดายกมารับกลับพระนครหาใช่ศัตรูไม่ พระเวสสันดรกลับได้สติพิจารณาตามคำทูลของพระนางมัทรีก็เกิดความโสมนัส ชวนเอาพระนางมัทรีไปนั่งรอที่อาศรมทำพระทัยให้มั่นคลาดัดนั้น พระเจ้ากรุงสุโขทัยก็เสด็จเข้าไปถึงอาศรมของพระเวสสันดร ตรัสถามถึงความ เป็นอยู่ เมื่อทราบความแล้วได้เชิญให้กลับไปครองพระนครศรีพิจังพระเวสสันดรกราบทูลว่า “ข้าแต่

^{๗๖} ชุ.ข.ม. (ไทย), ๒๘/๒๒๒๔/๕๔๒.

^{๗๗} ชุ.ข.ม. (ไทย), ๒๘/๒๓๔๒/๕๔๕.

^{๗๘} พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์. เล่าความตามแหล่งในมหาเวสสันดร, หน้า ๑๒๔.

ท้าวมหาธาต พายัพผู้มีโนรยังไม่สมบูรณ์ของหม่อมฉันผู้ประเสริฐแห่งชาวกรุงสี่พี คือ พ่อชาลีและแม่กัณหาทั้งสองพระองค์ ยังตกอยู่ในอำนาจของพราหมณ์ผู้หยาบช้า มันเขียนตีพ่อชาลีและแม่กัณหาทั้งสอง นั้นเหมือนเขียนตีโค ถ้าพระองค์ทรงทราบหรือได้สดับข่าวลูกทั้งสองของพระราชบุตรนั้น ขอทรงพระกรุณาธิบดีรับบอกแก่หม่อมฉันทั้งหลายด้วยเถิด”^{๗๙}

พระเจ้ากรุงสุโขทัยตรัสถึงกุมารทั้งสองว่า “กุมารทั้ง ๒ คือ พ่อชาลีและแม่กัณหาชينا พ่อได้ให้ทรัพย์แก่พราหมณ์แล้วไถ่ถอนมาลูกกรัก ลูกอย่าได้กลัวเลย จงเบาใจเถิด”^{๘๐} เมื่อสามกษัตริย์ตรัสปราศรัยกันอยู่ พระนางมุสตีเทวีทรงเห็นว่า คงจักทำความโศกให้เบาบางแล้วบ้าง จึงเสด็จไปสู่สำนักพระโอรส พระเวสสันดรและพระนางมัทรีก็เสด็จลุกต้อนรับถวายบังคม ในเวลาที่ถวายบังคม พระนางมุสตีเทวีอยู่ พระนางมัทรีก็ทอดพระเนตรเห็นพระโอรสพระธิดาเสด็จมาโดยสวัสดิ์ ไม่สามารถจะทรงพระวรกายอยู่ทรงคร่ำครวญเสด็จไปสลบลงในที่นั้น ฝ่ายพระชาลีและพระกัณหาก็ทรงคร่ำครวญวิ่งตรงเข้าไปหาพระมารดาสลบลงในที่นั้นเหมือนกัน ฝ่ายพระเวสสันดรเห็นดังนั้น ก็ไม่อาจทรงกลั้นโศกาคร่ำครวญไปถึงกับสลบล้มลง แม้พระชนกและพระชนนี ก็ถึงกับสลบล้มลงในที่นั้นเหมือนกัน เหล่าราชบริพารเห็นเหตุการณ์เช่นนั้นก็สลบล้มลงด้วยกันทั้งหมดท้าวสักกเทวราชทรงดำริว่า กษัตริย์ทั้ง ๖ องค์ พร้อมด้วยราชบริพารสลบลงเช่นนี้ ไม่มีใครสามารถลุกขึ้น รตนน้ำลงบนศีรษะของใครได้ จึงยังผนวชพรหมให้ตกลงขณะนั้น ผนวชพรหมให้ตกลง กษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ก็กลับฟื้นพระองค์พร้อมกับเหล่าราชบริพาร ประชาชนผู้ทั้งปวงพร้อมใจกัน ถวายบังคมวิงวอนให้พระเวสสันดรและพระนางมัทรี เสด็จกลับพระนครพร้อมให้ทรงเสวยราชสมบัติเป็นพระราชอาแห่งนครสี่พี

สรุปสาระสำคัญของกัณท์ฉกษัตริย์^{๘๑}

๑. ความรอบคอบ เมื่อถูกเนรเทศไปอยู่ป่า ชาวเมืองสี่พีแตกความสามัคคีแบ่งเป็นสองฝ่าย เมื่อได้ยินเสียงกองทัพยกมา พระเวสสันดรยังทรงหวาดระแวงอยู่จึงชวนพระนางมัทรีไปซ่อนเร้นดูให้รอบคอบก่อน

๒. การข่มใจ เป็นคุณธรรมของผู้ใหญ่ที่ควรมี แม้ว่าพระเวสสันดรจะยินดีที่พระราชบิดามารับกลับพระนคร แต่พระองค์ก็ข่มจิต ให้สงบได้

๓. ความสุขในหมู่ญาติ พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสแก่พระเจ้าวิทูทกะว่า “ร่มเงาของญาติ เย็นกว่าร่มเงาไม้” เมื่อกษัตริย์ทั้งหลายได้พบกันจึงเป็นปิตุสขุยังยวด โดยเฉพาะเมื่อมาเห็นว่าพระเวสสันดรมีความลำบาก พระบิดา พระมารดาถึงเวทนาสงสารยิ่งขึ้น

๑๓) สาระสำคัญของกัณท์นครกัณท์ ประกอบด้วย ๔๘ พระคาถา ดังนี้

พระเวสสันดรพร้อมด้วยพระนางมัทรีกลับสู่พระนครสี่พีหลังจากที่ถูกเนรเทศและทรงลาผนวชไปอยู่ที่เขาวงกตเป็นเวลา ๑ ปี กับอีก ๑๕ วันพระเวสสันดรได้ทรงเทศเป็นพระราชอา ทรงแ

^{๗๙} พุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๓๘๔-๒๓๘๕/๕๕๐-๕๕๑.

^{๘๐} พุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๓๘๖/๕๕๑.

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๔.

สนานพระเศียรแล้วทรงพัสตากรณ์อันสะอาดทรงประดับด้วยอาภรณ์ทุกอย่างสอดพระขรค์แสงเสด็จขึ้นทรงพญาช้างปัจจัยนาค มีเหล่าทหาร ๖๐,๐๐๐ นาย ขึ้นชมยินดีแวดล้อมพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นจอมทัพ^{๘๒} พระเวสสันดรและพระนางมัทรีดำรงสิริราชสมบัติตามเดิมแล้ว ทรงระลึกถึงความลำบากของตนในกาลก่อน รับสั่งให้ตีกลองนันทเกรวี่ที่เขาวงกตพระราชาราชูร์ช่วยกันประดับตกแต่งราชมรรควิถีให้งามตระการตาลาดด้วยดอกไม้ ตั้งแต่กรุงสีพีเขตจรจนถึงที่ประทับในเขาวงกต พระเวสสันดรเสด็จกลับโดยมีทหาร ๖๐,๐๐๐ นาย พวกสนมกำนัล แพศย์ พวกพราหมณ์ กองพลช้างม้า รถและพลราบติดตามแวดล้อมโดยรอบ เหล่าทหารกล้าต่างๆ เดินนำหน้ากษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ ได้เสด็จกลับเข้าสู่พระนครสีพีที่รื่นรมย์ ซึ่งมีป้อมปราการและประตูเป็นอันมาก ประกอบด้วยข้าวน้ำอันอุดม ชาวชนบทและชาวนิคมต่างชื่นชมยินดีพร้อมใจกันมารับเสด็จ^{๘๓}

เมื่อพระเวสสันดรเสด็จมาถึงแล้ว ชาวชนบทและชาวนิคมต่าง ๆ ก็พากันโบกผ้าสะบัดไปมา พระองค์รับสั่งให้นำกลองนันทเกรวี่ไปตีในพระนครและสั่งให้ปลดปล่อยสัตว์ทั้งปวงจากเครื่องพันธนาการ^{๘๔} ขณะที่พระเวสสันดรเสด็จเข้าพระนคร ท้าวสักกะเทวราชก็บันดาลให้ฝนทองตกลงมา ต่อมาพระเวสสันดรก็ทรงปกครองกรุงสีพีโดยธรรมเป็นสุขทั่วกันตลอดมาพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมี เบื้องหน้าแต่สิ้นพระชนมชีพ พระองค์ก็เสด็จเข้าถึงสวรรค์ชั้นดุสิต

สรุปสาระสำคัญกัณฑ์นครกัณฑ์^{๘๔}

๑. การร้องร่ำแต่พองาม ไม่ให้คนอื่นมางอนง้อจนเกินงามและไม่ผล็พลามใจร้อนจนน่ารังเกียจ พระเวสสันดรทรงประวิงเวลาจนกระทั่งพระเจ้ากรุงสุยชัยทรงยอมรับผิดว่าหลงเชื่อคนยุยง พระเวสสันดร จึงทรงลาผนวชและครองราชย์สมบัติ

๒.๔.๒ สรุปสาระสำคัญเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์

มูลเหตุมาจาก ฝนโบกขรพรรษตก เมื่อคราวพระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปโปรดพระราชาบิดาและพระประยูรญาติที่เมืองกบิลพัสดุ์ พระสงฆ์สาวกเห็นอัศจรรย์จึงทูลถามพระองค์ทรงตรัสว่าฝนนี้เคยตกเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรโพธิสัตว์ แล้วตรัสเล่าเรื่องเวสสันดรชาดก ตั้งแต่ พระนางมยุสดีตั้งความปรารถนาขอเป็นพุทธมารดา ต่อมาได้จุติเป็นพระธิดาของพระเจ้ากสิกราชชื่อ “สุธรรมา” เมื่อสิ้นชีพแล้วได้บังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นมเหสีของพระอินทร์ พระนางมยุสดีเทพอัปสรจะสิ้นบุญ ท้าวสักกะเทวราชทรงทราบจึงให้พร ๑๐ ประการ ต่อมาพระนางมยุสดีจุติจากสวรรค์เป็นธิดาของท้าวมัทราช ได้อภิเษกกับพระเจ้ากรุงสุยชัย ซึ่งมีพระราชโอรสนามว่า “เวสสันดร” ในวันเดียวกับที่พระเวสสันดรประสูตินางช้างได้ตกลงเป็นช้างเผือก ชื่อว่า “ปัจจัยนาค” ถือว่าเป็นช้างคู่บารมีของพระเวสสันดร

^{๘๒} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๔๐๕-๒๔๓๕/๕๕๘.

^{๘๓} ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๔๓๖/๕๕๘.

^{๘๔} ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๔๓๘/๕๕๘.

ต่อมาพระเวสสันดรได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางมัทรีมีพระราชโอรสพระราชธิดา คือพระชาลีและพระกัณหาเมืองกลิงคราชภูริเกิดข้าวยากหมากแพง พระเจ้ากลิงคะได้ส่งพราหมณ์มา ขอพระราชทานช้างปัจจัยนาค พระองค์จึงพระราชทานให้ จึงถูกเนรเทศออกจากพระนครก่อนที่ พระเวสสันดรจะออกจากพระนคร จึงขอบำเพ็ญมหาสัจตศกทานพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหา มาถึงแคว้นเจตราชฎร์กษัตริย์เจตราชฎร์ทูลเชิญให้ครองเมือง แต่พระเวสสันดร ทรงปฏิเสธ จึงให้พราหมณ์บุตรไประวางยันตราয়มีให้ผู้ใดไปรบกวณ เมื่อเสด็จถึงเขาวงกตกษัตริย์ทั้งสี่ จึงทรงผนวชเป็นฤๅษีบำเพ็ญศีลสืบมาชุกได้นางอมิตตดาเป็นภรรยา นางใช้ให้ไปขอกัณหาชาลีมาเป็น ทาสรับใช้ชุกได้หลอกพราหมณ์บุตรว่าตนเป็นราชทูตมาทูลเชิญพระเวสสันดรกลับไปครองเมือง พราหมณ์บุตรหลงเชื่อ จัดเสวยอาหารให้ชุก บอกทางไปยังเขาวงกตและให้เดินทางไปพบกับ พระอัจจุตฤๅษี พอไปถึงอาศรมได้พบกับอัจจุตฤๅษี ใช้คารมหลอกล่ออัจจุตฤๅษีบอกเส้นทางไปยังเขาวงกตชุกเข้าไปขอสองกุมารกับพระเวสสันดร พระเวสสันดรจึงเสด็จติดตามสองกุมารมอบให้แก่ชุก พระนางมัทรีกลับจากหาผลไม้ในป่าไม่ทันสองกุมาร พระนางได้ตามหาสองกุมารด้วยความโศกเศร้า เสียพระทัย จนอ่อนแรงและสลบลง เมื่อทรงฟื้นแล้วพระเวสสันดรตรัสเล่าความจริงให้ฟัง พระนาง ทรงอนุโมทนาด้วยต่อมาพระอินทร์เกรงว่าจะมีผู้มาขอพระนางมัทรี จึงแปลงเป็นพราหมณ์ชรามาทูล ขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรก็พระราชทานให้ พระนางมัทรียินดีอนุโมทนาเพื่อร่วมทานบารมีให้ สำเร็จพระสัมโพธิญาณ ท้าวสักกะเทวราช แล้วตรัสบอกความจริงและถวายคืนพร้อมถวายพระพร ๘ ประการแก่พระเวสสันดรชุกหลงเข้าไปในเมืองสีพี พระเจ้าสัญชัยจึงไล่ตัวสองกุมารจากชุก พระราชทานเลี้ยงชุก ชุกกบริโภคอาหารมากเกินไปไม่ย่อยจนธาตุแตกและสิ้นใจตายพระเจ้ากรุงสัญ ชัย พระนางมุสตี พระชาลี พระกัณหา เสด็จไปทูลเชิญพระเวสสันดร พระนางมัทรีกลับพระนคร เมื่อ กษัตริย์ทั้งหกพระองค์ทรงพบกัน ก็ทรงสลับทั้งหกพระองค์ พระอินทร์จึงบันดาลฝนโบกขรพรรษตก ลงมาทั้งหมดจึงฟื้น และเสด็จกลับสู่พระนคร ในกาลต่อมาพระเวสสันดรเถลิงราชสมบัติปกครองนคร สีพีโดยทศพิธราชธรรมบ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขตลอดพระชนมายุ ดังนั้นสามารถสรุปสาระสำคัญของ มหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ดังนี้

๑) กัณฑ์ทศพร เรื่องพระนางมุสตีจะจุติเป็นมารดาของผู้มีบุญและได้รับพร ๑๐ ประการจากพระอินทร์

๒) กัณฑ์หิมพานต์ พระเวสสันดรประสูติที่กลางตลาด เมื่อได้สืบบราชสมบัติต่อพระราช บิดา ได้พระราชทานช้างปัจจัยนาคเณทร์แก่กษัตริย์แคว้นกลิงคราชภูริ และถูกเนรเทศไปอยู่เขาวงกต ป่าหิมพานต์

๓) กัณฑ์ทานกัณฑ์ ก่อนพระเวสสันดรเสด็จไปอยู่ป่า ได้พระราชทานสัจตศกมหา ทาน คือ ช้าง ม้า รถ ทาสชาย ทาสหญิง โคนม และนางสนม อย่างละ ๗๐๐

- ๔) กัณท์วันประเวสน์ พระเวสสันดร พร้อมด้วยพระนางมัทรี พระชาลีและพระกัณหาเสด็จจากเมืองผ่านแคว้นเจตราชฎร์ จนเสด็จถึง เขาวงกตในป่าหิมพานต์
- ๕) กัณท์ชูชก ชูชกแก่ได้นางอมิตตดาเป็นภรรยา ถูกใช้ให้ไปขอสองกุมาร แล้วได้พบพรานเจตบุตร ได้ลวงพรานเจตบุตรให้บอกทางไปยังเขาวงกต
- ๖) กัณท์จุลพน ชูชกเดินผ่านป่าเขาตามเส้นทางที่พรานเจตบุตรบอกไว้จนถึงที่อยู่ของอัจจุตฤาษี
- ๗) กัณท์มหาพน ชูชกได้ลวงอัจจุตฤาษี ให้บอกทางผ่านป่าไม้ใหญ่ไปยังเขาวงกตที่ประทับของพระเวสสันดร
- ๘) กัณท์กุมาร ชูชกทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดร ได้แล้วทูลทั้งสองกุมารเฉพาะพระพักตร์ แล้วพาเดินกลับพระนคร
- ๙) กัณท์มัทรี พระนางมัทรีออกตามหาสองกุมารตลอดทั้งคืนจนสลบเมื่อตื่นแล้วจึงทราบความจริง พระนางก็ทรงอนุโมทนาด้วย
- ๑๐) กัณท์สักกบรรพ พระอินทร์แปลงกายเป็นพราหมณ์ชรามาทูลขอพระนางมัทรีแล้วถวายคืนแด่พระเวสสันดร
- ๑๑) กัณท์มหาราช เทวดาดลใจให้ชูชกพาสองกุมารเดินทางไปนครสีพีพระเจ้ากรุงสยชัยทรงไล่สองกุมารและทรงพระราชทานทุกอย่างตามปรารถนา
- ๑๒) กัณท์กษัตริย์ พระเจ้ากรุงสยชัย เสด็จไปทูลเชิญพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับพระนคร เมื่อกษัตริย์ทั้งหกพระองค์ทรงพบกันก็ทรงสลบ ฝนโบกขรพรรษตกจึงฟื้นขึ้น
- ๑๓) กัณท์นครกัณท์ กษัตริย์หกพระองค์เสด็จกลับพระนครสีพี พระเวสสันดรได้ครองราชย์ดังเดิม บ้านเมืองเกิดความสมบูรณ์พูนสุข

๒.๔.๓ สรูปอานิสงส์มหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณท์^{๘๕}

ผู้ใดที่ได้ฟังมหาเวสสันดรชาดกและได้บูชาผู้นั้นจะทำให้เป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จดังปรารถนา ปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สินเงินทอง มีความสุขความเจริญ หากผู้ใดได้บูชากัณท์ทานกัณท์นั้นจะทำให้เป็นผู้ที่มีข้าทาสบริวาร มีผิวพรรณวรรณะที่สดใส ผู้ใดที่ได้บูชากัณท์วันประเวสน์นั้นจะทำให้เป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ศัตรูมิอาจล้ากลาย เดินทางไปที่ไหนก็จะมีคนเมตตาเอ็นมรักใคร่ ผู้ที่บูชากัณท์ชูชกจะทำให้เป็นคนที่มีทรัพย์สมบัติมาก มีผิวพรรณวรรณะผ่องใส เป็นที่รักของคนและเทวดา เมื่อมีครอบครัวก็จะมีครอบครัวที่สมบูรณ์ มีแต่ความสุข ผู้ที่บูชากัณท์จุลพน จะทำให้เป็นผู้ที่ปราศจากโรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ อีกทั้งยังมีที่อยู่อาศัยที่ร่มรื่น ผู้ที่บูชากัณท์มหาพน จะทำให้มีทรัพย์สมบัติมาก สมบูรณ์ด้วยข้าทาสบริวาร ผู้ที่บูชากัณท์กุมาร จะทำให้มี

^{๘๕} พระธรรมราชา นวัตกรรม (พุ อุตตสิโว), มหาชาติภาคพายัพ สำนักนอกร ฉบับสร้อยสังกร, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร ๒๕๔๖), หน้า ๒-๖.

ทรัพย์สมบัติ ยศฐาบรรดาศักดิ์ เมื่อสิ้นบุญในชาตินี้ก็จะได้ไปเกิดพบพระศรีอริยมฤตยู ผู้ที่บูชา
กัณฑ์มัทรี จะทำให้มีอายุยืนยาว มีทรัพย์สมบัติ มีผิวพรรณผ่องใส มีลาภสักการะ ผู้ที่บูชากัณฑ์
สักกบรรพ จะทำให้ได้รับความเมตตาจากคนและเทวดาทั้งหลาย มีข้าทาสบริวารที่เชื่อฟัง ผู้ที่บูชา
กัณฑ์มหาราช จะทำให้สมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ มีกัลยาณมิตรที่ดีคอยช่วยเหลือ ผู้ที่บูชากัณฑ์ฉกษัต
ริย์ จะทำให้มีทรัพย์สมบัติมากมาย มีคนนับหน้าถือตา ปราศจากศัตรูที่คอยปองร้าย ผู้ที่บูชากัณฑ์
นครกัณฑ์จะทำให้ได้รับความเมตตาจากบุคคลทั่วไป ตลอดจนถึงมีความสุขความเจริญในชีวิตทั้งใน
โลกนี้และโลกหน้า ดังนั้นอันประสงค์ของการฟังธรรมมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์นั้น ตามคติของ
ชาวพุทธนั้นถือว่าการสร้างบุญกุศลอย่างหนึ่ง นอกเหนือจากความสุขในโลกนี้แล้วนั้น เมื่อ
หมดอายุไขในโลกนี้ ย่อมที่จะได้ไปเกิดในโลกหน้าในยุคของพระศรีอริยมฤตยูโดยนั่นเอง

บทที่ ๓

หลักฐานที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก

การศึกษาวิจัยในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ อันเป็นการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรและเป็นชาติสุดท้ายก่อนที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในชาติต่อมา ซึ่งหลักฐานที่ปรากฏนั้นมีได้มีเพียงเฉพาะหลักการให้ทาน แต่ยังมีหลักฐานอื่นๆที่ปรากฏในเรื่อง ฉะนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาถึงหลักฐานในทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกและจะทำการวิเคราะห์คุณค่าของหลักฐานที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกในบทต่อไป

๓.๑ หลักฐานที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก

มหาเวสสันดรชาดก ถือเป็นชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญทานบารมี ก่อนที่ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในพระชาติที่ประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งในชาติสุดท้ายนี้พระโพธิสัตว์ได้ประสูติเป็นพระเวสสันดร ทรงบำเพ็ญทานบารมีเริ่มตั้งแต่บำเพ็ญเพียรบารมีถวายช้างปัจฉิมยามเคนทร์ช้างคู่บ้านคู่เมืองจนถึงบำเพ็ญเพียรทานบารมีถวายราชโอรสและราชธิดาแก่ชูชก ในมหาเวสสันดรชาดกนี้ชาวพุทธมักจะนิยมฟังเทศน์โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้แสดงโดยทั้งหมดจะมีอยู่ ๑๓ กัณฑ์ เริ่มตั้งแต่ ๑)กัณฑ์ทศพร ๑๙ คาถา เป็นกัณฑ์ที่พระอินทร์ประสาทพรแก่นางมุสดี ก่อนที่จะจุติลงมาเป็นพระราชามารดาของพระเวสสันดร โดยให้พร ๑๐ ประการ ๒) กัณฑ์หิมพานต์ ๑๓๔ เป็นกัณฑ์ที่พระเวสสันดรบริจาคทานช้างปัจฉิมยามแก่ประชาชนชาวเมืองสีพีโกธแดน จึงขับไล่ให้ไปอยู่เขาวงกต ๓)กัณฑ์ทานกัณฑ์ ๒๐๙ คาถา เป็นกัณฑ์ที่พระเวสสันดรทรงแจกสัตสดกมหาทาน คือ การแจกทานครั้งยิ่งใหญ่ ก่อนออกจากพระนคร ๔) กัณฑ์วนปเวศน์ ๕๗ คาถา เป็นกัณฑ์ที่เสด็จถึงเขาวงกต ได้พบศาลาอาศรม ซึ่งท้าววิษณุกรรมเนรมิตให้ พระเวสสันดร พระนางมัทรี ซาลีและกัณหา จึงทรงผนวชเป็นฤาษีพำนักในอาศรมสีบมา ๕) กัณฑ์ชูชก ๗๙ คาถา เป็นกัณฑ์ที่ชูชกได้นำอมิตตมาเป็นภรรยา และหมายจะได้โอรสและธิดา พระเวสสันดรมาเป็นทาส ๖) กัณฑ์จุลพน ๗๕ คาถา เป็นกัณฑ์ที่พราณเจตบุตรหลงกลชูชก และชี้ทางอาศรมจตุตดาบส ชูชกได้ชูกลักพริกขิงแก่พราณเจตบุตร อ้างว่าเป็นพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสยูชัย จึงได้พาไปยังต้นทางที่จะไปอาศรมฤาษี ๗) กัณฑ์มหาพน ๘๐ คาถา เพลงประจำกัณฑ์ คือ เชิดกล้อง มหาพน เป็นกัณฑ์ป่าใหญ่ ชูชกหลอกล่อจตุตดาบสให้บอกทางสู้อาศรมพระเวสสันดร ๘) กัณฑ์

กุมาร ๑๐๑ คาลา เป็นกัณฑ์ที่พระเวสสันดรทรงให้ทานสองโอรสแก่เฒ่าชูชก ๙) กัณฑ์มัทรี ๙๐ คาลา เป็นกัณฑ์ที่พระนางมัทรีทรงได้ตัดความห่วงหาอาลัยในสายเลือด อนุโมทนาทานโอรสทั้งสองแก่ชูชก ๑๐) กัณฑ์ สักกบรรพ ๔๓ คาลา เป็นกัณฑ์ที่พระอินทร์จำแลงกายเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี แล้วถวายคืนพร้อมถวายพระพร ๘ ประการ ๑๑) กัณฑ์มหाराช ๖๙ คาลา เป็นกัณฑ์ที่เทพเจ้าจำแลงองค์ทำนุบำรุงขวัญสองกุมาร ก่อนเสด็จนิวัตถึงมหานครสีพี ๑๒) กัณฑ์ฉกษัตริย์ ๓๖ คาลา เป็นกัณฑ์ที่ทั้งหกษัตริย์ถึงวิสัยสุภภาพสลับลงเมื่อได้พบหน้ากัน ท้าวสักกะเทวราชได้ทรงบันดาลให้ฝนตกประพรมหกษัตริย์ ๑๓) กัณฑ์นครกัณฑ์ ๔๘ คาลา เป็นกัณฑ์ที่หกษัตริย์นำพยุหโยธาเสด็จนิวัตพระนคร พระเวสสันดรขึ้นครองราชย์แทนพระราชบิดา

ในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ล้วนแล้วแต่มีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ ซึ่งมีได้มีเพียงเฉพาะหลักทานบารมีเท่านั้น แต่ยังมีหลักธรรมอื่นที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อชาวพุทธในการนำมาเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ในบทนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่จะศึกษาถึงหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ โดยทำการศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในแต่ละกัณฑ์เริ่มตั้งแต่กัณฑ์ทศพรจนถึงนครกัณฑ์ ซึ่งถือว่ามีหลักธรรมที่ปรากฏอยู่มาก โดยมีรายละเอียดของหลักธรรมที่ปรากฏในแต่ละกัณฑ์ดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกัณฑ์ทศพร

๑) หลักกรรม^๑

ในกัณฑ์ทศพรนี้ เป็นปฐมเหตุที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเรื่องพระเวสสันดรชาดกหลังจากที่พระองค์ทรงตรัสกับภิกษุทั้งหลายถึงสาเหตุของฝนโบกขรพรรษที่มีลักษณะเหมือนกับน้ำตกบนใบบัว หลังจากทีพระองค์ทรงตรัสแล้วนั้นก็ทรงเล่าถึงในอดีตจนเป็นที่มาของมหาเวสสันดรชาดกในกัณฑ์แรก คือ กัณฑ์ทศพร ซึ่งในกัณฑ์ทศพรนี้เป็นการเล่าถึงการลงมาจุติของนางมุสตี โดยแต่ก่อนที่นางมุสตีจะได้มาจุติในโลกมนุษย์นั้นได้เกิดเป็นเทพดาบนสวรรค์ที่นารีรัมย์ แต่ด้วยบุญของเธอได้หมดไป ความตายจึงบังเกิดแก่นางอีกครั้ง ดังนั้นท้าวสักกะจึงได้ประทานพรแก่นางมุสตี หรือพร ๑๐ ประการ คือ ๑) พึงเป็นผู้มีตาดำเหมือนลูกเนื้อทราย ซึ่งมีนัยน์ตาดำ ๒) พึงมีขนคิ้วดำสนิท ๓) พึงมีพระนามว่ามุสตี ในพระราชนิเวศน์นั้น ๔) พึงได้พระโอรสผู้ให้สิ่งที่ประเสริฐ ประกอบด้วยความเกื้อกูลในยาจกมิได้ตระหนี่ซึ่งพระราชาทูทุกประเทศบูชาและมีเกียรติ ๕) เมื่อหม่อมฉันตั้งครรภ์ขออย่าได้ครรภ์นั้นขึ้น พึงมีครรภ์ไม่หนุนเสมอดังคันศร ที่ข้างศรเหลาเกลี้ยงเกลาลแล้ว ๖) ข้าแต่ท้าววสวะ ขอฉันทั้งคู่ของหม่อมฉันอย่าได้หย่อนยาน ๗) ขอผมหงอกจงอย่าได้มีเมื่อมีเกศาดำสนิท ๘) ขอผง

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ประยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด ๒๕๕๓), หน้า ๓.

ธูลืออย่าได้เปราะเปื้อนกาย ขอให้ผิวงาม ๙) ขอให้หม่อมฉันได้ปลดปล่อยนักโทษผู้ต้องโทษประหาร และ ๑๐) ขอให้หม่อมฉันได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงศรีในพระราชานิเวศน์นั้น^๒

หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกในกัณฑ์แรกนี้ที่แสดงให้เห็นชัดมากที่สุดคือในเรื่องของกฎแห่งกรรม อันหมายถึงการกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนา คือทำด้วยความตั้งใจทำดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ย่อมที่จะได้รับผลของการกระทำนั้น ถึงแม้ว่านางผุสดีจะเป็นเทพดาที่สมบูรณ์ไปด้วยบุญบารมีแต่บุญนั้นก็ย่อมที่จะหมดลงไปได้ จนทำให้นางต้องลงมาจุติเป็นพระนางผุสดี

๒) หลักความไม่ประมาท

การที่นางผุสดีได้ทูลขอพร ๑๐ ประการ จากท้าวสัถกะ เป็นการแสดงให้เห็นถึงนางเป็นผู้ที่ไม่มีความประมาทและมีความกล้าที่จะขอทูลพร ๑๐ ประการ ถึงแม้ว่านางมิได้กระทำบาปกรรมอะไรไว้ แต่ด้วยบุญของนางได้หมดลง จึงทำให้นางต้องลงมาเกิดเป็นมนุษย์ ความไม่ประมาท หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ ไม่ประมาทในเหตุ มีสติรอบคอบ ตั้งใจทำเหตุที่ดียิ่งเต็มที่ เพื่อให้บังเกิดผลดีตามมานั่นเอง

๓.๓.๒ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ทิมพานต์

๑) หลักการให้ทาน^๓

กัณฑ์ทิมพานต์เป็นการกล่าวถึงการให้ทานของพระเวสสันดรที่ได้ให้ทานช้างอันเป็นช้างประจำเมือง และเป็นช้างที่มีความพิเศษ เมื่ออาศัยอยู่ที่ไหน ที่นั้นก็มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งพระเวสสันดรได้ให้ช้างตัวนี้กับพราหมณ์ที่มาทูลขอ อันเป็นทานบารมีที่พระองค์ได้กระทำในชาตินี้^๔

ทาน หมายถึง การให้ การยกมอบให้ผู้อื่น ให้ของที่ควรให้ แก่คนที่ควรให้ เพื่อประโยชน์แก่เขา ทานแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) อามิสทาน คือ การให้ทานสิ่งของ ๒) ธรรมทาน คือ การให้ธรรมทาน การที่พระเวสสันดรให้ทานช้างแก่พราหมณ์ที่มาทูลขอแสดงให้เห็นถึงความมีจิตใจที่ยอมเสียสละสิ่งของที่สำคัญแก่ผู้อื่น คุณความดีที่บำเพ็ญยากยิ่งคือทาน ซึ่ง การให้ทานเสียสละอย่างยิ่งยวดที่เป็นบารมีขั้นปกติ เรียกว่า ทานบารมี ได้แก่พาหิรภณฑบริจาค คือ สละของนอกกาย การให้สละที่ยิ่งยวดขึ้นไปอีก ซึ่งเป็นบารมีขั้นจวนจะสุด เรียกว่า ทานอุปปารมี ได้แก่อังกบริจาค คือ การเสียสละให้อภัยวะในตัว เช่น การบริจาคดวงตา และการให้การสละที่ยิ่งยวดที่สุด เรียกว่า ทานปรมัตถบารมี ได้แก่ชีวิตบริจาค คือ สละชีวิต การสละให้พาหิรภณฑหรือพาหิรวัตถุ เป็นพาหิรทาน คือ ให้สิ่งภายนอก ส่วนการสละให้อภัยวะเลือดเนื้อชีวิตตลอดจนยอมตัวเป็นทาสรับใช้เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นอตมัตถิกทาน คือ ให้ของภายใน^๕ ส่วนการให้ทานช้างปัจจัยนาเคนทร์ของพระเวสสันดรนั้นถือเป็นการให้ทานขั้นปกติ คือ พาหิรภณฑบริจาค คือ สละของนอกกายนั่นเอง

^๒ จุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๑๖๕๙-๑๖๖๕/๔๔๗.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ประยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๒๘.

^๔ อ.ส.ต.ก. (ไทย) ๒๓/๕๒/๘๙.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ประยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๒๙.

นอกจากนี้พระเวสสันดรยังได้บริจาคสิ่งของต่าง ๆ มากมายอันเป็นการแสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมีของพระองค์

๒) หลักขรราวาสธรรม^๖

หลักขรราวาสธรรม หมายถึง หลักธรรมที่ใช้สำหรับครองเรือน ธรรมของผู้ครองเรือน มี ๔ อย่าง คือ ๑) สัจจะ ความจริง ความซื่อสัตย์ต่อกัน ๒) ทมะ ความฝึกฝนปรับปรุงตน เช่น รู้จักข่มใจ ควบคุมอารมณ์ บังคับตนเองปรับตัวเข้ากับการทำงานและสิ่งแวดล้อมได้ดี ๓) ขันติ ความอดทน ๔) จาคะ ความเสียสละ เผื่อแผ่ แบ่งปัน มีน้ำใจ

การที่พระนางผุสดีได้อภิเษกเป็นอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงสุยแห่งเมืองสีพี จนได้ประสูติพระเวสสันดร แสดงให้เห็นถึง ลักษณะของการครองเรือนที่ทั้งสองจะต้องประคับประคองซึ่งกันและกันมีความรักความเข้าใจ ซึ่งหลักธรรมที่ปรากฏในกัณฑ์หิมพานต์ในตอนนี้ก็คือนั่น การที่พระนางผุสดีและพระเจ้ากรุงสุยได้ให้ประสูติพระเวสสันดรย่อมแสดงให้เห็นถึงชีวิตครอบครัวที่จะต้องอาศัยหลักขรราวาสธรรมเป็นแนวทางในการครองคู่ให้มีความสุขและยาวนานนั่นเอง

๓) หลักอริปไตย^๗

อริปไตย หมายถึง ความเป็นใหญ่ อันเป็นสิทธิ์หรืออำนาจในตัวบุคคลที่จะนำมาใช้ในการดำรงชีวิต ทั้งในลักษณะของการเป็นผู้นำ ผู้ปกครอง และผู้ปฏิบัติ อันจะทำให้สังคมเจริญ และเกิดความสงบสุข ประกอบไปด้วย ๑) อัตตาริปไตย คือ ผู้มีตนเป็นใหญ่ โดยการใช้สิทธิ์หรืออำนาจแห่งตนในการกระทำการสิ่งใด ๆ โดยผู้มีตนเป็นใหญ่จะต้องมีสติเป็นจุดเริ่มต้น และมีปัญญาเจริญควบคุม ๒) โลกาธิปไตย คือ ผู้มีโลกเป็นใหญ่ โดยการมีปัญญารักษาตน รู้จักพินิจ และเข้าใจถึงจิตของผู้อื่น ด้วยจิตที่เป็นกลาง ไม่มีอคติในผู้อื่น เป็นผู้ยอมรับฟังความเห็นของผู้อื่นและ ๓) ธรรมาธิปไตย (ความมีธรรมเป็นใหญ่) ธรรมาธิปไตย คือ ผู้มีธรรมเป็นใหญ่ ด้วยการประพฤติในหลักธรรมคำสอน ละซึ่งอกุศลกรรมที่มีโทษ บำเพ็ญกุศลกรรมที่ไม่มีโทษ บริหารตนให้หมดจดได้

การที่พระเวสสันดรตัดสินใจถวายทานช้างปัจจัยนาเคนทร์แสดงให้เห็นถึงการตัดสินใจ โดยการใช้เสียงตนเองเป็นใหญ่หรือใช้อำนาจอัตตาริปไตยและใช้ธรรมาธิปไตย โดยคำนึงถึงคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นภายหลังจากที่ได้ถวายช้างปัจจัยนาเคนทร์ เพราะหากช้างปัจจัยนาเคนทร์ไปอยู่เมืองไหน เมืองนั้นก็จะมีความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นพระเวสสันดรจึงตัดสินใจที่จะบำเพ็ญทานบารมีโดยการถวายช้างคู่บ้านคู่เมืองเพื่อประโยชน์ของประชาชนที่กำลังเดือดร้อน

^๖ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒, ๒๕๖/๕๑, ๓๗๓

^๗ อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๔๗๙/๒๐๑

๓.๑.๓ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ทานกัณฑ์

๑) หลักพรหมวิหารธรรม^๕

พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ มี ๔ อย่าง ๑) เมตตา ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ๒) กรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ๓) มุทิตา พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี ๔) อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ เมื่อนำคำทั้งสองมารวมเข้ากันเป็น พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่าง ประเสริฐ ผู้มีคุณธรรม ๔ ข้อดังกล่าวมานี้ จะอยู่ในวัยไหนก็ตาม เรียกว่าผู้ใหญ่ทั้งนั้น โลกจะ รมเย็นดับทุกข์ได้ จะเว้นธรรมเหล่านี้เสียมิได้

ภายหลังจากที่พระเวสสันดรถวายปัจจัยนาเคนทร์ได้สร้างความไม่พอใจแก่ประชาชน ในเมืองสีพีเป็นอย่างมาก จึงได้รวมตัวกันขับไล่พระเวสสันดรออกจากเมือง เมื่อพระนางผุสดีทรง ทราบก็ทรงไคร่ครวญจึงรีบไปกราบทูลพระเจ้ากรุงสุยชัยเพื่อพระราชทานอภัยโทษแต่ก็ไม่สำเร็จ เพราะการที่พระเจ้ากรุงสุยชัยตรัสว่า “เราย่อมทำความยำเกรงต่อธรรม เราจึงขับไล่ลูกของตน ถึงแม้ว่าลูกจะเป็นที่รักยิ่งกว่าชีวิตของเราเอง” การที่พระเจ้ากรุงสุยชัยตรัสอย่างนี้แสดงให้เห็นถึงว่า พระองค์เป็นผู้ที่มีพรหมวิหารธรรมเป็นที่ตั้ง มีความเมตตา กรุณา มุทิตา และมีความอุเบกขา วางเฉย ถึงแม้ว่าพระเวสสันดรจะถูกเนรเทศให้ไปอยู่ในป่าหิมพานต์ แต่พระเจ้าสุยชัยก็คำนึงถึงประชาชนและ อาศัยพรหมวิหารธรรมในการปกครองเมืองสีพีให้สงบร่มเย็นต่อไป

๒) หลักทศ ๖^๖

ทศทั้ง ๖ หมายถึง บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางสังคม การดำเนินชีวิต มีหน้าที่และความรับผิดชอบที่พึงปฏิบัติต่อกัน ดังนี้

๑) ปุรัตถิมทศ หมายถึง ทศเบื้องหน้า คือ บิดามารดา ปู่ย่า ตายาย และผู้มีอุปการะ อื่นๆที่เลี้ยงดูเรามาในเบื้องหน้า

๒) ทักขินทศ หมายถึง ทศเบื้องขวา คือ ครูบาอาจารย์ที่พำสอนวิชาในเบื้องขวา

๓) ปัจฉิมทศ หมายถึง ทศเบื้องหลัง คือ บุตร ผู้เป็นทายาทิ ภรรยา และสามี ผู้เป็น คู่ชีวิต ที่คอยให้กำลังใจในเบื้องขวา

๔) อุตตรทศ หมายถึง ทศเบื้องซ้าย คือ มิตรสหายที่คอยช่วยเหลือครั้งเมื่อตกทุกข์ ได้ยากในเบื้องซ้าย

๕) อุปริมทศ หมายถึง ทศเบื้องล่าง คือ บริวารหรือผู้รับใช้ที่คอยปรนนิบัติในเบื้องล่าง

๖) เภฏิมทศ หมายถึง ทศเบื้องบน คือ สามเณร ภิกษุ ภิกษุณีผู้มีศีลอันสูงกว่าที่ คอยพำสอนธรรมในเบื้องบน

^๕ ชุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๒/๓๖๖.

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๒/๑๙๙.

พระนางมัทรีถือว่าเป็นแบบอย่างของภรรยาเป็นคู่ชีวิตที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับพระเวสสันดร ถึงแม้ว่าพระเวสสันดรจะถูกเนรเทศไปอยู่ป่าแต่พระนางมัทรีก็ไม่ได้เกรงกลัวอันตราย และไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก เพราะถือว่าหากสามีของตนเองอยู่ที่ไหน ภรรยาก็ต้องอยู่ที่นั่นด้วย ซึ่งหลักธรรมที่ปรากฏชัดที่สุดก็คือ หลักทศ ๖ ในหัวข้อที่ ๓ คือ ปัจฉิมทศ หมายถึง ทศเบื้องหลัง คือ บุตร ผู้เป็นทาส ภารยา และสามี ผู้เป็นคู่ชีวิต ที่คอยให้กำลังใจในเบื้องขวา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่ตกทุกข์ได้ยาก ซึ่งพระนางมัทรีได้ติดตามพระเวสสันดรไปอยู่ป่า แสดงให้เห็นถึงความรักและความซื่อสัตย์ของภรรยาที่มีต่อสามี

๓) หลักสังคหัตถุธรรม^{๑๐}

สังคหัตถุธรรม หมายถึง เครื่องมือ หรือหลักธรรม ๔ ประการ ที่ช่วยประสานคนหมู่มากให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นเครื่องช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความรัก สามารถนำไปใช้ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคม เป็นธรรมที่ก่อให้เกิดความผาสุกในบ้านเมือง ซึ่งสังคหัตถุ ๔ นี้ประกอบไปด้วย ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา หลักทานถือเป็นหลักที่มีความเด่นชัดมากที่สุดในกัณฑ์ทานกัณฑ์ กล่าวคือ ทาน ในสังคหัตถุ ๔ คือ การให้ การสงเคราะห์หรือช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการให้สิ่งของที่ตนมีให้แก่ผู้ที่ต้องการผู้ขาดแคลนหรือผู้เดือดร้อน สิ่งของที่นำมาให้นั้นต้องเป็นสิ่งของที่ได้มาโดยสุจริตเป็นประโยชน์ คือผู้ให้ก็เป็นสุข อิ่มเอิบใจ ผู้รับก็สามารถบรรเทาทุกข์ความเดือดร้อน รวมทั้งการให้ความรู้ การแนะนำที่ถูกต้อง ชัดเจนและเป็นจริงด้วย ดังจะเห็นได้จากก่อนที่พระเวสสันดรจะเสด็จออกไปอยู่เขาวงกต พระองค์ก็ยังทรงให้ทานสัตตมหารทาน รวมถึงสั่งให้แจกทานผ้าแก่ผู้ที่ต้องการผ้า ให้เหล่าแก่พวกนักเลงสุรา ให้เลี้ยงดูนิวกให้กินอิ่มด้วยข้าวปลาอาหาร แสดงให้เห็นถึงความมีเมตตาของพระเวสสันดรที่มีต่อผู้ยากไร้โดยให้ทำทานบารมีอย่างสม่ำเสมอ

๓.๑.๔ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์วนประเวสน์

มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์วนประเวสน์ เป็นการกล่าวถึงพระเวสสันดรพร้อมด้วยพระนางมัทรี พระขาลีและพระกัณหาเสด็จจากเมืองผ่านแคว้นเจตราชฎร์ จนเสด็จถึงเขาวงกตในป่าหิมพานต์ พระอินทร์ได้มอบหมายให้เวสสุวรรณเทพบุตรมานิรมิตบรรณศาลาไว้ ๒ หลังพร้อมด้วยเครื่องใช้ต่างๆให้กับ ๔ ฤาษี ซึ่งในกัณฑ์นี้ได้ปรากฏหลักธรรม ดังจะได้อธิบายดังต่อไปนี้

๑) หลักสันโดษ^{๑๑}

ความสันโดษ คือ ความยินดี ความพอใจ ในสิ่งซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรง และความชอบธรรมของตน ตามที่มี ตามที่ได้ มีความรู้จักอิ่ม รู้จักพอ สันโดษมีความหมาย ๓ ประการ คือ

^{๑๐} อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐.

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ประยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๒๙.

๑) ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามที่ได้ คือ เมื่อได้สิ่งใดมา หรือเพียรหาสิ่งใดมาได้โดยความชอบธรรม ไม่ว่าสิ่งนั้นจะหายาบหรือประณีตเพียงใด ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ชวนขวายอยากได้สิ่งอื่นที่มีใช้ของตน ไม่กระวนกระวายในสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนามากไปกว่าสิ่งที่ตนควรจะได้ ไม่เพ่งเล็ง ไม่ริษยาของผู้อื่นได้

๒) ยินดีตามกำลัง คือยินดีพอใจแก่กำลังของร่างกาย สุขภาพ และวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง เมื่อตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายและสุขภาพแห่งตน เช่นภิกษุได้อาหารบดินทบาตที่แผลงต่อโรคในกายของตน หรือได้มามากเกินกว่าที่จะฉันได้ ก็ไม่หวงแหนหรือเก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ย่อมยอมสละของสิ่งนั้นให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น หรือแลกเอาสิ่งของที่ตนบริโภคได้ ใช้สอยได้ เป็นต้น นี้ชื่อว่า ยถาลาภสันโดษ

๓) ยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดมุ่งหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่นภิกษุไม่ปรารถนาสิ่งของอันไม่เหมาะสมแก่สมณะภาวะหรือภิกษุบางรูป เมื่อได้ปัจจัย ๔ ที่มีค่ามาก เห็นว่าเป็นสิ่งสมควรแก่ท่านผู้ทรงคุณสมบัตติ หรือพระเถระผู้อาวุโสที่น่าเลื่อมใส ก็นำไปมอบให้แก่ท่านผู้นั้น ตนเองใช้ในสิ่งอันพอประมาณ หรือภิกษุบางรูปที่ประพฤติวัตรขัดเกลาคตนได้ของประณีตมา ก็สละให้แก่เพื่อนภิกษุรูปอื่นๆ ตนเองใช้ของที่มี หรือตนมีโอกาสที่จะได้ลาภอย่างหนึ่ง แต่ได้พิจารณาว่าสิ่งนั้นสมควรแก่ผู้อื่น ก็สละลาภนั้นให้แก่ผู้ที่สมควรตนเองรับเอาแต่ในสิ่งที่เหมาะสมกับตน นี้ชื่อว่า ยถาสารูปสันโดษ

๒) หลักมิตรแท้ – มิตรเทียม^{๑๒}

คำว่า มิตร มีรากศัพท์คำเดียวกับคำว่า เมตตา ซึ่งมีความหมายว่า ความรักใคร่ห่วงใยปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข เพราะฉะนั้นคำว่า มิตรจึงหมายถึง ผู้ที่รักใคร่ชอบพอกัน ปรารถนาดีต่อกัน กล่าวคือมีความเมตตาทั้ง ทางกาย วาจา ใจ ต่อกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง มิตรแท้ ๔ มิตรแท้มี ๔ ประเภท คือ

๑) มิตรมีอุปการะ ได้แก่ เพื่อนที่มีบุญคุณ มีลักษณะเป็นผู้ใหญ่คอยคุ้มครองป้องกันเพื่อนของตน ทั้งเป็นที่พึ่งของเพื่อนได้ มีลักษณะ โดยสรุป ๔ ประการ ดังนี้คือ ป้องกันเพื่อนผู้ประมาท หมายถึง มิตรที่ช่วยป้องกันชีวิตชื่อเสียงและเกียรติยศของเพื่อน ป้องกันทรัพย์สินสมบัติของเพื่อนผู้ประมาท หมายถึง มิตรที่คอยแนะนำห้ามปรามเพื่อนเมื่อเห็นเพื่อนใช้จ่ายทรัพย์สินสมบัติไปในทางอบายมุขหรือลงทุนที่มีการเสี่ยงเกินไป เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งพำนักได้ หมายถึง มิตรที่คอยอุปการะช่วยเหลือเมื่อเพื่อนตกทุกข์ เมื่อเพื่อนมีภัยก็ให้การคุ้มครองป้องกัน เมื่อมีธุระช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก หมายถึง มิตรที่ช่วยเหลือเพื่อน เมื่อเพื่อนมีความจำเป็นต้องใช้เงิน ออกปากขอยืมเงิน ก็ตอบสนองด้วยดี เสนอให้ยืมเกินกว่าที่ขอยืม ไม่แสดงความโลภออกมา

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๐.

๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ได้แก่ เพื่อนสนิทเหมือนญาติ ไว้วางใจกัน คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีลักษณะโดยสรุป ๔ ประการ - ขยายความลับของตนแก่เพื่อน หมายถึง ต่างฝ่ายต่างเผยความลับของตนแก่เพื่อน ถ้าความลับนั้นมีจุดอ่อนหรือปมด้อยก็ช่วยกันแก้ไข และ เป็นการให้ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน - ปิดความลับของเพื่อนมิให้แพร່หลาย หมายถึง มิตรที่มีความจริงใจต่อเพื่อนรักษาน้ำใจซึ่งกันและเอาไว้โดยการไม่เปิดเผยความลับของเพื่อน ไม่ให้ผู้อื่นรู้ - ไม่ละทิ้งยามวิบัติหมายถึง เมื่อเวลาที่เพื่อนตกทุกข์ได้ยากก็คอยช่วยเหลือไม่ละทิ้ง - แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้ หมายถึง เมื่อเวลาที่เพื่อนตกอยู่ในอันตราย ก็เข้าช่วยเหลือถึงแม้ตัวเองจะต้องเสี่ยงชีวิตก็ตาม

๓) มิตรแนะนำประโยชน์ ได้แก่ เพื่อนที่คอยแนะนำแต่ในทางที่ดี มีลักษณะเหมือนครู ลักษณะของเพื่อนเช่นนี้มีอยู่ ๔ ประการ คือ ห้ามไม่ให้ทำชั่ว หมายถึง เห็นเพื่อนทำความชั่ว เพราะความไม่รู้ หรือความประมาทคึกคะนองก็เข้าห้ามปรามแสดงถึงเหตุผล ให้เพื่อนมี หิริ คือ ความรังเกียจต่อความชั่ว และ โอตตปปะ ความเกรงกลัวผลของความชั่ว แนะนำให้ทำแต่ความดี หมายถึง นอกจากห้ามไม่ให้เพื่อนทำชั่วแล้ว ยังสอนเพื่อนให้รู้จักคุณความดีสอนให้ประพฤติดี ให้ฟังในสิ่งที่ยังไม่เคยทำ หมายถึง ถ้าเพื่อนยังไม่มีความรู้ในทางหลักธรรมคุณความดีกฏแห่งกรรมมากนักก็เล่าให้เพื่อนฟัง บอกทางสวรรค์ให้ ทางสวรรค์ หมายถึง ทางไปสู่อนาคตอันสดใส ด้วยการแสวงหาความรู้หรือปัญญา

๔) มิตรมีความรักใคร่ ได้แก่ เพื่อนประเภทสหาย มีลักษณะสำคัญ ๔ ประการคือ ทุกข์ ทุกข์ ด้วย หมายถึง เมื่อเห็นเพื่อนมีความทุกข์ไม่ว่าทางใด ทางกายใจ ก็ให้ความช่วยเหลือในทุกด้าน ปลอดภัย แสดงถึงความเห็นอกเห็นใจ สุข สุข ด้วย หมายถึง มิตรที่เห็นเพื่อนมีความสุขไม่ว่าทางกายหรือทางใจก็พลอยยินดีกับเพื่อนด้วย เข้าไปแสดงความยินดีด้วย โต้เถียงผู้ที่ติเตียนเพื่อน หมายถึง เมื่อเห็นคนอื่นติเตียนเพื่อนของเรา ไม่ว่าต่อหน้าและลับหลัง ก็ช่วยพูดจาชี้แจงให้เข้าใจซึ่งกันและกัน

ฉะนั้น การที่พระเวสสันดรต้องออกจากเมืองมาอาศัยอยู่ในป่า ออกบวชเป็นฤๅษี โดยที่ไม่ได้นำข้าราชการมาคอยรับใช้แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้สันโดษ ซึ่งหากพระองค์จะนำเอาข้าวของเครื่องใช้รวมถึงผู้ที่คอยดูแลมาคอยปรนนิบัติรับใช้ก็ย่อมที่จะกระทำได้ แต่พระองค์กลับไม่ได้เรียกร้องให้มีผู้ติดตามและสิ่งของอำนวยความสะดวกต่างๆย่อมที่จะทำให้พระองค์ดำเนินชีวิตได้อย่างเรียบง่าย เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรบารมี นอกจากนี้ความมีน้ำใจของพระเจ้าเจตราชกุมาร ยังเป็นเป็นการแสดงออกการเป็นผู้ที่มีความห่วงใยในพระเวสสันดร ถึงขนาดทูลเชิญให้พระเวสสันดรมาร่วมกันปกครองเมืองของตนยอมแสดงให้เห็นถึงน้ำใจของมิตรที่มีความหวังดีต่อมิตรด้วยกันอีกด้วย

๓.๑.๕ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ชูชก

๑) หลักศีล ๕^{๑๓}

ศีล ๕ หรือ เบญจศีล (ความประพฤติชอบทางกายและวาจา, การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย, การรักษาปกติตามระเบียบวินัย, ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว, การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ประกอบไปด้วย

๑) ปาณาติปาตา เวรมณี (เว้นจากการปลงชีวิต, เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน

๒) อทินนาทานา เวรมณี (เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้, เว้นจากการลักโก่ง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน

๓) กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี (เว้นจากการประพฤติผิดในกาม, เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน

๔) มุสาวาทา เวรมณี (เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง

๕) สุราเมรยมชขปมาทภูฏานา เวรมณี (เว้นจากน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท, เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ

ชูชกถือเป็นตัวอย่างของบุคคลที่มีได้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีล ๕ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของมุสาวาท การพูดเท็จ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ชูชกได้กระทำมุสาวาทให้พรานเจตบุตรหลงเชื่อ โดยอ้างว่าตนเองเป็นราชสวส์ของพระเจ้ากรุงสยชัยไปเชิญพระเวสสันดรให้เสด็จกลับสู่พระนคร จากการทำมุสาวาทของชูชกนี้ทำให้พรานเจตบุตรยอมบอกทางไปสู่เขาวงกตจนเป็นเหตุทำให้พระเวสสันดรได้บำเพ็ญทานบารมีถวายราชโอรสและราชธิดาเพื่อไปเป็นทาสรับใช้ของชูชก

๒) หลักกรรม^{๑๔}

กรรมคือ การกระทำ การกระทำนั้นมี ๒ อย่างคือ การทำความกรรมดี การทำความกรรมชั่ว การทำความกรรมดี เป็นการกระทำที่เป็นบุญหรือเป็นกุศล การทำความกรรมชั่ว เป็นการกระทำที่เป็นบาปหรือเป็นอกุศลถ้าหากบุญกุศลส่งผลเมื่อไรเราก็จะพบกับความสุข ความเจริญรุ่งเรือง ความสำเร็จ ความสมหวัง ความคล่องตัว มีกำไร ป่วยอยู่ก็จะหายป่วย ที่หน่ายอยู่ก็จะกลับมารัก ฯลฯ ถ้าหากบาปอกุศลส่งผลเมื่อไรเราก็จะพบกับความทุกข์ ความเสื่อม ความล้มเหลว ความผิดหวัง การติดขัด ขาดทุน ป่วยอยู่ก็จะตาย ที่รักอยู่ก็แหงนหน้า ฉะนั้นคำว่า " กรรม " หมายถึงความดีและความไม่ดีด้วยเพราะกรรมคือการกระทำ ส่วนการส่งผลของกรรมนั้น มีทั้งกรรมหนักและกรรมเบา กรรมจะส่งผลหนักหรือจะส่งผลเบาขึ้นอยู่กับว่า การประกอบกรรมหรือทำความกรรมนั้นมีเจตนาทำ (ตั้งใจหรือจงใจทำ) หรือ ไม่มีเจตนาทำ(ไม่ตั้งใจทำ) ถ้าหากเราตั้งใจทำความดีผลของความดีก็จะส่งผล

^{๑๓} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒ /๒๑๓/๓๕๕.

^{๑๔} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑ /๒๓๑/๓๔๒.

มาก ตรงกันข้ามถ้าหากเราไม่ได้ตั้งใจที่จะทำความดี ผลของความดีก็จะส่งผลน้อยหรือไม่ส่งผลเลย ถ้าเราตั้งใจหรือมีเจตนาที่จะประกอบกรรมชั่วหรือทำความชั่ว ผลของการทำความชั่วของเราก็จะส่งผลให้กับเรามาก แต่ถ้าหากเราไม่มีเจตนาหรือไม่มีเจตนาตั้งใจที่จะทำความไม่ดีหรือความชั่ว เราก็จะได้รับผลของความชั่วหรือความไม่ดีน้อยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการทำความดี (บุญกุศล) หรือการทำความไม่ดี (บาปอกุศล) ของเรามาจากการกระทำนั่นเอง

ในกัณฑ์ชูชกนี้แสดงให้เห็นถึงบุพกรรมของนางอมิตดาในชาติหนึ่งนางได้บูชาพระด้วยดอกไม้เหี่ยวแห้ง ดังนั้นนางจึงได้ชูชกที่เป็นคนแก่มาเป็นสามี ฉะนั้นการบูชาพระที่ถือว่าเป็นสรวงสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาจะต้องบูชาด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ มีเจตนาที่บริสุทธิ์และของที่บูชาที่บริสุทธิ์

๓.๑.๖ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์จุลพน

๑) หลักความไม่ประมาท

ความไม่ประมาท (อัปมาทะ) หมายถึง ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ ความไม่เผอเรอ ความไม่เลินเล่อผลอสติ ความไม่ปล่อยปละละเลย ความระมัดระวังที่จะไม่ทำเหตุแห่งความผิดพลาดเสียหาย และไม่ละเลยโอกาสที่จะทำเหตุแห่งความดีงามและความเจริญ ความมีสติรอบครอบความไม่ประมาท พึงกระทำในที่ ๔ สถานคือ ๑.ในการละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต ๒. ในการละวจีทุจริต ในการประพฤติวิสุจริต ๓.ในการละมโนทุจริต ประพฤติมโนสุจริต ๔.ในการละความเห็นผิด ประกอบความเห็นที่ถูกต้อง;อีกหมวดหนึ่งว่า ๑) การระวางใจไม่ให้กำหนดในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด ๒) ระวางใจไม่ให้ขัดเคือง ๓) ระวางใจไม่ให้ไม่ให้หลง ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความหลง ๔) ระวางใจไม่ให้มัวเมา ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา

๒) หลักกาลามสูตร^{๑๕}

กาลามสูตร หมายถึง พระสูตรที่พระโคตมพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ชาวกาลามะ หมู่บ้านเกตสุตตนิคม แคว้นโกศล กาลามสูตรเป็นหลักแห่งความเชื่อที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ให้แก่พุทธศาสนิกชน ไม่ให้เชื่อสิ่งใด ๆ อย่างมงายโดยไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงถึงคุณโทษหรือดีไม่ดีกว่าก่อนเชื่อ มีอยู่ ๑๐ ประการ ได้แก่

(๑) มา อนุสสวเนน อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า ได้ยินได้ฟังมา

(๒) มา ปรมปราย อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า เป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่โบราณ

(๓) มา อิติกิริยา อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า กำลังลำลือกันอยู่อย่างกระฉ่อน

^{๑๕} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕.

(๔) มา ปิฎกสมปทานเนน อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า มีการบันทึกไว้ในตำรา

(๕) มา ตกุกเหตุ อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า คาดเดาตามสามัญสำนึก

(๖) มา นยเหตุ อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า มีการคาดคะเนตามเหตุแวดล้อม (นัยยะ)

(๗) มา อากการปริวิตกเคน อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า มีการตรึกตรองตามหลักเหตุผล (ตรรกะ)

(๘) มา ทิฎฐินิขฌานกขนติยา อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า ชอบใจที่ตรงกับความเห็นที่เรามีอยู่ก่อนแล้ว

(๙) มา ภพพรูปตา อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า ผู้พูดนั้นดูภายนอกมีความน่าเชื่อถือ

(๑๐) มา สมโณ โน ครุติ อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า ผู้พูดนี้คือครูอาจารย์ที่เรานับถือ

การที่พราหมณ์ชุกใช้อุบายหลอกถามทางไปสู่ป่าหิมพานต์กับพรานเจตบุตร ซึ่งพรานเจตบุตรก็ได้หลงกลของชุกนั้นแสดงให้เห็นถึงความประมาทของพรานเจตบุตรที่ไม่มีความระเียดยรอบครอบ หลงบอกทางแก่ชุก ซึ่งหากใช้สติสัมปชัญญะพิจารณาจากรูปลักษณะของชุกนั้นก็คงจะไม่หลงกลชุก ดังนั้นการที่พรานเจตบุตรเสียที่แก่ชุกก็จึงถือว่าการประมาท โดยขาดสติสัมปชัญญะในการติตรองอีกทั้งยังขาดการใช้ปัญญาพิจารณาก่อนที่จะเชื่อโดยนำเอาหลักกาลามสูตรมาฟังพิจารณาเสียก่อนที่จะตัดสินใจเชื่อ

๓.๑.๗ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มหาพน

๑) หลักมุสาวาท^{๑๖}

มุสาวาท (คำพูดที่ไม่เป็นความจริง) มุสาวาท เป็นอกุศลกรรมที่เกิดทางวจีวาร อันนับว่าเป็นอกุศลกรรม ข้อที่ ๔ คำว่า มุสาวาทนี้ เมื่อแยกบทแล้วได้ ๒ บท คือ มุสาวาท มุสา หมายถึง สิ่งที่ไม่เป็นความจริงวาท หมายถึง คำพูด "มุสาวาท" หมายถึง คำพูดที่ไม่ตรงกับความจริง ดังจนวนัตถะว่า

มุสา วหนติ เอเตนาติ – มุสาวาโท แปลความว่า คนทั้งหลายย่อมกล่าว สิ่งที่ไม่เป็นจริง ให้เห็นว่าเป็นจริงด้วย เจตนาอัน ฉะนั้น เจตนาที่เป็นเหตุแห่งการกล่าวไม่จริงนั้น ชื่อว่า มุสาวาท คือ เจตนาที่ให้ผู้อื่นเข้าใจผิด

องค์ประกอบของมุสาวาท ๔ ประการ

^{๑๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙ / ๑๑๔๔ / ๖๔๔.

๑. อดถวตถุ   สิ่งของหรือเรื่องราวที่ไม่เป็นจริง
๒. วิสวาทนจิตตตา   มีจิตคิดจะมุสา
๓. ปโยโค   ทำความเพียรเพื่อมุสา
๔. ตทตถ วิชานนํ   ผู้อื่นเชื่อตามความที่มุสา

มุสาวาท ที่ครบองค์แห่งกรรมบท ทั้ง ๔ ประการนี้ แม้ไม่ทำความเสียหาย ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น ที่หลงเชื่อก็ล่วงกรรมบท ฉะนั้น มุสาวาทที่ครบองค์ประกอบทั้ง ๔ จึงมี ๒ ชนิดคือ

๑. มุสาวาท ชนิดไม่นำไปสู่อบาย ได้แก่ มุสาวาทที่ครบองค์ประกอบทั้ง ๔ แต่มิได้ทำความเสียหายให้เกิดขึ้นแก่ผู้หลงเชื่อ มุสาวาทชนิดนี้ ถือว่า ล่วงกรรมบท เหมือนกัน เพราะมีองค์ประกอบครบถ้วน แต่ไม่มีผลเสียหายร้ายแรง แก่ผู้ใด จึงไม่นำไปสู่อบายภูมิได้

๒. มุสาวาท ชนิดที่นำไปสู่อบายได้ ได้แก่ มุสาวาทชนิดที่ครบองค์ประกอบทั้ง ๔ และทำความเสียหายให้แก่ผู้หลงเชื่อ ย่อมเป็นมุสาวาทที่ล่วงกรรมบท นำไปสู่อบายภูมิได้

ปโยคะ ของมุสาวาทมี ๔ ประการ คือ

๑. สาหัตถิกะ พยายามมุสาวาทด้วยตนเอง
๒. อาณัตติกะ ใ้ให้ผู้อื่นมุสา
๓. นิสสัคคิยะ เขียนเรื่องราวที่ไม่จริง ส่งให้ผู้อื่น เช่น ส่งจดหมาย บัตรสนเท่ห์ หรือประกาศทางวิทยุ

๔. ถาวรระ เขียนเรื่องที่ไม่จริงประกาศไว้ พิมพ์เป็นหนังสือ หรืออัดเสียงไว้ เป็นต้น แสดงมุสาวาทที่เป็นศีลวิบัติ กับมุสาวาทที่ล่วงกรรมบท ถ้ามุสาวาทไม่ครบองค์ประกอบทั้ง ๔ แต่มีองค์ประกอบเพียง ๒ ประการคือ มีจิตคิดจะมุสา และปโยคะ พยายามมุสาด้วยกาย หรือวาจาแล้วจะเป็นคุณุหัตถ์ หรือบรรพชิตก็ตาม ย่อมสำเร็จเป็น "ศีลวิบัติ" เท่านั้น ไม่เป็นการก้าวล่วงถึงกรรมบท แต่ถ้าครบองค์ทั้ง ๔ ก็เป็นอันสำเร็จกรรมบท มุสาวาทที่ทำให้ผู้หลงเชื่อเกิดความเสียหายนั้น ถ้าได้รับความเสียหายมาก มุสาวาทนั้น ก็มีโทษมาก ถ้าเสียหายน้อยก็มีโทษน้อย เช่น ผู้ที่เป็นพยานเท็จ ทำให้ผู้ถูกกล่าวหาต้องได้รับโทษ ประหารชีวิต จำคุก หรือได้รับความเสียหายในทรัพย์สิน จัดเป็นมหาสาวิชชะ คือ มีโทษมาก ผู้ได้รับแจกเงิน ถูกผู้อื่นถามถึงจำนวนเงินที่ได้รับ แกล้งตอบว่า ได้รับมา ๒๐๐ บาท ซึ่งความจริงได้รับแจกมาเพียง ๑๒๐ บาทเท่านั้น เช่นนี้จัดเป็น อปฺปสาวิชชะ คือมีโทษน้อย

การที่ชุกสามารถที่จะรู้ทางไปยังสถานที่พระเวสสันดรอาศัยอยู่ได้นั้น ชุกได้กระทำการมุสาวาททั้งพราหมณ์เจตบุตรและอัจจุตถาษีที่หลงเชื่อคำของชุกบอกทางไปสู่เขาคันธมาท จนทำให้ชุกสามารถนำเอาภิกษาและชาลีไปเป็นข้าทาสได้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการใช้ไหวพริบปฏิภาณ ของชุกในทางที่ผิด ใช้วาจาหลอกล่อให้อัจจุตถาษีหลงเชื่อบอกทางแก่ตน ถือเป็นการใช้ปัญญาในทางที่ผิดกระทำมุสาวาทต่ออัจจุตถาษี

๓.๑.๘ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์กุมาร

๑) หลักกตัญญูกตเวทิต^{๑๗}

กตัญญู หมายถึง บุคคลผู้รู้คุณของคนอื่น กตเวทิต หมายถึง บุคคลที่ตอบแทนผู้มีคุณแก่ตน ดังนั้น คำว่า กตัญญูกตเวทิต จึงหมายถึง บุคคลผู้รู้คุณที่คนอื่นกระทำแล้วและทำตอบแทนบุคคลที่มีคุณและสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เรานั้นมีมากมาย ยกตัวอย่างเช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์ เป็นต้น พ่อแม่ เป็นผู้ให้กำเนิดแก่ลูก เลี้ยงดูป้องกันและรักษาพ่อแม่ที่เป็นพ่อแม่จริงๆ เมื่อให้กำเนิดลูกแล้วจะไม่ทอดทิ้ง ถึงแม้จะประสบความลำบากยากจน ลำเค็ญสักเพียงใดก็ตาม ก็จะไม่ทอดทิ้งลูก กลับคอยป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ไม่ให้เกิดแก่ลูก เมื่อมีเหตุสุดวิสัยที่จะป้องกันได้ เช่น ต้องประสบภัยคือความเจ็บไข้ได้ป่วย พ่อแม่ก็ไม่ทอดทิ้งพยายามรักษา พยาบาลด้วยตัวเองบ้าง หาหมอมารักษาบ้าง บางครั้งพ่อแม่ต้องทำงานหนัก อาบเหงื่อต่างน้ำ ยอมอด ยอมทนเพื่อลูก ต้องการให้ลูกได้ศึกษาเล่าเรียน มีความรู้ ความฉลาดเท่าทันคนอื่น พ่อแม่ นอกจากจะให้กำเนิด เลี้ยงดู ป้องกันรักษาลูกแล้ว ท่านทั้งสองยังมีจิตใจที่ประกอบด้วยความคุณธรรม คือ พรหมวิหารธรรม ๔ ประการ อันได้แก่ เมตตา ความรักใคร่สนิทสนม กรุณา ความปรานีสงสารในเมื่อมีความทุกข์ยากเดือดร้อน มุทิตา พลอยยินดีในความสำเร็จของลูกด้วยความจริงใจ และ อุเบกขา ความวางเฉยในเมื่อลูกมีการงานทำ สามารถเลี้ยงตนและครอบครัวได้ พ่อแม่ได้เลี้ยงดู จึงต้องเลี้ยงท่านตอบแทน ช่วยทำการงานของท่าน รักษาวงศ์สกุลไว้ ประพฤติตนให้เป็นผู้ควรรับมรดก เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ควรทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ ดังนั้น พ่อแม่จึงเป็นผู้มีคุณแก่ลูกทั้งหลาย

๒) หลักพรหมวิหารธรรม^{๑๘}

พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ มี ๔ อย่าง ๑) เมตตา ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ๒) กรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ๓) มุทิตา พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี ๔) อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ เมื่อนำคำทั้งสองมารวมเข้ากันเป็น พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ผู้มีคุณธรรม ๔ ข้อดังกล่าวมานี้ จะอยู่ในวัยไหนก็ตาม เรียกว่าผู้ใหญ่ทั้งนั้น โลกจะร่มเย็นดีบุคคลใหญ่ได้ จะเว้นธรรมเหล่านี้เสียมิได้

การที่พระเวสสันดรยอมที่จะยกกัณหาชาลีให้แก่ชูชกนั้น ถือเป็นการบำเพ็ญทานบารมีที่ยิ่งใหญ่เป็นอย่างยิ่ง แต่ในขณะที่เดียวกันกัณหาและชาลีนั้นก็ได้มิได้มีความยินดีที่จะเป็นข้าทาสบริวารของชูชก ทั้งสองต่างพากันหนีลงไปหลบซ่อนในสระบัว แต่ด้วยความกตัญญูที่มีต่อพระเวสสันดร เมื่อพระเวสสันดรเรียกให้ปรากฏตัวออกมา ทั้งสองกุมารก็ยอมออกมาพบ เพื่อที่จะเป็นส่วนหนึ่งของทานบารมีอันยิ่งใหญ่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูกตเวทิตของทั้งสองกุมารที่มี

^{๑๗} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๓-๓๔/๗๗.

^{๑๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๔/๑๗๔.

ต่อบุพการี ย่อมเป็นแม่กระทั่งคนรับใช้ของชูชก เพื่อให้พระเวสสันดรได้กระทำทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ ในขณะที่พระเวสสันดรถึงแม้ว่าจะรักสองกุมารมากเพียงใดก็ตาม ก็ยอมที่จะถวายสองกุมารให้แก่ชูชก โดยที่พระองค์เองถือเป็นผู้ที่มีจิตใจแน่วแน่เป็นที่สุดที่ยอมสละเลือดเนื้อของพระองค์เองให้ไปเป็นทาสรับใช้ชูชก สะท้อนให้เห็นถึงพระเวสสันดรได้ทรงใช้พรหมวิหารธรรมเป็นที่ยึดเหนี่ยวมิให้เกิดมลทินในการบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้อุเบกขาธรรม เมื่อถวายสองกุมารทั้งสองให้แก่ชูชก

๓.๑.๙ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรี

๑) โภทศ 3 (ความฉลาด, ความเชี่ยวชาญ)^{๑๙}

๑) อายโภทศ (ความฉลาดในความเจริญ, รอบรู้ทางเจริญ และเหตุของความเจริญ

๒) อุปายโภทศ (ความฉลาดในความเสื่อม, รอบรู้ทางเสื่อมและเหตุของความเสื่อม

๓) อุบายโภทศ (ความฉลาดในอุบาย, รอบรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์และวิธีที่จะทำให้สำเร็จ

๒) หลักสังเวคปริกิตตนปาฐะ

ปิเยหิ วิปโยโค ทุกโข หมายถึง การพลัดพรากจากของอันเป็นที่รักถือเป็นทุกข์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสูญเสีย การพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รักถือเป็นทุกข์อย่างยิ่ง เพราะโดยทั่วไปนั้นมนุษย์ทุกคนเมื่ออยู่ร่วมกันในครอบครัวหรือในสังคม เมื่อเกิดการพลัดพราก ถึงแม้ว่าการพลัดพรากนั้นจะเป็นการจากกันเพียงแค่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่ก็ยอมที่จะทำให้อันที่มีความผูกพันกันเกิดความโศกเศร้าเสียใจ ดังนั้นพระพุทธองค์จึงทรงตรัสว่า ปิเยหิ วิปโยโค ทุกโข การพลัดพรากจากของอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์

พระเวสสันดรถือเป็นผู้ที่มีความฉลาดเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในการใช้วิธีการที่จะไม่ทำให้พระนางมัทรีชังขวงการถวายมหาทานแก่ชูชก โดยหลังจากที่นางมัทรีกลับมาจากหาอาหารในป่า ต้องการที่จะพบหน้าสองกุมาร แต่พระเวสสันดรทรงรู้ว่า หากนางทราบความจริงก็จะเศร้าโศกเสียใจและติดตามกุมารทั้งสองไปได้ ดังนั้นพระองค์จึงทรงใช้อุบายแก้งกล่าวหึงหวงนางมัทรี เพื่อเบี่ยงเบนความสนใจนางมิให้คิดติดตามสองกุมาร ซึ่งถือว่าพระเวสสันดรใช้วิธีที่จะช่วยคลายความโศกเศร้าของพระนางมัทรีได้ชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ภายหลังจากนางก็ทำพระทัยได้และร่วมอนุโมทนาในมหาทานบารมีครั้งนี้ของพระเวสสันดร

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ประยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๐.

๓.๑.๑๐ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์สักกบรรพ

๑) หลักขรราวาสธรรม^{๒๐}

หลักขรราวาสธรรม หมายถึง หลักธรรมที่ใช้สำหรับครองเรือน ธรรมของผู้ครองเรือน มี ๔ อย่าง คือ ๑) สัจจะ ความจริง ความซื่อสัตย์ต่อกัน ๒) ทมะ ความฝึกฝนปรับปรุงตน เช่น รู้จักข่มใจ ควบคุมอารมณ์ บังคับตนเองปรับตัวเข้ากับการทำงานและสิ่งแวดล้อมได้ดี ๓) ขันติ ความอดทน ๔) จาคะ ความเสียสละ เผื่อแผ่ แบ่งปัน มีน้ำใจ

ในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์สักกบรรพนี้ หลักธรรมที่ปรากฏเด่นชัดมากที่สุด นอกเหนือจากการบำเพ็ญมหาทานบารมีของพระเวสสันดรที่ได้ให้ทานราชโอรสและราชธิดาแล้วนั้น หลักขรราวาสธรรมถือเป็นหลักธรรมที่ทั้งพระเวสสันดรและพระนางมัทรีถือเป็นหลักธรรมที่ทั้งสองพระองค์ทรงตั้งอยู่อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักขรราวาสธรรมข้อที่ ๔ คือ ในเรื่องของจาคะ การเสียสละ การทำให้หมดไปจากตน การให้หรือยอมให้หรือปล่อยสละละวาง ที่จะทำให้หมดความยึดติด ถือมั่นตัวตนหรือลดสลายความมีใจคับแคบหวงแหน การมีน้ำใจเปิดกว้าง การสละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ ซึ่งทั้งสองพระองค์ถือเป็นตัวอย่างของการยอมเสียสละสิ่งของอันเป็นที่รักให้บริจาคนาน ราชโอรสและราชธิดาทั้งสองแก่ชุก ในทางพระพุทธศาสนาการที่บุคคลสองคนจะอยู่ร่วมกันนั้น จะต้องมีความเสียสละแบ่งปันหรือมีจาคะในระดับเดียวกัน จึงจะทำให้ชีวิตคู่สามารถดำเนินต่อไปได้ ด้วยความสุขและครองรักกันอย่างมีความสุข ฉะนั้นการที่พระเวสสันดรและพระนางมัทรียอมเสียสละ บุตรธิดาอันเป็นที่รักบริจาคนานให้แก่ชุกถือเป็นการบำเพ็ญทานบารมีอย่างหาที่สุดมิได้

๒) หลักอริชฐานธรรม^{๒๑}

อริชฐานธรรม หมายถึง ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ธรรมที่เป็นที่มั่น หรือหลักธรรมที่ใช้ตั้งตัวให้มั่นหรือเป็นที่ตั้งตัว เพื่อที่จะสามารถยึดเอาหรือลูถึงความสำเร็จที่เป็นจุดหมาย เฉพาะอย่างยิ่ง พระภิกษุใช้ตัวเพื่อที่จะบรรลุเป็นพระอรหันตผลมี ๔ อย่าง คือ ๑) ปัญญา ๒) สัจจะ ๓) จาคะ ๔) อุปสมะ หรือสันติ นิยมเรียกชื่อเต็มแต่ละข้อว่า ๑) ปัญญาอริชฐาน ๒) สัจจาอริชฐาน ๓) จาคาอริชฐาน ๔) อุปสมาธิชฐาน และเรียกรวมว่า อริชฐานหรือจตุราธิชฐาน

การตั้งสัจจะอริชฐานที่จะบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรถือเป็นการตั้งสัจจาธิชฐานที่ยิ่งใหญ่โดยอาศัยจาคาอริชฐานในการบำเพ็ญทานบารมี ซึ่งจะเห็นได้ว่าพระเวสสันดรได้ทรงให้ทานทั้งราชโอรสธิดา รวมถึงภรรยา ย่อมแสดงให้เห็นถึงพระองค์เป็นผู้ที่มีความแน่วแน่ที่จะบำเพ็ญทานบารมีอย่างที่สุด ดังที่ทรงรับสั่งกับท้าวสักกะที่แปลงกายเป็นพราหมณ์ว่า ท่านขอสิ่งใดเราจะให้สิ่งนั้น เรามีได้ห้วนไหวเลย เราไม่ซ่อนสิ่งของที่มีอยู่ ใจของเรายินดีให้ท่าน จากรับสั่งนี้แสดงให้เห็นถึง

^{๒๐} ๐ง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒, ๒๕๖/๕๑, ๓๗๓

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ประยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๘๕.

จิตใจที่บริสุทธิ์ของพระเวสสันดรและแรงอธิษฐานอย่างแน่วแน่ที่จะให้ทานแม้แต่กระทั่งร่างกายเลือดเนื้อของพระองค์ก็ยอมสละให้ทานได้

๓.๑.๑๑ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มหาราช

๑) หลักอกุศลมูล ๓^{๒๒}

อกุศลมูล ๓ รากเหง้าของความชั่วจนเป็นเหตุให้เกิดกิเลส มี ๓ ประการ โโลภะ โทสะ โมหะ สำหรับ อกุศลมูล ๓ หากแปลตามตัวอักษรจะหมายความว่า รากเหง้าของความไม่ฉลาด หรือหมายถึง รากเหง้าหรือต้นตอของความชั่วทั้งปวง เมื่อกำเริบจะแสดงออกมาเป็นทุจริตทางกาย วาจาใจ รวมเป็นเหตุให้เกิดกิเลส ซึ่งมี ๓ ประการ ได้แก่

๑) โโลภะ (ความอยากได้) ความอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตน อยากให้ตนมีเหมือนคนอื่น หรือมีมากกว่าผู้อื่น ความอยากมีหลายรูปแบบ ซึ่งจะก่อให้เกิดรากเหง้าของความชั่วทั้งปวง เช่น อิจฉา ความอยาก, ปาปิงฉา ความอยากอย่างชั่วช้าลามก, มหิงฉา ความอยากรุนแรง, อภิขณาวิสมโลภะ ความอยากได้ถึงขั้นเพ่งเล็ง ความอยากจะเกิดมากขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดความชั่วในตัวเอง วิธีแก้ไขความอยากคือ การใช้สติ ระลึกรู้ในตน

๒) โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) การอยากฆ่า การอยากทำลายผู้อื่น ความคิดประทุษร้ายเป็นรากเหง้าให้เกิดกิเลสได้หลายอย่าง เช่น ปฏิกิฆะ ความหงุดหงิด, โภธะ ความโกรธ, อุปนาหะ ความผูกโกรธ พยาบาท ความคิดปองร้าย ถ้าปล่อยให้มีโทสะมาก ผู้นั้นจะเป็นคนชั่ว คนพาล และเป็นภัยต่อสังคม วิธีแก้ไขโทสะ คือการใช้สติระงับตน และฝึกตนให้เป็นผู้มีมือโทสะ

๓) โมหะ (ความหลงไม่รู้จักจริง) ความไม่รู้ไม่เข้าใจ ความมัวเมา ความประมาท เป็นรากเหง้าให้เกิดกิเลสได้ต่าง ๆ มากมาย เช่น มกขะ ลบหลู่คุณท่าน, ปลาสะ ตีเสมอ, มานะ ถือตัว, มทะ มัวเมา, ปมาทะ เลินเล่อ โมหะทำให้ขาดสติ ไม่รู้ผิดชอบร้ายแรงกว่าโลภะ และโทสะ รวมทั้งส่งเสริมให้โลภะและโทสะมีกำลังมากขึ้นยิ่งด้วย วิธีที่จะทำให้โมหะลดลงนั้นจะต้องปฏิบัติตนเป็นผู้ที่มีอโมหะ ความไม่หลงมกมาย

๒) หลักโภชนะ มัตตัญญูตา

หมายถึง ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือรู้จักพิจารณารับประทานอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายใช้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนาน มัวเมา

ชูชกถือเป็นผู้ที่ประกอบไปด้วยอกุศลมูล ๓ มีโลภะ โทสะ และโมหะ เป็นที่ตั้งจึงส่งผลให้ต้องท้องแตกตายในที่สุดก็อุปกับเป็นผู้ที่ไม่รู้จักพอประมาณในการกินอาหาร ทั้งนี้การกระทำของชูชกนี้ แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้ที่ไม่ตั้งอยู่ในอกุศลมูล ๓ จึงทำให้วาระสุดท้ายของชีวิตต้องเสียชีวิตจากการกระทำของตนเองในที่สุด

^{๒๒} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๕.

๓.๑.๑๒ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ฉกษัตริย์

๑) หลักอภัยทาน

อภัยทาน ก็คือการยกโทษให้คือการไม่ถือความผิดหรือการล่วงเกินกระทบกระทั่งว่าเป็นโทษอภัยทานนี้เป็นคุณแก่ผู้ให้ ยิ่งกว่าแก่ผู้รับ เช่นเดียวกับทานทั้งหลายเหมือนกัน คืออภัยทานหรือการให้อภัยนี้ เมื่อเกิดขึ้นในใจผู้ใด จะยังจิตใจของผู้นั้นให้ผ่องใสพ้นจากการกั้มรุมบดบังของโทษ

ภายหลังจากที่พราหมณ์ชุกชกได้เสียชีวิตเพราะความโลภของตนเองนั้น พระเจ้ากรุงสยชัยพร้อมด้วยพระนางมุสดีและเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็พากันเสด็จไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีที่อาศัยอยู่ ณ เขาวงกต หลังจากที่พบกันแล้ว พระเวสสันดรก็ทรงไถ่ถามหาราชโอรสและราชธิดา ซึ่งพระเจ้ากรุงสยชัยก็ทรงตรัสบอกกับพระเวสสันดรว่า ราชโอรสและราชธิดานั้นพระองค์ได้ทรงไถ่ตัวจากชุกชกแล้ว ซึ่งพระเวสสันดรก็มีได้ทรงถือโทษชุกชกแต่อย่างใด เพราะพระองค์ได้ทรงตั้งอยู่ในพรหมวิหารธรรมอยู่แล้ว และทรงให้อภัยทานแก่ชุกชก เพราะหากไม่มีชุกชก การบำเพ็ญทานบารมีของพระองค์ก็มิอาจสำเร็จได้

๓.๑.๑๓ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์นครกัณฑ์

๑) หลักสาราณียธรรม ๖^{๒๓}

สาราณียธรรม ๖ หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ถือว่าเป็นธรรมที่เป็นพลังในการสร้างความสามัคคี มีอยู่ ๖ ข้อ คือ

๑) กายกรรม อันประกอบด้วยเมตตา คือ การกระทำทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา เช่นการให้การอนุเคราะห์ช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ไม่รังแกทำร้ายผู้อื่น

๒) วจีกรรม อันประกอบด้วยเมตตา คือ การมีวาจาที่ดี สุภาพ อ่อนหวาน พูดมีเหตุผล ไม่พูดให้ร้ายผู้อื่นทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

๓) มโนกรรม อันประกอบด้วยเมตตา คือ ความคิดที่ประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นการคิดดีต่อกันไม่คิดอิจฉาริษยาหรือไม่คิดมุ่งร้ายพยาบาท หากทุกคนคิดแล้วปฏิบัติเหมือนกันความสามัคคีก็จะเกิดขึ้นในสังคม

๔) สาธารณโภคี คือ การรู้จักแบ่งสิ่งของให้กันและกันตามโอกาสอันควร เพื่อแสดงความรักความหวังดีของผู้ที่อยู่ในสังคมเดียวกัน

๕) สีลสามัญญตา คือ ความรักใคร่สามัคคี รักษาศีลอย่างเคร่งครัดเหมาะสมตามสถานะของตนมีความประพฤติสุจริตปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของหมู่คณะ ไม่เอาไรต์เอาเปรียบผู้อื่น

๖) ทิฏฐิสามัญญตา คือ การมีความเห็นร่วมกัน ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นร่วมมือร่วมใจในการสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความสงบ ธรรม ๖ ประการ

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๘๗.

ที่ผู้ใดได้ประพุดิจะเกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกื้อกูลกันไม่ทะเลาะวิวาทกัน อันจะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความรักความสามัคคีกันตลอดไป

การที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสเรื่องพระเวสสันดรชาดกนี้ มูลเหตุมาจาก ฝนโบกขรพรรษตก เมื่อคราวพระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปโปรดพระราชบิดาและพระประยูรญาติที่เมืองกบิลพัสดุ์ พระสงฆ์สาวกเห็นอัศจรรย์จึงทูลถามพระองค์ทรงตรัสว่าฝนนี้เคยตกเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรโพธิสัตว์ แล้วตรัสเล่าเรื่องเวสสันดรชาดก ซึ่งเหตุผลที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงพระเวสสันดรชาดกก็มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะแสดงถึงสาเหตุที่ฝนโบกขรพรรษตก ในคราวที่ทรงเสด็จไปห้ามพระประยูรญาติที่มีความแตกแยกกัน ขาดความสามัคคีกัน ฉะนั้นภายหลังจากที่พระเวสสันดรพร้อมด้วยพระนางมัทรี พระกัณหาชालีเสด็จกลับสู่เมืองสิพีแล้วนั้น ประชาชนที่มีความแตกแยกในคราวที่พระเวสสันดรถวายทานช้างป้างัจฉายนาเคนทร์ก็กลับมา มีความสมัครสมานสามัคคีกัน จนทำให้เมืองสิพีมีความอุดมสมบูรณ์และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสืบไป

บทที่ ๔

วิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก

มหาเวสสันดรชาดกถือเป็นชาดกที่ชาวพุทธในประเทศไทยทุกภูมิภาครู้จักเป็นอย่างดี เพราะมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีความเกี่ยวข้องกับการแสดงมหาเวสสันดรชาดก อีกทั้งมหาเวสสันดรชาดกยังเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ล้วนแล้วแต่มีข้อคิดและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่อย่างมากมาย ซึ่งในบทที่ ๓ ได้ทำการศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ดังนั้นในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ถึงคุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ โดยทำการวิเคราะห์คุณค่าทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และประเพณีวัฒนธรรม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก

หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงแสดงแก่พุทธบริษัทในสถานที่ต่างๆ ในสมัยพุทธกาลนั้นถือเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากการรวมรวมจัดหมวดหมู่ของพระธรรมคำสอนในคราวสังคายนาครั้งที่ ๑ ทำให้พระพุทธศาสนาได้มีความมั่นคงมากยิ่งขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ซึ่งหลักธรรมคำสอนที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสและแสดงขึ้นนั้นเป็นหลักธรรมที่มีความทันสมัยอยู่ตลอดเวลา สามารถนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทัน ในมหาเวสสันดรชาดกนั้นถึงแม้ว่าจะเป็นการบำเพ็ญเพียรบารมีทานบารมีของพระเวสสันดร แต่ก็ยังมีหลักธรรมอื่นอีกมากมายที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกในแต่ละกัณฑ์ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ อีกทั้งในด้านของคุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏแล้วนั้น ยังมีคุณธรรมของตัวละคร ซึ่งตัวละครในมหาเวสสันดรชาดกนั้น แต่ละตัวจะมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นและมีคุณธรรมประจำตัว หากศึกษาให้ละเอียดจะพบว่า มหาเวสสันดรชาดกนั้นมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตตลอดจนถึงเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมประเพณีการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกที่ทุกภูมิภาคของประเทศ ไทยนิยมจัดประเพณีเทศน์มหาเวสสันดรชาดก เพื่อเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นการรักษาวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดในการเทศน์มหาเวสสันดรชาดกนั้นคือ การนำเอาเนื้อหาสาระของมหาเวสสันดรชาดกและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ทานของพระเวสสันดรแสดงให้เห็น

เห็นถึงมหาทานบารมีที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญเพียร ดังนั้นในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ถึงคุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา และยังเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาอีกด้วย

๔.๑.๑ วิเคราะห์คุณค่าของหลักกฎแห่งกรรมและหลักความไม่ประมาทที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ทศพร

ในกัณฑ์ทศพรนี้หลักธรรมที่ปรากฏเด่นชัดมากที่สุดมีอยู่ ๒ หลัก คือ ๑) หลักธรรมเรื่องกฎแห่งกรรมและ ๒) หลักแห่งความไม่ประมาท หลักกฎแห่งกรรมนั้นถือเป็นสิ่งที่สำคัญมากในทางพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธองค์ทรงตรัสสอนเรื่องกรรม อันหมายถึงการกระทำของมนุษย์เอง ไม่มีใครที่จะสามารถหลีกเลี่ยงกรรมหรือผลของการกระทำของตนเองได้ มีลักษณะเป็นเหตุและผล ดังมีพุทธพจน์ที่กล่าวว่า “กมมฺนา วตตติ โลโก” สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม และ “กลฺยาณการี กลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกํ” แปลว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว กรรม หมายถึง การกระทำทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ ที่ประกอบด้วยเจตนาดีก็ตาม เจตนาชั่วก็ตาม กรรมเป็นคำกลาง ๆ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ กุศลกรรม หรือ กรรมดี คือ การกระทำที่ประกอบด้วย ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลงมกมาย อกุศลกรรม หรือ กรรมชั่ว คือ การกระทำที่ประกอบด้วย ความโลภ ความโกรธ ความหลงมกมาย ฉะนั้น คำว่า กฎแห่งกรรม จึงหมายถึง ความเป็นไปตามหลักเหตุและผลของการกระทำ สามารถอธิบายได้ง่าย ๆ ว่า ผู้ใดกระทำความดีไว้ย่อมจะได้รับผลแห่งการกระทำนั้น ถ้าทำดีย่อมได้รับผลดีตอบแทนแต่ถ้าทำชั่วย่อมได้รับผลชั่วตอบแทนเช่นกัน

หลักความไม่ประมาท ถือเป็นหัวใจที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความไม่ประมาทของนางผุสดีที่ทรงทูลขอพร ๑๐ ประการ จากท้าวสัถกะ แสดงให้เห็นถึงการที่นางมีสติสัมปชัญญะพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วจึงได้ทูลขอพระจากท้าวสัถกะ คุณค่าที่สำคัญของหลักความไม่ประมาทนี้ถือเป็นสิ่งสำคัญในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงความไม่ประมาทไว้ว่า ความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย หรือ คนไม่ประมาทย่อมรักษาความดีไว้ได้ หลักความไม่ประมาทนี้สามารถนำไปใช้ได้กับทุกสถานการณ์และทุกเหตุการณ์ในชีวิต พระพุทธองค์ทรงตรัสให้ไม่มีความประมาทในวัย ไม่ประมาทในธรรม ไม่ประมาทในเวลา หรืออาจกล่าวโดยสรุปคือ ไม่ประมาทในธรรมนั่นเอง การกระทำใดๆหากมีความประมาทเป็นเบื้องต้นแล้วนั้น ย่อมที่จะส่งผลทำให้สิ่งที่กำลังกระทำอยู่นั้นไม่ประสบผลสำเร็จ ดังนั้นการที่จะไม่ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทนั้นจะต้องมีสติสัมปชัญญะ หรือ มีความรู้ตัวอยู่ตลอดเวลา นั่นเอง กล่าวโดยสรุป กฎแห่งกรรมและความไม่ประมาทนี้ เป็นสิ่งที่ชาวพุทธจะต้องให้ความสำคัญ มีความเข้าใจที่ถูกต้อง และปฏิบัติตามอย่างสม่ำเสมอ และที่สำคัญคือ จะต้องมีความสติสัมปชัญญะควบคู่อยู่กับการกระทำนั้นๆ ในประเด็นด้านคุณค่า ผู้วิจัยได้สรุปเป็นคุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏดังต่อไปนี้

๑) คุณค่าด้านร่างกาย

หลักกฎแห่งกรรมและหลักความไม่ประมาทนี้ คุณค่าที่เกิดขึ้นนั้นสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดูแลสุขภาพร่างกายของมนุษย์เพื่อให้มีชีวิตที่ปลอดภัยจากการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน เพราะหลักความไม่ประมาทนี้สามารถใช้ในในชีวิตจริง เช่น การทำงาน การเดินทาง ตลอดจนถึงกิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้น ซึ่งหากมีสติสัมปชัญญะควบคู่และมั่นคงย่อมที่จะไม่ทำให้เกิดอุบัติเหตุหรือการสูญเสียทางด้านร่างกายได้ ตลอดจนถึงหลักกฎแห่งกรรมที่ถือเป็นหลักเหตุผลในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งคุณค่าของหลักกฎแห่งกรรมที่มีต่อร่างกายสามารถที่จะสร้างความตระหนักให้เห็นถึงประโยชน์ของร่างกาย ไม่ใช่ร่างกายประพาศติผิดในทางที่ก่อให้เกิดโทษต่อตนเองและสังคม

๒) คุณค่าด้านจิตใจ

หลักกฎแห่งกรรมและหลักความไม่ประมาทนี้ถือเป็นหลักที่ทุกคนจะต้องพบเจอในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของกฎแห่งกรรม ซึ่งบางครั้งเมื่อมีเหตุการณ์ที่เราไม่สามารถควบคุมได้มักจะมีการกล่าวว่าเป็นเรื่องของกรรม ซึ่งการคิดในลักษณะเช่นนี้จะช่วยทำให้ภาวะความเครียดหรือภาวะความกดดันมีความลดน้อยลง อีกทั้งยังทำให้สบายใจมากยิ่งขึ้น เพราะการกระทำในอดีตเราไม่สามารถที่จะแก้ไขได้ จึงเป็นเรื่องของกรรมในอดีต ในขณะที่กรรมหรือการกระทำในปัจจุบันเราสามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ ดังนั้นการที่คิดได้เช่นนี้ จะช่วยทำให้เกิดความเข้าใจในชีวิตมากยิ่งขึ้น และไม่ตกอยู่ในภาวะที่จิตใจกระวนกระวาย ซึ่งทางพระพุทธศาสนากล่าวว่ามีมนุษย์นั้นประกอบขึ้นมาจาก ๒ ส่วนคือ กายและใจ ดังนั้นเมื่อใจมีความสงบ เห็นสังขารของชีวิตก็ย่อมที่จะทำให้สุขภาพกายดีไปด้วย

๓) คุณค่าด้านสังคม

การอยู่ร่วมกันของคนเราในสังคมนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปฏิบัติที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันที่มีการแตกแยกทางความคิด กอปรกับความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้สังคมแห่งการสื่อสารกลายเป็นประเด็นที่จะต้องใช้วิจารณญาณหรือคิดอย่างรอบคอบเสียก่อน ดังนั้นการมีสติสัมปชัญญะ ถือเป็นสิ่งที่สำคัญมากในการเสพข่าวจากสื่อเทคโนโลยี หรืออาจกล่าวได้ว่าดำเนินชีวิตอย่างมีสติ ไม่มีความประมาทนั่นเอง

๔) คุณค่าด้านประเพณีและวัฒนธรรม

คุณค่าของหลักกฎแห่งกรรมและหลักความไม่ประมาทนี้ถือเป็นคุณค่าที่มีอยู่ในทุกๆ ด้านของการดำเนินชีวิต ตลอดจนถึงคุณค่าด้านประเพณีและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำบุญของพุทธศาสนิกชนในเทศกาลต่างๆ อาทิ เช่น ประเพณีถวายสลากภัต ประเพณีสรงน้ำพระ ประเพณีการฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดก ฯลฯ ประเพณีทาง

พระพุทธศาสนาเหล่านี้ ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการประพุดิตนอยู่ในความไม่ประมาทในชีวิต เพราะเป็นการสร้างสิ่งที่เป็นสิริมงคลให้กับตัวเอง เป็นเสมือนการเตรียมเสบียงให้ตนเอง ฉะนั้นเมื่อถึง อวสานของชีวิต ก็ย่อมที่จะได้ไปสู่ในภพภูมิที่ดีตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นได้ก่อให้เกิดคุณค่าทางประเพณีและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา อย่างมาก เพราะหากพิจารณาดูแล้ว ทุกประเพณีและวัฒนธรรมล้วนแล้วแต่มีความเชื่อมโยงไปถึง เรื่องราวในพระพุทธศาสนานั้นเอง

๔.๑.๒ วิเคราะห์คุณค่าของหลักการให้ทาน หลักฆราวาสธรรม และหลักอธิปไตยที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์หิมพานต์

ในกัณฑ์หิมพานต์มีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏเด่นชัดมี ๓ หลักธรรม ซึ่งประกอบไปด้วย ๑) หลักการให้ทาน อันหมายถึง การให้ การยกมอบให้ผู้อื่น ให้ของที่ควรให้ แก่คนที่ควรให้ เพื่อประโยชน์แก่เขา ทานแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) อามิสทาน คือ การให้ทานสิ่งของ (๒) ธรรมทาน คือ การให้ธรรมทาน การที่พระเวสสันดรให้ทานช้างแก่พวกที่มาทูลขอแสดงให้เห็นถึงความมีจิตใจที่ยอมเสียสละสิ่งของที่สำคัญแก่ผู้อื่น ๒) หลักฆราวาสธรรมหมายถึง หลักธรรมที่ใช้สำหรับครองเรือน ธรรมของผู้ครองเรือน มี ๔ อย่าง คือ (๑) สัจจะ ความจริง ความซื่อสัตย์ต่อกัน (๒) ทมะ ความฝึกฝนปรับปรุงตน เช่น รู้จักข่มใจ ควบคุมอารมณ์ บังคับตนเองปรับตัวเข้ากับภาระงาน และสิ่งแวดล้อมได้ดี (๓) ขันติ ความอดทน ๔) จาคะ ความเสียสละ เผื่อแผ่ แบ่งปัน มีน้ำใจ และ ๓) หลักอธิปไตย ความเป็นใหญ่ อันเป็นสิทธิ์หรืออำนาจในตัวบุคคลที่จะนำมาใช้ในการดำรงชีวิต ประกอบไปด้วย ๑) อัตตาธิปไตย คือ ผู้มีตนเป็นใหญ่ โดยการใช้สิทธิ์หรืออำนาจแห่งตนในการกระทำสิ่งใดๆ โดยผู้มีตนเป็นใหญ่จะต้องมีสติเป็นจุดเริ่มต้น และมีปัญญาเจริญควบคู่ ๒) โลกาธิปไตย คือ ผู้มีโลกเป็นใหญ่ โดยการใช้ปัญญารักษาตน รู้จักพินิจ และเข้าใจถึงจิตของผู้อื่นด้วยจิตที่เป็นกลาง ไม่มีอคติในผู้อื่น เป็นผู้ยอมรับฟังความเห็นของผู้อื่นและ ๓) ธรรมาธิปไตย (ความมีธรรมเป็นใหญ่) ธรรมาธิปไตย

๑) คุณค่าด้านร่างกาย

การให้ทานของพระเวสสันดร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ทานสิ่งของอันเป็นที่รัก แสดงให้เห็นถึงการเสียสละอันยิ่งใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระเวสสันดรที่ตั้งอธิษฐานที่จะบริจาคทานอวัยวะในร่างกายของตน ซึ่งการให้ทานของพระเวสสันดรนี้สะท้อนให้เห็นถึงการไม่ยึดติดในตัวตนของตนเอง ให้ทานได้ทุกอย่างแม้กระทั่งอวัยวะของร่างกาย ผลของการให้ทานของพระเวสสันดรนี้ทำให้พระองค์ได้กลับมาสู่เมืองภายหลังจากการถูกเนรเทศ ดังนั้นคุณค่าของการให้ทานที่มีต่อร่างกาย ก็คือ การให้ทานทุกครั้งจะต้องอาศัยร่างกายของเราเป็นตัวเชื่อมหรือเป็นตัวให้ เช่น การให้ทานสิ่งของแก่ผู้ยากไร้ ตลอดจนจนถึงการเสียสละแรงงานในการช่วยเหลือกิจการงานวัดต่างๆ ก็คือเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง ดังนั้นการให้ทานหรือการทำบุญมิได้จำกัดแค่ว่าจะต้องเสียสละสิ่งของให้ทานเท่านั้น แต่ยังมี

รวมถึงการเสียสละร่างกายแรงใจอีกด้วย หรืออาจกล่าวได้ว่าทุกการให้ทานจะต้องอาศัยร่างกายในการให้ ดังนั้นผู้ที่มีร่างกายสมบูรณ์ครบ ๓๒ ประการย่อมที่จะมีโอกาสที่จะทำความดีได้มากกว่าผู้ที่มีความผิดปกติทางร่างกาย นอกจากนี้การให้ทานนี้ยังมีอานิสงส์คือจะทำให้เป็นผู้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ไม่อดอยาก และได้รับการยกย่องจากสังคมอีกด้วย

๒) คุณค่าด้านจิตใจ

การให้ทานนอกเหนือจะทำให้เป็นผู้ที่มีความอุดมสมบูรณ์แล้วนั้น คุณค่าที่ปรากฏชัดอีกอย่างหนึ่งก็คือ คุณค่าในด้านจิตใจ กล่าวคือ การให้ทาน ถือเป็นการทำบุญขั้นแรกที่ชาวพุทธสามารถกระทำได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำบุญตักบาตร ก็ถือเป็นการให้ทานอย่างหนึ่ง ซึ่งผู้ที่จะยอมเสียสละให้ทานนี้ จะต้องเป็นผู้ที่มีความเอื้อเฟื้อ เห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ ตลอดจนจนถึงมีความเสียสละเป็นที่ตั้ง ดังนั้นการให้ทานนอกเหนือจะเป็นการเสียสละร่างกายแล้วนั้น ยังเป็นการยกระดับจิตใจของผู้ให้อีกด้วย ทำให้จิตใจไม่คิดตระหนี่ถี่เหนียว ไม่ยึดติดในสมบัติของตน ดังมีคำกล่าวที่ว่า “มือของผู้ให้ย่อมสูงกว่ามือของผู้รับ” ฉะนั้นการให้ทานของพระเวสสันดรจึงเป็นตัวอย่างแห่งการให้ทานทั้งปวง และอานิสงส์ของการให้ทานนี้ก็ย่อมที่จะทำให้ชีวิตประสบแต่ความสุขความเจริญในชีวิต

๓) คุณค่าด้านสังคม

ในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์หิมพานต์ นอกเหนือจากหลักธรรมเรื่องการให้ทานแล้วนั้น ยังมีอีกสองหลักธรรมที่มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่งต่อสังคม กล่าวคือ ๑) หลักขรวาจาธรรม อันหมายถึงหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงชี้แนะให้เป็นแนวทางในการครองเรือน หรือธรรมสำหรับผู้ครองเรือน หลักธรรมสำหรับครอบครัว ซึ่งหากครอบครัวใดใช้หลักขรวาจาธรรมในการดำเนินชีวิตย่อมที่จะทำให้ครอบครัวมีความสุข อีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างให้สังคมมีความเข้มแข็ง เพราะครอบครัวถือเป็นองค์กรแรกที่จะช่วยสร้างให้สังคมมีความเข้มแข็ง หากครอบครัวมีความอบอุ่น สมาชิกในครอบครัวมีความจริงใจซื่อสัตย์ ช่มใจ อดทนและเสียสละแบ่งปัน ย่อมที่จะทำให้ครอบครัวมีความเข้มแข็ง สมาชิกในครอบครัวก็มีความรักสามัคคีกัน ปัญหาทางสังคมก็ย่อมที่จะลดน้อยลงตามไปเช่นกัน นอกจากนี้หลักธรรมที่มีคุณค่าต่อสังคมอีกประการหนึ่งก็คือ หลักอธิปไตย ๓ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธรรมาธิปไตย หรือผู้มีธรรมเป็นใหญ่ ด้วยการประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนละซึ่งอกุศลกรรม ซึ่งหากประเทศชาติใช้ธรรมาธิปไตยในการปกครองย่อมที่จะทำให้สังคมปราศจากการเข่นฆ่า ภาวะสงคราม ตลอดจนถึงปัญหาทางสังคมต่างๆ ดังจะเห็นได้จากการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีการปกครองโดยอาศัยธรรมเป็นใหญ่ ทำให้ประชาชนอยู่อย่างสงบสุขนั่นเอง

๔) คุณค่าด้านประเพณีและวัฒนธรรม

หลักธรรมที่ก่อให้เกิดคุณค่าด้านประเพณีและวัฒนธรรมที่ปรากฏในกัณฑ์ทศพานต์นี้ หลักการให้ทานถือเป็นหลักธรรมที่แสดงให้เห็นได้ชัดเจนมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การให้ทานของชาวพุทธที่ถือเป็นสิ่งที่ชาวพุทธโดยส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแทบจะทุกพื้นที่ของประเทศไทย เช่น

ประเพณีทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษ ประเพณีถวายทานต่างๆ ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนจนถึงประเพณีการถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์เพื่ออุทิศให้กับบรรพบุรุษ ประเพณีที่เกิดขึ้นเหล่านี้ล้วนอาศัยหลักการให้ทาน การเสียสละสิ่งของ และหลักความกตัญญูที่มีต่อบรรพบุรุษ โดยอาศัยพระสงฆ์เป็นสื่อกลางในการนำเอาสิ่งของที่ให้ทานนั้นไปถึงดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ ดังนั้นหลักการให้ทานจึงถือเป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดประเพณีทางพระพุทธศาสนาอย่างมากมายนั่นเอง

๔.๑.๓ วิเคราะห์คุณค่าของหลักพรหมวิหาร ๔ หลักทศ ๖ และหลักสังคหัตถุธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ทานกัณฑ์

กัณฑ์ทานกัณฑ์เป็นกัณฑ์ที่มีหลักธรรมปรากฏอยู่ ๓ หลัก ประกอบไปด้วย ๑) หลักพรหมวิหาร ๔ หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ มี ๔ อย่าง (๑) เมตตา ปรารภณาให้ผู้อื่นเป็นสุข (๒) กรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ (๓) มุทิตา พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี (๔) อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ ๒) หลักทศ ๖ หมายถึง หลักเกี่ยวกับความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางสังคม การดำเนินชีวิต มีหน้าที่และความรับผิดชอบที่พึงปฏิบัติต่อกัน และ ๓) หลักสังคหัตถุธรรม หมายถึง หลักธรรม ๔ ประการ ที่ช่วยประสานคนหมู่มากให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นเครื่องช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ดังนั้นคุณค่าของหลักธรรมทั้งสามนี้สามารถวิเคราะห์คุณค่าในด้านต่างๆดังต่อไปนี้

๑) คุณค่าด้านร่างกาย

หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ทานกัณฑ์นี้ หลักธรรมที่มีคุณค่าต่อร่างกายมากที่สุดก็คือหลักพรหมวิหาร ๔ และหลักสังคหัตถุ ๔ และหลักทศ ๖ เพราะถึงแม้ว่าหลักธรรมทั้ง ๓ หลักนี้จะไม่เกี่ยวข้องกับร่างกายโดยตรง แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า การที่คนในครอบครัวและสังคมนอบข้างได้รับการดูแลเอาใจใส่ทั้งในด้านร่างกายและจิตใจเป็นอย่างนี้ไม่ได้รับอิทธิพลของหลักธรรมทั้งสองนี้ ในแง่ของคุณค่าหลักพรหมวิหาร ๔ เป็นธรรมสำหรับผู้ใหญ่ นักปกครอง เพื่อที่จะให้การปกครองหรือการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ ฉะนั้นหากปฏิบัติตนตามหลักพรหมวิหาร ๔ และหลักสังคหัตถุ ๔ ย่อมที่จะทำให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกันและมีความสุขทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งในหลักพรหมวิหาร ๔ นี้ ความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ถือเป็นหลักที่จะช่วยเป็นหลักประกันในชีวิตได้เพราะมีเมตตาเป็นที่ตั้งและไม่คิดที่จะเบียดเบียนผู้ใด จึงเป็นหลักประกันในชีวิตให้ปลอดภัยได้อีกด้วย นอกจากนี้หลักทศ ๖ ก็คือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเช่นกัน เพราะเป็นการกล่าวถึงหน้าที่ของกลุ่มคนในสังคมที่จะต้องปฏิบัติสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เช่น หน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อบิดามารดา ญาติมิตร ก็คือการดูแลเอาใจใส่ให้บุคคลเหล่านี้มีความสุขทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ กล่าวคือ ในด้านร่างกายก็เกิดภาวะความเจ็บป่วยก็ต้องดูแลรักษา ประณินบัติ พาไปรักษา ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ของบุตรโดยตรงที่จะต้องดูแลผู้มีอุปการคุณ

๒) คุณค่าด้านจิตใจ

พรหมวิหารธรรม ถือเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการพัฒนาจิตใจ เพราะการที่จะปฏิบัติตามพรหมวิหารธรรมได้นั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องเป็นผู้ที่มีสภาวะจิตใจที่ ดีงาม ไม่มีความอาฆาตพยาบาท ไม่มีความอิจฉาริษยา เมตตา ความปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นมีความสุข อย่างแท้จริง อันประกอบขึ้นจากใจที่บริสุทธิ์ไม่แอบแฝงด้วยเพียงหวังประโยชน์แก่ตน มีความปรารถนาให้ผู้อื่นที่ได้รับความลำบากพ้นจากความลำบากนั้น มีจิตใจที่ไม่คิดอิจฉาใคร และเป็นผู้ที่ไม่มีความลำเอียง มีความเป็นกลาง ดังนั้นพรหมวิหาร ๔ จึงถือเป็นหลักธรรมสำหรับพระพรหม และเป็นหลักธรรมสำหรับบิดามารดาอีกด้วย ซึ่งหากใครสามารถที่ปฏิบัติได้ก็ย่อมที่จะส่งผลให้มีจิตใจที่ดงาม และมีสุขภาพจิตที่ดี เพราะปราศจากความอิจฉา ความประทุษร้ายแก่ผู้อื่น

๓) คุณค่าด้านสังคม

การอยู่ร่วมกันในสังคมทุกยุคสมัย สิ่งที่สำคัญต่อการอยู่ร่วมกันก็คือ การมีหลักปฏิบัติ และหลักการดำเนินชีวิตที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งหลักทศ ๖ ถือเป็นหลักธรรมที่ได้ให้แนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคมโดยการปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเอง กล่าวคือ หลักทศ ๖ เป็นหลักธรรมที่จะช่วยให้ทุกคนรู้หน้าที่ของตนเอง ซึ่งหากปฏิบัติตามหลักทศ ๖ นี้ ปัญหาทางสังคม เช่น ปัญหาการทอดทิ้ง ปัญหาอาชญากรรม ก็ย่อมที่จะลดลง เพราะทุกคนมีการปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเอง ให้ความดูแลสมาชิกในครอบครัวสังคม นอกจากนี้หลักสังคหวัตถุ ๔ ก็ถือเป็นหลักธรรมที่จะช่วยให้สังคมนั้นๆ มีความสงบสุข เพราะหลักสังคหวัตถุเป็นหลักธรรมที่จะช่วยยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกันและกัน อีกทั้งหลักพรหมวิหารธรรมก็เป็นหลักธรรมสำหรับนักปกครอง ดังนั้นผู้ปกครองหรือผู้ที่เป็นผู้นำในสังคมใดหากยึดหลักพรหมวิหารธรรมในการปกครองย่อมที่จะส่งผลทำให้สังคมนั้นมีความสงบร่มเย็น ประชาชนก็จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๔) คุณค่าด้านประเพณีและวัฒนธรรม

สังคมไทยถือว่าเป็นสังคมส่วนใหญ่ที่มีประเพณีและวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินชีวิตในประจำวันล้วนแล้วแต่ได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่การทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ตลอดจนถึงการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เริ่มตั้งแต่เกิดจนตาย จะเห็นได้ว่าล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งคุณค่าของหลักพรหมวิหาร ๔ หลักสังคหวัตถุ ๔ และหลักทศ ๖ นี้ ถือเป็นหลักธรรมที่ได้สอดแทรกในวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน จนก่อให้เกิดประเพณีการรดน้ำคำหัวผู้สูงอายุ ตามหลักทศ ๖ การปล่อยนกปล่อยปลา ไล่ชีวิตโค กระบือ ตามหลักพรหมวิหาร ๔ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ได้หยั่งรากลึกในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีต จะเห็นได้ว่าสังคมส่วนใหญ่เป็นสังคมที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน เห็นอกเห็นใจกันและกัน แสดงให้เห็นถึงความมีเมตตา กรุณา เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตนั่นเอง

๔.๑.๔ วิเคราะห์คุณค่าของหลักสันโดษและหลักมิตรแท้-มิตรเทียมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ทศพรเวสสัน

มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ทศพรเวสสัน เป็นการกล่าวถึงพระเวสสันดรพร้อมด้วยพระนางมัทรี พระชาติและพระกัณหาเสด็จจากเมืองผ่านแคว้นเจตราชฎี จนเสด็จถึงเขาวงกตในป่าหิมพานต์ พระอินทร์ได้มอบหมายให้เวสสุกรรมเทพบุตรมานิรมิตบรรณศาลาไว้ ๒ หลังพร้อมด้วยเครื่องใช้ต่างๆให้กับ ๔ ฤาษี หลักธรรมที่ปรากฏในเรื่องนี้ ประกอบไปด้วย ๑) หลักสันโดษ และ ๒) หลักมิตรแท้-มิตรเทียม คุณค่าของหลักธรรมทั้ง ๒ นี้ ถือเป็นหลักธรรมที่จะช่วยทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างเรียบง่ายรู้จักความพอประมาณในการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังเป็นการช่วยทำให้ดำเนินชีวิตอย่างมีสติ ตลอดจนจนถึงคุณค่าในด้านการเลือกคบคนว่า บุคคลเช่นใดที่เป็นดีและคนไม่ดี โดยมีรายละเอียดของคุณค่าของทั้ง ๒ หลักธรรม ดังต่อไปนี้

๑) คุณค่าด้านร่างกาย

หลักสันโดษ ถือเป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเพื่อให้ชาวพุทธมีความพอดี รู้จักประมาณในการดำรงชีวิต โดยที่ดำเนินชีวิตอย่างรู้เท่าทัน หลักสันโดษนี้หากปฏิบัติตามจะพบว่าสามารถช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างเรียบง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน การสันโดษ หมายถึง ความยินดี ความพอใจ ในสิ่งซึ่งได้มาด้วยริ้วแรง และความชอบธรรมของตน ตามที่มี ตามที่ได้ มีความรู้จักอิม รู้จักพอ คุณค่าของหลักสันโดษที่มีต่อร่างกายคือ การดำรงตนอยู่ในสภาพสันโดษ ซึ่งหมายถึง ยินดีพอแก่กำลังของร่างกาย สุขภาพ และวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง เช่น เมื่อมีอาหารมาก เครื่องใช้สอยมาก ก็จะไม่ใช้หรือไม่บริโภคเกินกำลังของตน เพราะเมื่อบริโภคใช้สอยเกินกำลังหรือเกินร่างกายของตนที่จะรับได้ก็ย่อมที่จะก่อให้เกิดโทษแก่ร่างกายได้ เช่น การบริโภคอาหารเกินควร ย่อมที่จะก่อให้เกิดโรครุมเร้าต่างๆ ดังนั้นการยึดหลักยถาพสันโดษจะช่วยให้รู้จักพอประมาณในการบริโภค รวมถึงยังเป็นการส่งเสริมสุขภาพไม่ให้ใช้งานหนักเกินไปอันจะนำไปสู่การเกิดโรคร้ายไข้เจ็บต่างๆตามมาภายหลัง

๒) คุณค่าด้านจิตใจ

การรู้จักพอประมาณหรือมีความสันโดษมิได้มีคุณค่าเฉพาะด้านร่างกายเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงคุณค่าที่เกิดขึ้นกับจิตใจ กล่าวคือ การที่มีหลักธรรมสันโดษเป็นฐานของการดำเนินชีวิตจะทำให้ผู้ที่ปฏิบัติยึดถือตามไม่มีความอิจฉาริษยาได้ เพราะเนื่องจากว่า ผู้ที่มีความสันโดษหรือมีความพึงพอใจในกำลังของตนเองนั้นจะไม่มีจิตที่เป็นอกุศล คิดอยากได้ของผู้อื่น ซึ่งหากเกิดความอิจฉาริษยาขึ้นย่อมที่จะนำไปสู่การดิ้นรน แ่งแย่งกัน จิตใจก็จะมีแต่ความคิดที่เอาชนะซึ่งกันและกัน จนนำไปสู่การก่อเหตุที่จะทำให้เกิดความเดือนร้อนแก่ตนเองและผู้อื่นตามมา ดังนั้นการที่มีหลักสันโดษอยู่ประจำใจย่อมที่จะทำให้ความโลภ ความอยากได้ของผู้อื่น ลดน้อยลง และรู้จักใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย รู้จักว่าสิ่งไหนจำเป็นไม่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต และมีจิตใจที่ไม่คิดอยากได้ของผู้อื่นนั่นเอง

๓) คุณค่าด้านสังคม

การอาศัยอยู่ในสังคมนอกเหนือจากการรู้จักพอประมาณหรือดำเนินชีวิตตามหลักสันโดษแล้วนั้น สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น หรือการเลือกสมาคมผู้อื่น ในทางพระพุทธศาสนานั้นการเลือกคบคนนั้นถือเป็นสิ่งที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะหากคบค้าสมาคมกับคนที่เป็นคนไม่ดีย่อมที่จะนำมาซึ่งความเดือดร้อนได้ หลักมิตรแท้-มิตรเทียม จึงถือเป็นหลักธรรมที่มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง เพราะการเลือกคบมิตรแท้ หรือคบคนที่เป็นคนดี ย่อมที่จะนำมาซึ่งประโยชน์ หลักมิตรแท้-มิตรเทียม เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่จะช่วยให้ก่อให้เกิดความสุขในชีวิต เพราะทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งมิตรแท้ไว้ คือ ๑) มิตรมีอุปการะ ๒) มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข ๓) มิตรแนะนำประโยชน์ และ ๔) มิตรมีความรักใคร่ ดังนั้นการเลือกคบมิตรแท้นั้นจะช่วยทำให้ชีวิตมีความสุข มีกัลยาณมิตรที่ดี คอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันและตักเตือนกันเหนียวแน่นในยามที่อีกฝ่ายหลงผิด ดังมีคำกล่าวที่ว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล”

๔.๑.๕ วิเคราะห์คุณค่าของหลักมธุรสวาทที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ชูชก

มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ชูชกเป็นกัณฑ์ที่แสดงถึงการดำรงตนอยู่ในอบายของชูชก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประพฤติดิถีหลักศีล ๕ ข้อมธุรสวาท หรือการพูดปด พูดเท็จของชูชกเอง ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาหลักศีล ๕ ถือเป็นหลักจริยธรรมขั้นพื้นฐานที่จะทำให้สังคมอยู่อย่างสงบสุข ปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกันทั้งทางกายและวาจา ดังนั้นคุณค่าของศีล ๕ จึงถือว่าเป็นหลักจริยธรรมเบื้องต้นที่จะชาวพุทธจะต้องประพฤติปฏิบัติเป็นพื้นฐาน เพราะอานิสงค์ของศีล ๕ นั้นจะก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม ฉะนั้นศีล ๕ จึงถือว่าเป็นคุณค่าเป็นอย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้อธิบายถึงคุณค่าของศีล ๕ ดังต่อไปนี้

๑) คุณค่าด้านร่างกาย

หลักศีล ๕ เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่จะช่วยทำให้ร่างกายมีสุขภาพที่ดี เพราะศีล ๕ เป็นสิ่งที่ควบคุมการกระทำทางกาย และวาจา การปฏิบัติตามศีล ๕ นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อที่ ๕ ที่ให้งดเว้นจากการเสพสิ่งของอันก่อให้เกิดโทษแก่ตนเอง อีกทั้งยังเป็นการก่อให้เกิดความสูญเสียต่อตนเอง และผู้อื่นตามมา เพราะการกระทำที่ขาดสติจากการเสพสิ่งของมีนเมา ย่อมที่จะทำให้เกิดการเสีเสียดังง่าย นอกจากนี้ศีลข้อที่ ๑ ยังเป็นหลักประกันในเรื่องของชีวิตอีกด้วย เพราะการเบียดเบียนซึ่งกันและกันย่อมที่จะทำให้เกิดความสูญเสียทั้งสองฝ่าย การปฏิบัติตามศีลก็คือ การที่มีกายและวาจาเป็นปกติ ดังนั้นคุณค่าของศีลที่มีต่อร่างกายก็คือ การดำรงตนอยู่อย่างมีสติสัมปชัญญะ ไม่เสพสิ่งของมีเมาอันเป็นเหตุก่อให้เกิดการขาดสติและนำไปสู่การผิดศีลข้ออื่น ๆ นั้นเอง

๒) คุณค่าด้านจิตใจ

อานิสงค์ของศีลนั้น เมื่อร่างกายแตกสลายตายไป จิตของผู้มีศีล ๕ ครอบ ย่อมเข้าสู่ความสุขในโลกหน้า มีสวรรค์เป็นอย่างต่ำ มีพรหมโลกเป็นอย่างกลาง และมีพระนิพพานเป็นอย่าง

สูงสุด จากอานิสงคนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของศีลและประโยชน์ของการรักษาศีล ๕ ดังนั้นเมื่อถึงแก่อสัญกรรม ผู้ปฏิบัติอยู่ในศีลนั้นย่อมที่จะไม่ตกไปสู่อบายภูมิ และมีความมั่นใจว่า การรักษาศีลนั้นจะช่วยทำให้เกิดในภพภูมิที่ดีในโลกหน้า จิตใจก็จะไม่กระวนกระวาย นอกจากนี้การรักษาศีล ๕ ยังช่วยให้ผู้ที่ปฏิบัติตามมีความสุข เพราะไม่ต้องหวาดระแวงว่าจะมีใครทำร้ายหรือไม่ มีความเมตตาเป็นที่ตั้ง ไม่ว่าจะกล่าวให้ร้ายใคร ไม่ผิดประเวณีใคร มีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นผู้ที่ปฏิบัติตามศีลย่อมที่จะมีจิตใจที่บริสุทธิ์นั่นเอง

๓) คุณค่าด้านสังคม

การดำรงอยู่ในสังคมสิ่งทีทุกคนจะต้องให้ความสำคัญเกี่ยวกับกรอบในการประพฤติปฏิบัติซึ่งในทางสังคมนั้น ทุกคนอยู่ภายใต้กรอบของกฎหมายและกรอบของศีลธรรม ศีล ๕ ถือเป็นกรอบทางศีลธรรมเป็นเสมือนกรอบพื้นฐานของสังคมที่จะทำให้สังคมไม่เกิดความวุ่นวาย มีความสงบสุข หากพิจารณาดูแล้วจะพบว่า การทำผิดกฎศีลธรรมย่อมที่จะส่งผลทำให้เกิดกฎหมายไปด้วย เช่น การทำร้ายกัน การขโมยสิ่งของ การเสพสิ่งเสพติด ดังนั้นหากปฏิบัติตามกรอบของศีล ๕ อย่างเคร่งครัด กฎหมายก็ไม่จำเป็นต้องนำมาใช้กับมนุษย์ ในสังคมปัจจุบันหลายๆปัญหาทางสังคมล้วนแล้วแต่มีสาเหตุมาจากการที่มีการละเมิดกฎทางศีลธรรม หรือการประพฤติผิดศีล ดังนั้นศีล ๕ จึงถือว่ามีคุณค่าต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง เพราะหากปฏิบัติตามก็จะไม่ทำให้สังคมเดือดร้อน ไม่มีการเข่นฆ่ากัน ไม่มีการโจรกรรมสิ่งของ ไม่มีการผิดประเวณี ไม่มีการกล่าวโทษซึ่งกันและกัน และไม่มีการเสพสิ่งของที่ผิดกฎหมาย เป็นต้น

๔) คุณค่าด้านประเพณีและวัฒนธรรม

หลักศีล ๕ ถือเป็นหลักจริยธรรมขั้นพื้นฐานที่ช่วยทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข คุณค่าของหลักศีล ๕ นั้น ถือเป็นหลักธรรมที่มีคุณค่าเป็นอย่างมาก ในแง่ของคุณค่าที่มีต่อประเพณีและวัฒนธรรมนั้นคือช่วยทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยปราศจากการเบียดเบียนกัน ทั้งในด้านกายและวาจา หรืออาจกล่าวได้ว่า หลักศีล ๕ เป็นหลักธรรมที่จะช่วยทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันตินั่นเอง

๔.๑.๖ วิเคราะห์คุณค่าของหลักความไม่ประมาทและหลักกาลามสูตรที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์จุลพน

มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์จุลพนเป็นตอนที่ชูชกได้หลอกถามทางไปสู่ป่าหิมพานต์กับพรานเจตบุตร ซึ่งพรานเจตบุตรก็ได้หลงกลของชูชกนั้นแสดงให้เห็นถึงความประมาทของพรานเจตบุตรที่ไม่มีความระเี่ยดรอบครอบ หลงบอกทางแก่ชูชก ทำให้ชูชกสามารถเดินทางไปสู่ป่าหิมพานต์และพบกับพระเวสสันดรชาดกและครอบครัวได้ ฉะนั้นคุณค่าที่เกิดขึ้นกับมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์จุลพนนี้ สิ่งทีแสดงให้เห็นได้ชัดเจนมากที่สุดคือ การที่พรานเจตบุตรมีความประมาทและไม่ใช้

หลักกาลามสูตรพิจารณาถึงคำพูดของชูชก ก่อนที่จะตัดสินใจบอกทางแก่ชูชก ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ของคุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์จุลพน โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑) คุณค่าด้านร่างกาย

หลักธรรมความไม่ประมาทเป็นหลักธรรมที่สามารถนำไปใช้ได้ในทุกสถานการณ์และทุกยุคสมัย เพราะความประมาทเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความผิดพลาดจนเป็นอันตรายต่อตนเองและผู้อื่น ในแง่ของคุณค่าด้านร่างกายนี้ ความไม่ประมาทสามารถนำไปใช้ได้ในการดูแลตนเองทั้งในแง่ของการดูแลสุขภาพ เช่น ความประมาทในเรื่องของการกิน หากกินโดยประมาท ไม่รู้จักประมาณระวังย้อมที่จะทำให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพได้ อีกทั้งยังเป็นการทำลายสุขภาพร่างกายทางอ้อมอีกด้วย นอกจากนี้คุณค่าของหลักกาลามสูตร ก็คือการใช้ปัญญาพิจารณาข่าวสารก่อนที่จะตัดสินใจเชื่อ เช่น เราได้ยินข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพโดยวิธีการต่างๆ ซึ่งก่อนที่จะปฏิบัติตามนั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือการพิจารณาเสียก่อนว่าข่าวสารที่ได้รับนั้นจริงเท็จประการใด ดังนั้นการที่จะตัดสินใจทำอะไรควรที่จะใช้สติสัมปชัญญะพิจารณาเสียก่อน โดยใช้หลักกาลามสูตรเป็นหลักในการตรวจสอบก่อนที่จะเชื่อหรือตัดสินใจต่อไป

๒) คุณค่าด้านจิตใจ

คุณค่าของหลักธรรมความไม่ประมาทและหลักกาลามสูตรที่เกิดขึ้นกับจิตใจ ก็คือ การช่วยให้เป็นคนที่มีเหตุและผล เป็นคนที่มีความรอบครอบ และมีจิตใจที่ไว้ว่าน เมื่อมีเหตุการณ์หรือมีปัญหาต่างๆเกิดขึ้นก็จะไม่ตื่นตระหนก ไม่ตีโพยตีพาย และไม่ด่วนตัดสินใจ การที่ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาทนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด เพราะปัจฉิมโอวาทของพระพุทธองค์เองก็ทรงเน้นย้ำถึงความไม่ประมาท โดยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีสติรู้เท่าทัน ดังนั้นคนที่ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาทนั้นจึงเป็นคนที่จะเห็นคุณค่าของการใช้ชีวิต มีสุขภาวะทางจิตที่ดี สดใส และรู้เข้าใจในชีวิตมากกว่าคนที่กำลังหลงมัวเมาตนเอง

๓) คุณค่าด้านสังคม

สถานการณ์ทางสังคมในปัจจุบันนี้ถือว่า เป็นช่วงที่มีความซับซ้อนและมีความวุ่นวายมากพอสมควร การที่เกิดเหตุการณ์ต่างๆขึ้นทั้งในด้านปัญหาอาชญากรรม ปัญหาเศรษฐกิจ ตลอดจนถึงปัญหาสังคมต่างๆ สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ การรู้เท่าทันกระแสสังคมนั่นเอง หรืออาจกล่าวได้ว่าต้องดำเนินชีวิตอย่างมีสติไม่ประมาท ใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นอย่างรอบครอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันข่าวสารต่างๆที่ได้รับ หรือได้ยินจาก social media ล้วนแล้วแต่มีความจำเป็นต่อการรู้เท่าทัน ซึ่งหลักกาลามสูตรและหลักความไม่ประมาทถือเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ที่จะช่วยให้การรับรู้ข่าวสารในสังคมเป็นไปตามข้อเท็จจริง อีกทั้งหลักกาลามสูตรและหลักความไม่ประมาทนี้ยังจะช่วยให้เราไม่โดนกลุ่มมิจฉาชีพมา

หลอกลวงได้ ดังนั้นก่อนที่จะปลงใจเชื่อหรือตัดสินใจอะไร ควรที่จะใช้หลักกาลามสูตรมาพิจารณาและสืบหาข้อเท็จจริงเสียก่อนที่จะตัดสินใจต่อไป

๔) คุณค่าด้านประเพณีและวัฒนธรรม

คุณค่าของหลักกาลามสูตรและหลักความไม่ประมาทที่มีต่อประเพณีและวัฒนธรรมนั้น อาจจะไม่ปรากฏชัดเจนมากนักในทางตรง แต่หากพิจารณาแล้วจะพบว่าคุณค่าที่เกิดขึ้นต่อประเพณีและวัฒนธรรมทางอ้อมก็คือ การใช้หลักกาลามสูตรมาเป็นเกณฑ์ในการตรวจสอบถึงระบบความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งหลายๆประเพณีของบางชุมชนก็เป็นประเพณีที่สืบต่อกันมาโดยที่ไม่สามารถอธิบายได้ เป็นเพียงความเชื่อที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ดังนั้นคุณค่าของหลักกาลามสูตรที่มีต่อประเพณีวัฒนธรรมก็คือ ใช้หลักกาลามสูตรมาพิจารณาถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนไม่มงาย โดยใช้หลักความไม่ประมาทหรือหลักปัญญาพิจารณาควบคู่ต่อไป

๔.๑.๗ วิเคราะห์คุณค่าของหลักมธุรสวาทที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์

มหาพน

หลักศีล ๕ ถือเป็นหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มหาพนมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งศีลข้อที่ ๔ คือ การงดเว้นจากการกล่าวมธุรสวาท หรือการงดเว้นจากการพูดเท็จ ซึ่งในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มหาพนนี้ ชูชกถือว่าเป็นแบบอย่างของคนที่มีประพฤติน่าดี ใช้ไหวพริบบริภูมิปัญญาในทางที่ไม่ดี ใช้ความสามารถในการพูด พูดหลอกล่อให้คนหลงเชื่อ ดังนั้นคุณค่าของการกล่าวมธุรสวาท สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

๑) คุณค่าด้านร่างกาย

หลักมธุรสวาท หรือการพูดเท็จ พูดหลอกลวงผู้อื่น พูดคำหยาบ พูดให้ผู้อื่นแตกแยก ถือเป็นวิญญูจริตและเป็นอันตรายต่อตนเองและผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพูดหลอกลวงหรือพูดใส่ร้ายผู้อื่นนั้นย่อมที่จะมีผลตามมาได้ ซึ่งจะก่อให้เกิดอันตรายต่อชีวิตตนเองตามมา เช่น การพูดใส่ร้ายกันโดยที่ไม่มีข้อเท็จจริง เมื่ออีกฝ่ายมาได้ยินเข้าก็จะเกิดการทะเลาะเบาะแว้งกัน ทำร้ายกันด้วยวาจาหรือหนักกว่านั้นอาจจะทำร้ายร่างกายจนถึงแก่ชีวิตได้ ซึ่งในสังคมปัจจุบันจะเห็นว่า การทำร้ายร่างกายกันส่วนหนึ่งก็มาจากการที่คนสองฝ่ายมีการทะเลาะกันด้วยวาจา ซึ่งเมื่อไม่มีใครยอมใคร ก็เป็นฉนวนเหตุทำให้เกิดการทำร้ายร่างกายกันได้ การพูดจึงถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง จะพูดให้ผู้อื่นเชื่อถือ จะพูดให้ผู้อื่นทำลาย ก็ย่อมที่จะสามารถทำได้ นอกจากนี้การพูดเท็จหรือการกล่าวมธุรสวาทยังก่อให้เกิดการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย ทำให้เกิดปัญหาต่างๆขึ้นมา สูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ดังนั้นคุณค่าของการไม่กล่าวเท็จนั้นย่อมที่จะทำให้ชีวิตของตนนั้นปลอดภัยและอยู่ในสังคมอย่างสงบสุข

๒) คุณค่าทางจิตใจ

คนที่พูดเท็จอยู่เป็นประจำนั้น นอกเหนือจากเป็นคนที่ไม่มีความเชื่อถือแล้วนั้น ยังเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาวะจิตของผู้พูดเองว่า คำพูดที่พูดออกมานั้นเป็นคำพูดที่เกิดจากความโลภ

ความโกรธ และความหลง ความอิจฉาริษยา ซึ่งผู้ที่พูดเท็จเป็นประจำนั้นจะมีจิตใจที่ไม่ปกติ คือ จิตใจ เศร้าหมอง และมีความกระวนกระวายใจ วิตกกังวลกลัวว่าผู้อื่นจะรู้ความจริง ซึ่งต่างจากคนที่พูด ความจริงและรักษาศีลข้อนี้จะเป็นคนที่มีแต่ผู้คนยอมรับ เคารพนับถือ และมีจิตใจที่ดีงาม ไม่คิด หลอกลวงผู้อื่น เพราะฉะนั้นการพูดนั้นเจตนาหรือจิตใจดีถือว่าสำคัญมากที่สุดเพราะว่าเมื่อมีเจตนาดี คำพูดที่กล่าวออกมา ก็จะเป็นคำพูดที่ดี ผู้ฟังก็จะเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับในสังคม

๓) คุณค่าทางสังคม

การพูดแต่ความจริง ไม่พูดเท็จนั้น ถือเป็นหลักประกันทางสังคมในเรื่องของสัจจะ หรือ คำสัตย์ เพราะการพูดความจริงนั้นจะช่วยให้ได้รับความไว้วางใจจากสังคมรอบข้าง ตลอดจนถึงเป็นผู้ ที่มีความน่าเคารพนับถือ การเป็นคนที่มีสัจจะหรือมีความจริงใจนั้นจะช่วยให้สังคมตลอดจนถึง สภาพแวดล้อมที่อาศัยอยู่มีความอบอุ่น มีความสามัคคีกัน เพราะทุกคนมีความจริงใจให้แก่กัน ดังนั้น การไม่พูดเท็จจึงถือว่ามีคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะช่วยให้สังคมนั้นมีความจริงใจต่อกันและกัน และเป็นสังคมที่น่าอยู่ต่อไป

๔) คุณค่าทางประเพณีและวัฒนธรรม

หลักสัจจะหรือหลักมุสาวาทถือเป็นหลักธรรมที่ทุกคนจะต้องพบเจอในแต่ละวัน เพราะการเจรจาสื่อสารเป็นสิ่งที่จะต้องอาศัยข้อเท็จจริงเป็นสำคัญ ซึ่งหากทุกคนมีความจริงใจต่อกัน พูดจากันด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ ก็จะทำให้สังคมน่าอยู่มากยิ่งขึ้น ไม่เกิดการโต้เถียงกัน และอยู่ร่วมกัน อย่างสงบสุข

๔.๑.๘ วิเคราะห์คุณค่าของกตัญญูทเวทิตีที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร

๑) คุณค่าด้านร่างกาย

คำว่า กตัญญู โดยส่วนมากมักจะเข้าใจว่าเป็นการกตัญญูต่อบุพการีและผู้มีอุปการคุณ เท่านั้น หากแต่ตัวเราเองนั้นก็จะต้องทำด้วย เนื่องจากไม่ว่า มือ เท้า แขน ขา หู ปาก และหัวใจ ล้วนมี บุญคุณกับเรามากมาย เราใช้งานเขา เราอาศัยไปไหนมาไหน เขาช่วยเหลือเรามาตลอดตั้งแต่เราเกิด เราจึงควรกตัญญูต่อร่างกายของเราด้วย ซึ่งเราสามารถทำได้โดย ไม่ใช่เขาจนเกินกำลัง ให้เขาได้ พักผ่อนบ้าง ดูแลเอาใจใส่เขาเป็นอย่างดี บำรุงเลี้ยงเขาให้เติบโตแข็งแรงเข้าไป หากเขาผิดปกติต้องรีบ รักษา อย่าปล่อยให้เขาเจ็บป่วยทุกข์ทรมานเขาจะได้อยู่กับเรานานๆ ไม่ทรุดโทรมก่อนเวลาอัน สมควร เราจึงอย่าทำร้ายเขาโดย เสพของมีนเมาและยาเสพติด ไม่เที่ยวเตร่หาเมรุ่หามคำ การไม่ได้รับการ พักผ่อน การไม่ดูแลเอาใจใส่ เราเรียกว่าไม่กตัญญูต่อตัวเองและสังขาร ดังนั้นการกตัญญูไม่ได้ หมายความว่ากตัญญูต่อบุพการีเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกตัญญูต่อตนเองอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกตัญญูต่อ ร่างกายของเราเอง เมื่อเจ็บป่วยก็ต้องรักษา เพื่อให้ร่างกายอยู่กับเราได้นานที่สุด ดังนั้นคุณค่าของ ความกตัญญูต่อตนเองจะทำให้เราดูแลตัวเองเป็นอย่างดีและใช้ร่างกายกระทำแต่ความดีนั่นเอง

๒) คุณค่าด้านจิตใจ

คุณค่าของหลักธรรมความกตัญญูที่เกิดขึ้นนอกเหนือจากการกตัญญูต่อร่างกายตนเอง ทำให้มาดูแลรักษาร่างกายของตนเองเป็นอย่างดีแล้วนั้น สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ คุณค่าที่เกิดขึ้นต่อจิตใจ กล่าวคือ จะทำให้เกิดความภาคภูมิใจในฐานะที่ได้ตอบแทนบุญคุณ ตลอดจนถึงเป็นคนที่มีจิตใจประกอบไปด้วยความเมตตา และความคิดที่อยากจะช่วยเหลือผู้อื่นเป็นที่ตั้ง นอกจากนี้การมีความกตัญญูทวนเวียนช่วยให้ได้รับการยอมรับในสังคมและได้รับการยกย่องให้เป็นแบบอย่างในสังคมอีกด้วย

๓) คุณค่าด้านสังคม

ความกตัญญูทวนเวียนเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุข รอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบ อีกทั้งความกตัญญูทวนเวียนเป็นวัฒนธรรมที่งดงาม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยได้สอดแทรกความกตัญญูทวนเวียนไว้เกือบทุกเรื่อง เช่น การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย การบวช วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันลอยกระทง เป็นต้น ความกตัญญูทวนเวียน ทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมมั่นคง ซึ่งนับว่าเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่อันเหมาะสมของตนเอง โดยเริ่มจากความรับผิดชอบต่อตนเอง ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพการี และบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูทวนเวียน อันจะขยายผลในระดับสังคมที่กว้างออกไป นอกจากนี้ความกตัญญูช่วยให้โลกอยู่รอดไม่มีปัญหา ปัญหาคนชราไม่มีคนเลี้ยง ปัญหาสงคราม ปัญหาความโหดร้ายทารุณ ปัญหาการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ ฯลฯ ก็จะหมดไป สภาวะสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะสมดุลไม่ถูกทำลาย คนมีความกตัญญูย่อมระลึกถึงบุญคุณของป่าไม้ ทุ่งนา แม่น้ำ ลำธาร ถนนหนทาง และสิ่งสาธารณประโยชน์อื่นๆ ฯลฯ ช่วยกันอนุรักษ์ บำรุง รักษาให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่ร่วมกับมนุษย์อย่างสมดุลและกลมกลืน ความกตัญญูทวนเวียนเป็นเครื่องหมายของคนดี

๔) คุณค่าด้านประเพณีและวัฒนธรรม

ความกตัญญูทวนเวียน เป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง โดยที่ผู้ใดมีความกตัญญูนั้นได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิต ฉะนั้นหลักกตัญญูถือว่าเป็นหลักธรรมที่มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณค่าที่เกิดขึ้นต่อประเพณีและวัฒนธรรม จะเห็นได้ว่าประเพณีต่างๆที่เกิดขึ้นหากพิจารณาจะพบว่า การให้ทาน การทำบุญอุทิศ ตลอดจนถึงการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ล้วนแล้วแต่มีเป้าหมายที่ชัดเจนคือ การอุทิศส่วนบุญกุศลให้บรรพบุรุษ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูรู้คุณที่มีต่อท่าน ดังนั้นประเพณีการทำบุญของชาวพุทธส่วนใหญ่จึงเน้นที่การอุทิศส่วนบุญกุศลให้แก่ผู้

ล่วงลับไปแล้ว ไม่ว่าจะประเพณีสลากภัต ประเพณีदानขันข้าว ประเพณีสารทไทยหรือประเพณีทำบุญเดือนสิบทางภาคใต้ เป็นต้น

๔.๑.๙ วิเคราะห์คุณค่าของหลักโกศล ๓ และหลักสังเวคปริกิตตปาฐะที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรี

หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรีนี้ จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า มีอยู่ ๒ หลักธรรม คือ หลักโกศล ๓ และหลักสังเวคปริกิตตปาฐะ ซึ่งหลักธรรมทั้ง ๒ นี้เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงความมีไหวพริบปฏิภาณของพระเวสสันดรชาดกและความโศกเศร้าเสียใจของนางมัทรีที่ได้สูญเสียบุตรธิดาทั้งสองแก่ชุกก หลักธรรมทั้ง ๒ นี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ถึงคุณค่าที่เกิดขึ้น โดยมีคุณค่าด้านต่างๆ ดังนี้

๑) คุณค่าด้านร่างกาย

หลักโกศล ๓ หมายถึงความฉลาด ความเชี่ยวชาญ ๓ อย่าง คือ ๑) ความฉลาดในความเจริญ ๒) ความฉลาดในความเสื่อม และ ๓) ความฉลาดในอุบาย ซึ่งในคุณค่าของหลักโกศล ๓ ด้านร่างกายนี้ สิ่งที่แสดงชัดเจนมากที่สุดคือ การใช้หลักโกศลในการดูแลสุขภาพร่างกาย รู้ว่าสิ่งไหนที่กระทำแล้วมีประโยชน์ต่อร่างกาย สิ่งไหนให้โทษต่อร่างกาย และวิธีการดูแลร่างกายอย่างไรให้อยู่ได้นานที่สุด ซึ่งหลักโกศลข้อที่ ๑) ความฉลาดในความเจริญ คือการกระทำอย่างไรให้ตนเองมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง อาหารประเภทไหนที่มีประโยชน์ ๒) ความฉลาดในความเสื่อม รู้ว่าสิ่งไหนที่ไม่มีประโยชน์ต่อชีวิตก็ตัดออกไป ไม่ให้ความสำคัญ ๓) ความฉลาดในอุบาย คือ การรู้ว่าจะทำอย่างไรให้มีชีวิตที่ดีทั้งสุขภาพกายและใจ ซึ่งคุณค่าของหลักโกศล ๓ นี้จะช่วยทำให้ชีวิตมีความสุขมากยิ่งขึ้นโดยมีสุขภาพกายและใจที่ดีนั่นเอง

๒) คุณค่าด้านจิตใจ

คุณค่าด้านจิตใจนี้ หลักธรรมที่มีคุณค่ามากที่สุดในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์กุมารก็คือหลักสังเวคปริกิตตปาฐะ ปิเยหิ วิปโยโค ทุกโข หมายถึง การพลัดพรากจากของอันเป็นที่รักถือเป็นทุกข์ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความโศกเศร้า เสียใจเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสูญเสียการพลัดพราก การเสียชีวิตของคนรอบข้างที่มีคุ้นเคย ย่อมที่จะทำให้เกิดความเสียใจได้ ดังเช่นนางมัทรี ที่ได้สูญเสียพระกัณหาและพระขาสีแก่ชุกกสร้างความโศกเศร้าและเสียใจเป็นที่สุด หรือแม้แต่กระทั่งตัวเราเอง เมื่อต้องสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักก็ย่อมที่เกิดความโศกเศร้าเสียใจเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นคุณค่าของหลักธรรมข้อนี้ก็ คือ การพิจารณาและยอมรับความเป็นจริง โดยมองให้เป็นสัจธรรมความจริงทางธรรมชาติที่ทุกคนจะต้องพบเจอและทำใจยอมรับในกฎธรรมชาตินี้ว่า การพลัดพรากจากสิ่งที่รักก็เป็นทุกข์ ดังนั้นเมื่อหมั่นพิจารณาและทำความเข้าใจในความจริงนี้ก็จะช่วยให้สามารถยอมรับความเป็นจริงใจ มีสภาพจิตใจที่ดีขึ้น รู้และเข้าใจในกฎสัจธรรมนี้เอง

๓) คุณค่าด้านสังคม

ทั้งธรรมโกศล ๓ และหลักสังเวคปริกิตตนปาฐะ ถือเป็นหลักธรรมที่จะช่วยทำให้สังคมเกิดความสงบสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีอำนาจหรือเป็นผู้นำ หลักโกศล ๓ ถือเป็นหลักธรรมที่สำคัญที่จะต้องศึกษาและนำไปปฏิบัติ เพราะเป็นเสมือนหลักธรรมที่จะช่วยทำให้รู้และเข้าใจถึงสภาพสังคม ตลอดจนถึงวิธีการแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้นได้ นอกจากนี้หลักสังเวคปริกิตตนปาฐะ หรือการพิจารณาถึงสาเหตุของการเกิดปัญหาก็จะช่วยให้เข้าใจในสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจนนำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่อไป

๔.๑.๑๐ วิเคราะห์คุณค่าของหลักขรราวาสธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์สักกบรรพ

ในมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์สักกบรรพนี้ หลักธรรมที่ปรากฏเด่นชัดมากที่สุด นอกเหนือจากการบำเพ็ญมหาทานบารมีของพระเวสสันดรที่ได้ให้ทานราชโอรสและราชธิดาแล้วนั้น หลักขรราวาสธรรมถือเป็นหลักธรรมที่ทั้งพระเวสสันดรและพระนางมัทรีถือเป็นหลักธรรมที่ทั้งสองพระองค์ทรงตั้งอยู่อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักขรราวาสธรรม ๔ และหลักอริชฐานธรรม ที่ถือเป็นหลักธรรมที่เด่นชัดมากที่สุด ดังนั้นในแง่ของคุณค่าของหลักธรรมทั้ง ๒ นี้ ประกอบไปด้วย

๑) คุณค่าด้านร่างกาย

หลักขรราวาสธรรม ๔ ถือเป็นหลักธรรมที่ใช้เป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันของครอบครัวเพื่อให้เกิดความสุข ซึ่งครอบครัวที่จะอยู่ร่วมกันได้ยาวนานจะต้องมีสัจจะ ความจริงใจต่อกัน ทมะ มีความข่มใจ จาคะ มีความเสียสละ และขันติ มีความอดทน อดกลั้น การที่ครอบครัวยึดหลักขรราวาสธรรมนี้เป็นที่ตั้ง ปัญหาทางครอบครัวต่างๆก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาที่เกี่ยวกับการทำร้ายร่างกายในครอบครัวก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะมีทมะและขันติ เป็นตัวข่มจิตข่มใจไม่ให้ตัดสินใจทำอะไรที่ก่อให้เกิดผลเสียตามมา ฉะนั้นการดำเนินชีวิตคู่ตามหลักขรราวาสธรรม ๔ จะทำให้ชีวิตประสบแต่ความสุขและความเจริญขึ้นๆยิ่งๆไปนั่นเอง

๒) คุณค่าด้านจิตใจ

หลักขรราวาสธรรม ๔ และหลักอริชฐานธรรม นอกเหนือจะมีคุณค่าด้านร่างกายแล้วนั้น ในคุณค่าด้านจิตใจนั้นเมื่อครอบครัวหรือสังคมใดที่มีขรราวาสธรรมเป็นที่ยึดมั่น ในแง่ของครอบครัวจะทำให้ดำเนินชีวิตคู่อย่างสบายใจ ไม่ระแวงกัน มีความเชื่อใจซึ่งกันและกัน และอริชฐานธรรมจะช่วยทำให้จิตใจแน่วแน่ เมื่อตั้งใจจะทำอะไรแล้วก็จะทำจนกว่าจะประสบผลสำเร็จ

๓) คุณค่าด้านสังคม

คุณค่าหลักขรราวาสธรรมที่มีต่อสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จาคะ เมื่อรู้จักการเป็นผู้ให้ ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น นั้นหมายความว่า เกิดความสามัคคีกัน ไม่ชิงดีชิงเด่นกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ สังคมจะมีความสุขธรรมะ นอกจากนี้การมีขันติ หรือความอดทน อดกลั้น จะทำให้หลีกเลี่ยงจากความเสื่อมจากเหตุต่างๆได้ เพราะมีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคงอดทน อดกลั้น ไม่มัวเมากับสิ่งเขี้ยววนต่างๆ หรืออาจกล่าวได้ว่า สามารถควบคุมสติอารมณ์ของตนเองได้

ไม่ให้กระทำการสิ่งต่างๆที่จะก่อให้เกิดโทษต่อตนเองและสังคมตามมา ดังนั้นสังคมใดหากมีความจริงใจต่อกัน มีความเสียสละช่วยเหลือกัน ย่อมที่จะเป็นสังคมที่น่าอยู่และมีความเจริญรุ่งเรืองนั่นเอง

๔.๑.๑๑ วิเคราะห์คุณค่าของหลักอภุศลมูล ๓ และหลักโภชนเมตต์ัญญาตาที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มหาราช

หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มหาราช ประกอบไปด้วยหลักอภุศลมูล ๓ และหลักโภชนเมตต์ัญญาตา ซึ่งหลักอภุศลมูล ๓ หรือ รากเหง้าของความชั่วจนเป็นเหตุให้เกิดกิเลส มี ๓ ประการ โลกยะ(ความอยากได้ของผู้อื่น), โทสะ(ความโกรธ) และโมหะ (ความหลง) ส่วนหลักโภชนเมตต์ัญญาตา หมายถึง ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือรู้จักพิจารณารับประทานอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนาน มัวเมา ดังนั้นในคุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มหาราชมีดังต่อไปนี้

๑) คุณค่าด้านร่างกาย

หลักอภุศลมูล ๓ ถือเป็นหลักธรรมที่เป็นรากเหง้าของการกระทำทั้งหลายของมนุษย์ เพราะมนุษย์ทุกคนล้วนแล้วแต่มีโลก โทสะ และโมหะ ทุกคน อยู่ที่ใครจะสามารถควบคุมได้ จะสังเกตได้ว่าโลกยะ โทสะ และโมหะ มีผลกระทบโดยตรงก่อร่างกาย จิตใจ และสังคม ซึ่งในประเด็นนี้ในด้านร่างกาย จะเห็นได้ว่า การที่มีความอยากได้หรือโลภะมากเกินไปย่อมที่จะทำให้ตนเองเดือดร้อนได้ เช่น เกิดการลักขโมยสิ่งของจนนำไปสู่การที่ต้องรับโทษ เป็นต้น นอกจากนี้การมีโทสะมาก หรือไม่ สามารถที่จะควบคุมอารมณ์ความโกรธของตนเองได้ เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะหากควบคุมไม่ได้ย่อมที่จะก่อให้เกิดการทำลาย หรือทำร้าย ซึ่งกันและกัน ดังนั้นการรู้เท่าทันอภุศลมูลและการรู้จักควบคุมกิเลสของตนเองได้นั้นถือว่าเป็นประเสริฐที่สุด เช่น ชูชกเองที่มีโลภะกินอาหาร ไม่รู้จักความพอประมาณ จนทำให้ต้องท้องแตกตายในที่สุด ดังนั้นการรู้เท่าทันกิเลสของตนเองและรู้จักความพอประมาณของตนย่อมที่จะทำให้ชีวิตมีความปลอดภัยทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจนั่นเอง

๒) คุณค่าด้านจิตใจ

การควบคุมความโลภ ความโกรธ ความหลงได้นั้น ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด และน้อยคนนักที่จะสามารถปฏิบัติได้ ยิ่งรู้เท่าทันมากเท่าไร ความทุกข์ก็จะยิ่งลดน้อยลงเรื่อยๆ เมื่อควบคุมความโลภได้ ความอยากได้ อยากเป็น อยากมีก็ลดน้อยลง เมื่อควบคุมความโกรธได้ ความโมโห ความคิดที่จะทำลายก็จะสงบลง และเมื่อควบคุมความหลงได้ สติสัมปชัญญะก็จะเกิดขึ้น ดังนั้นคนที่สามารถควบคุมอภุศลมูลได้นั้นย่อมที่จะเป็นผู้ที่มีจิตใจผ่องใส ไม่อยากได้ของผู้อื่น ไม่อิจฉาริษยาใคร ไม่คิดที่จะทำร้ายใคร และไม่ตั้งอยู่ในความประมาท

๓) คุณค่าด้านสังคม

การรู้เท่าทันอภุศลมูล ๓ คือ โลกยะ โทสะ และโมหะ ถือเป็นการรู้เท่าทันต้นเหตุของปัญหาทั้งหมดในสังคม เพราะทุกๆปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมนั้นแล้วแต่มีสาเหตุมาจากความโลภ โกรธ

หลง ของมนุษย์ เกิดการแก่งแย่งชิงดีกันและกัน จนนำไปสู่การก่ออาชญากรรมต่างๆ ซึ่งการกระทำส่วนใหญ่เหล่านี้ ล้วนมาจากการขาดสติสัมปชัญญะ ตัดสินใจทำอะไรเพียงเสี้ยววินาที เพราะฉะนั้น การรู้เท่าทันกิเลสที่เกิดขึ้นย่อมเป็นการช่วยระงับการกระทำต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อตนเองและสังคมให้เดือดร้อน

๔.๑.๑๒ วิเคราะห์คุณค่าของหลักอภัยทานที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กษัตริย์

มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กษัตริย์เป็นกัณฑ์ที่พระเวสสันดรและครอบครัวได้เดินทางกลับภายหลังจากที่ถูกเนรเทศให้ไปอยู่ในป่าหิมพานต์ หลักธรรมที่ปรากฏในตอนนั้นก็คือ หลักอภัยทานที่พระเวสสันดร พระนางมัทรี ได้ให้แก่ชูชก และพระมหากรุณาธิคุณของพระเจ้ากรุงสุยชัยที่ได้ให้อภัยโทษแก่พระเวสสันดร ในคราที่ให้ทานช้างปัจจัยนาเคนทร์ ดังนั้นคุณค่าของหลักอภัยทานมีดังต่อไปนี้

๑) คุณค่าด้านจิตใจ

อภัยทาน หมายถึง การไม่ถือความผิด หรือการล่วงเกินกระทบกระทั่งว่าเป็นโทษ การให้อภัยทานนี้ถือเป็นการไม่จองเวรหรือไม่พยาบาทต่อกันและกัน เมื่อเกิดขึ้นในใจผู้ใด จะทำให้จิตใจของผู้นั้นให้ผ่องใสพ้นจากการกลุ้มรุมบดบังของโทษ เพราะฉะนั้นการให้อภัยทานนี้ยังเป็นการยกระดับของจิตใจให้สูงขึ้น ดีขึ้น มีค่าขึ้น และยังเป็นทำให้ทานที่ยิ่งใหญ่อีกประการหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันหากจิตใจยังหมกมุ่นกับความโกรธ หรือการจองเวรพยาบาทต่อกันและกัน ย่อมที่จะส่งผลทำให้จิตใจเศร้าหมอง อยู่อย่างระแวง ไม่มีความสุข จิตใจก็จะคิดแต่การแก้แค้น ดังนั้นการให้อภัยทานจะช่วยปลดปล่อยให้จิตใจที่ยึดติดนี้ ทำให้หลุดพ้นจากความคิดที่จะแก้แค้นได้และยังเป็นการยกระดับจิตใจของผู้ให้อภัยทานอีกด้วย

๒) คุณค่าด้านสังคม

การให้อภัยทานนอกเหนือจะเป็นการยกโทษ อโหสิกรรมแล้วนั้นยังเป็นการเริ่มต้นของการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอีกประการหนึ่ง เพราะการอยู่ร่วมกับผู้อื่นนั้น แน่นนอนย่อมที่จะมีสิ่งเข้ามากระทบกระทั่งทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดของการอยู่ร่วมกันก็คือ การรู้จักการให้อภัยซึ่งกัน เพราะหากสังคมไหนไม่รู้จักการให้อภัยก็ไม่สามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้ ผู้ที่ให้อภัยทานถือว่าเป็นผู้ที่มีความเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง เพราะมิฉะนั้นจะไม่สามารถที่จะให้อภัยกับผู้ที่ทำร้ายเราได้ เพราะฉะนั้นการให้อภัยทาน ทางพระพุทธศาสนาจึงถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและความสำคัญอย่างยิ่งที่พุทธศาสนิกชนจะต้องฝึกและปฏิบัติให้ได้ เพราะหากไม่มีการให้อภัยซึ่งกันและกัน ความสุขสงบก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้นั่นเอง

๔.๑.๑๓ วิเคราะห์คุณค่าของหลักสาราณียธรรม ๖ ที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์นครกัณฑ์

มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์นครกัณฑ์ ถือเป็นกัณฑ์สุดท้ายของมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ เป็นกัณฑ์ที่กล่าวสรุปเกี่ยวกับมูลเหตุของฝนโบกขรพรรษตก เมื่อคราวพระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปโปรดพระราชบิดาและพระประยูรญาติที่เมืองกบิลพัสดุ์ หลักธรรมที่ปรากฏในตอนจบของมหาเวสสันดรชาดกนี้ หลักสาราณียธรรม ๖ ถือเป็นหลักธรรมที่เด่นชัดมากที่สุดและมีความสำคัญมากที่สุดหลักธรรมหนึ่ง เพราะเป็นหลักธรรมที่เป็นปฐมเหตุของการแสดงมหาเวสสันดรชาดกของพระพุทธเจ้าเช่นกัน ดังนั้นคุณค่าของหลักสาราณียธรรม ๖ นี้ ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ถึงคุณค่าด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑) คุณค่าด้านร่างกาย

สาราณียธรรม ๖ หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ถือว่าเป็นธรรมที่เป็นพลังในการสร้างความสามัคคี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านกายกรรม อันประกอบด้วยเมตตา คือ การกระทำทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา เช่นการให้การอนุเคราะห์ช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ไม่รังแกทำร้ายผู้อื่น ไม่สร้างความเดือนร้อนให้ผู้อื่น ซึ่งในด้านกายกรรมนี้ถือเป็นสิ่งที่มีคุณค่าโดยตรงกับคุณค่าของหลักธรรมด้านร่างกาย เพราะกายกรรมในสาราณียธรรม ๖ เป็นการแสดงออกถึงความมีเมตตากรุณาต่อผู้อื่น ไม่ทำร้ายร่างกายผู้อื่น ตลอดจนถึงให้ความช่วยเหลือผู้อื่นตามกำลังของตนเอง

๒) คุณค่าด้านจิตใจ

ผู้ที่ตั้งตนอยู่ในสาราณียธรรม ๖ นี้ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าเป็นผู้ที่มีพลังและมีจิตใจที่ Dingam มีความคิดที่ประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นการคิดดีต่อกัน ไม่คิดอิจฉาริษยา หรือไม่คิดมุ่งร้ายพยาบาท มีจิตใจที่สดใส

๓) คุณค่าด้านสังคม

สาราณียธรรม ๖ ถือเป็นหลักธรรมที่มีคุณค่ามากต่อการสร้างความสามัคคีในสังคม เพราะสาราณียธรรม ๖ ประกอบไปด้วย ๑) กายกรรม อันประกอบด้วยเมตตา คือ การกระทำทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา เช่นการให้การอนุเคราะห์ช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ไม่รังแกทำร้ายผู้อื่น ๒) วจีกรรม อันประกอบด้วยเมตตา คือ การมีวาจาที่ดี สุภาพ อ่อนหวาน พุทธิเหตุผล ไม่พูดให้ร้ายผู้อื่นทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ๓) มโนกรรม อันประกอบด้วยเมตตา คือ ความคิดที่ประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นการคิดดีต่อกันไม่คิดอิจฉาริษยาหรือไม่คิดมุ่งร้ายพยาบาท หากทุกคนคิดแล้วปฏิบัติเหมือนกันความสามัคคีก็จะเกิดขึ้นในสังคม ๔) สาธารณโภคี คือ การรู้จักแบ่งสิ่งของให้กันและกันตามโอกาสอันควร เพื่อแสดงความรักความหวังดีของผู้ที่อยู่ในสังคมเดียวกัน ๕) สีลสามัญญตา คือ ความรักใคร่สามัคคี รักษาศีลอย่างเคร่งครัดเหมาะสมตามสถานะของตนมีความประพฤติสุจริตปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของหมู่คณะ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น และ

๖) ทิฏฐิสามัญญตา คือ การมีความเห็นร่วมกัน ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นร่วมมือร่วมใจในการสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความสงบ ธรรม ๖ ประการ ที่ผู้ใดได้ประพฤติดีจะเกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกื้อกูลกันไม่ทะเลาะวิวาทกัน อันจะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความรักความสามัคคีกันตลอดไป เพราะฉะนั้นหลักสาราณียธรรม ๖ จึงเป็นหลักธรรมที่จะช่วยสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นและเป็นหลักธรรมที่จะช่วยทำให้สังคมเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

๔) คุณค่าด้านประเพณีและวัฒนธรรม

หลักสาราณียธรรม ๖ ถือเป็นหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งหากสังคมใดที่ตั้งอยู่ในสาราณียธรรมแล้วนั้น ย่อมที่จะมีความเข้มแข็ง กระทำการสิ่งใดก็จะประสบผลสำเร็จ โดยอาศัยความสามัคคีของเป็นที่ตั้ง เพราะฉะนั้นคุณค่าของหลักสาราณียธรรมก็คือการสร้างสรรค์ร่วมกันในการสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมของเราให้คงอยู่เพื่ออนุชนรุ่นหลังต่อไป

๔.๒ สรุป

หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์นั้นถือเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณค่าที่เกิดขึ้นในด้านร่างกายนั้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จะช่วยให้การดำเนินชีวิตในแต่ละวันเป็นไปอย่างมีสติสัมปชัญญะ รู้ว่าสิ่งไหนที่ก่อให้เกิดประโยชน์และก่อให้เกิดโทษต่อร่างกาย คุณค่าที่เกิดขึ้นกับจิตใจ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจะช่วยพัฒนาให้มีจิตใจที่เมตตากรุณา ไม่อิจฉาริษยาผู้อื่น รู้เท่าทันอารมณ์ของตนเอง และสามารถระงับอารมณ์โลภ โกรธ หลงของตนเองได้ คุณค่าที่เกิดขึ้นกับสังคม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจะช่วยส่งเสริมให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างสงบสุข ปราศจากการเบียดเบียนกันและกัน การอยู่ร่วมกันด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันและกัน คุณค่าที่เกิดขึ้นในด้านประเพณีและวัฒนธรรม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาถือเป็นหลักธรรมที่ปรากฏและเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติกิจกรรมจนกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเพณีและวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันต่างมีความสัมพันธ์กับเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เช่น ประเพณีถวายทานสลากภัตทางภาคเหนือ หลักการให้ทานและหลักความกตัญญูกตเวทีถือเป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดคุณค่าในด้านประเพณีและวัฒนธรรมของล้านนาที่ในปัจจุบันยังคงมีการสืบทอด ดังนั้นคุณค่าของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นั้นอาจกล่าวได้ว่า มีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน ในทุกๆด้าน ทั้งคุณค่าที่เกิดทางตรงและคุณค่าที่เกิดขึ้นทางอ้อม อย่างไรก็ตามคุณค่าของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอันนั้นหากจะเกิดคุณค่าอย่างสูงสุดก็ต่อเมื่อชาวพุทธนำไปประพฤติปฏิบัติมันนั่นเอง

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก” มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาและสาระสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก ๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก และ ๓) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) ผู้วิจัยได้ศึกษาจากหนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ โดยมีผลการวิจัยดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ประวัติและความเป็นมาและสาระสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและสาระสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก พบว่า มหาเวสสันดรชาดก เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป บางครั้งนิยมเรียกว่า มหาชาติ เนื่องด้วยเป็นเรื่องของ พระโพธิสัตว์ เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นชาดกเรื่องสุดท้ายในจำนวน ๕๔๗ พระเวสสันดรโพธิสัตว์ นับเป็นพระชาติที่ ๑๐ ในทศชาติชาดก ซึ่งมีเนื้อความปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๘ ชาดกเรื่องนี้มีความมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ว่า ได้ทรงบำเพ็ญบารมีชั้นสูงสุดที่เรียกว่าปรมัตถบารมี เมื่อสิ้นชาตินี้แล้วก็ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม โปรดให้ประชุมนักปราชญ์แต่งกาพย์มหาชาติ ใช้คาประพันธ์ประเภทร้อยยาว มีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้เทศน์อธิบายความ แต่เนื้อความมีความยาวเกินไป จึงไม่สามารถเทศน์ให้จบได้ภายใน ๑ วัน นักปราชญ์ราชกวีจึงแต่งมหาชาติขึ้นใหม่ โดยแต่ละท่านพยายามจะให้กัณฑ์ของตนเป็นส่วนที่ดีที่สุดโดยใช้ร้อยยาวแต่ง เรียกว่า มหาชาติกลอนเทศน์กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาคัดเลือกสำนวนที่ดีที่สุดในแต่ละกัณฑ์มารวมพิมพ์เป็นเล่ม รวม ๑๓ กัณฑ์ เรียกว่า ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ฉบับกระทรวงศึกษาธิการ ได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสร ให้เป็นยอดวรรณคดีประเภทกลอนกาพย์ รายละเอียดของมหาเวสสันดรชาดกนั้นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) กัณฑ์ทศพร เรื่องพระนางผุสดีจะจุติเป็นมารดาของผู้มีบุญและได้รับพร ๑๐ ประการจากพระอินทร์ ๒) กัณฑ์หิมพานต์ พระเวสสันดรประสูติที่กลางตลาด เมื่อได้สืบราชสมบัติต่อพระราชบิดา ได้พระราชทานช้างปัจจัยนาเคนทร์แก่กษัตริย์แคว้นกสิงคราชฎร์ และถูกเนรเทศไปอยู่

เขาวงกตป่าหิมพานต์ ๓) กัณฑ์ทานกัณฑ์ ก่อนพระเวสสันดรเสด็จไปอยู่ป่า ได้พระราชทานสัตตสดก มหาทาน คือ ข้าว ม้า รถ ทาสชาย ทาสหญิง โคนม และนางสนม อย่างละ ๗๐๐ ๔) กัณฑ์วน ประเวสน์ พระเวสสันดร พร้อมด้วยพระนางมัทรี พระขาลีและพระกัณหาเสด็จจากเมืองผ่านแคว้น เจตราชฎูร์ จนเสด็จถึง เขาวงกตในป่าหิมพานต์ ๕) กัณฑ์ชูชก ชูชกแก้ได้นางอมิตตดาเป็นภรรยา ถูก ใช้ให้ไปขอสองกุมาร แล้วได้พบพรานเจตบุตร ได้ลวงพรานเจตบุตรให้บอกทางไปยังเขาวงกต ๖) กัณฑ์จุลพน ชูชกเดินผ่านป่าเขาตามเส้นทางที่พรานเจตบุตรบอกไว้จนถึงที่อยู่ของอัจจุตฤาษี ๗) กัณฑ์ มหาพน ชูชกได้ลวงอัจจุตฤาษี ให้บอกทางผ่านป่าไม้ใหญ่ไปยังเขาวงกตที่ประทับของพระเวสสันดร ๘) กัณฑ์กุมาร ชูชกทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดร ได้แล้วทูลตีสองกุมารเฉพาะพระพักตร์ แล้ว พาเดินกลับพระนคร ๙) กัณฑ์มัทรี พระนางมัทรีออกตามหาสองกุมารตลอดทั้งคืนจนสลบเมื่อฟื้นแล้ว จึงทราบความจริง พระนางก็ทรงอนุโมทนาด้วย ๑๐) กัณฑ์สักกบรรพ พระอินทร์แปลงกายเป็น พรหมณ์ชรามาทูลขอพระนางมัทรี แล้วถวายคืนแด่พระเวสสันดร ๑๑) กัณฑ์มหาพรหม เทวดาคลใจให้ ชูชกพาสองกุมารเดินทางไปนครสีพีพระเจ้ากรุงสยูชัยทรงไถ่สองกุมารและทรงพระราชทานทุกอย่าง ตามปรารถนา ๑๒) กัณฑ์ฉกษัตริย์ พระเจ้ากรุงสยูชัย เสด็จไปทูลเชิญพระเวสสันดรและพระนางมัทรี กลับพระนคร เมื่อกษัตริย์ทั้งหกพระองค์ทรงพบกันก็ทรงสลบ ผนโปกขรพระรชตกจึงฟื้นขึ้น และ ๑๓) กัณฑ์นครกัณฑ์ กษัตริย์หกพระองค์เสด็จกลับพระนครสีพี พระเวสสันดรได้ครองราชย์ดังเดิม บ้านเมืองเกิดความสมบูรณ์พูนสุข

๕.๑.๒ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์นั้นนอกเหนือจาก หลักการบำเพ็ญทานบารมีแล้วยังมีหลักธรรมที่ปรากฏอีกมากมาย ดังนั้นผู้วิจัยศึกษาหลักธรรมอื่นๆที่ ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ๑) กัณฑ์ทศพร หลักธรรมที่ปรากฏคือ หลักกฏแห่งกรรมและหลักความไม่ประมาท
- ๒) กัณฑ์หิมพานต์ หลักธรรมที่ปรากฏคือ หลักการให้ทาน หลักฆราวาสธรรม ๔ และหลักอภิปิทย ๓
- ๓) กัณฑ์ทานกัณฑ์ หลักธรรมที่ปรากฏคือ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักทศ ๖ และหลักสังคหวัตถุธรรม
- ๔) กัณฑ์วนประเวสน์ หลักธรรมที่ปรากฏคือ หลักสันโดษ และหลักमितรแท้-मितรเทียม ๕) กัณฑ์ชูชก หลักธรรมที่ปรากฏคือ หลักศีล ๕ และหลักกฏแห่งกรรม ๖) กัณฑ์จุลพน หลักธรรมที่ปรากฏคือ หลัก ความไม่ประมาท และหลักกาลามสูตร ๗) กัณฑ์มหาพน หลักธรรมที่ปรากฏคือ หลักศีล ๕ ข้อที่ ๔ งดเว้นจากการกล่าวมุสาวาท ๘) กัณฑ์กุมาร หลักธรรมที่ปรากฏคือ กตัญญูกตเวที และ หลักพรหมวิหารธรรม ๙) กัณฑ์มัทรี หลักธรรมที่ปรากฏคือ หลักโกศล ๓ และหลักสังเวคปริกิตตน ปาฐะ ๑๐) กัณฑ์สักกบรรพ หลักธรรมที่ปรากฏคือ หลักฆราวาสธรรม และหลักอริชฐานธรรม ๑๑) กัณฑ์มหาพรหม หลักธรรมที่ปรากฏคือ หลักอกุศลมูล ๓ และหลักโภชนเมตต์ตัญญูตา

๑๒) กัณฑ์ฉกษัตริย์ หลักธรรมที่ปรากฏคือ หลักอภัยทาน และ ๑๓) กัณฑ์นครกัณฑ์ หลักธรรมที่ปรากฏคือ หลักสาราณียธรรม ๖

๕.๑.๓ วิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก

จากการศึกษาวิเคราะห์ถึงคุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก โดยผู้วิจัยได้กำหนดคุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ไว้ ๓ ด้านด้วยกัน คือ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านสังคม ผลการวิจัยพบว่า

ด้านร่างกาย หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์นั้น จะช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะ ไม่ประมาทในการใช้ชีวิต รู้ว่าสิ่งไหนมีประโยชน์ ต่อร่างกาย สิ่งไหนให้โทษต่อร่างกาย เห็นคุณค่าของร่างกายและดูแลสุขภาพร่างกายของตนเอง ตลอดจนถึงรู้จักใช้ร่างกายของตนเองในทำความดี

ด้านจิตใจ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ นั้นจะช่วยพัฒนาจิตใจให้มีความเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ไม่อิจฉาริษยาผู้อื่น มีจิตใจที่เป็น กุศล เมื่อมีอารมณ์โลก โกรธ หลง ก็สามารถระงับได้ และมีเข้าใจในสังขารของชีวิตดำเนินชีวิตอย่าง ไม่ประมาท

ด้านสังคม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ จะช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างสงบ ทุกคนต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและผู้อื่น เมื่อใครทำผิดก็ให้อภัยซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีเป็นที่ตั้ง สังคม มีความเข้มแข็ง ปัญหาทางครอบครัวลดน้อยลงและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

ด้านประเพณีและวัฒนธรรม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาถือว่ามีคุณค่าและมี อิทธิพลต่อประเพณีวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก โดยที่ประเพณีและวัฒนธรรมส่วนใหญ่มักจะมี ความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ปรากฏและ สอดแทรกในประเพณีและวัฒนธรรม เช่น ประเพณีถวายทานสลากภัต ประเพณีทำบุญอุทิศ ประเพณี ฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดก เป็นต้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ การศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๑) ควรมีการนำเอาทศชาติสูตรท้ายของพระพุทธเจ้ามาแนะนำเสนอในสื่อโทรทัศน์ เพราะ จะเป็นการปลูกฝังให้เยาวชนรู้จักและได้เรียนรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

๒) ควรมีการส่งเสริมให้สถานศึกษามีการจัดการเรียนการสอนรายวิชาพระพุทธศาสนาให้เข้มข้นมากกว่านี้ เพื่อที่จะให้นักเรียนได้ซึมซับและเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

๓) เมื่อถึงเทศกาลเทศน์มหาเวสสันดรชาดกสถานศึกษาควรจัดกิจกรรมและนำนักเรียนเข้าร่วมทุกครั้ง และอธิบายเพิ่มเติมให้นักเรียนเกี่ยวกับคุณค่าและความสำคัญของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนในยุคปัจจุบัน

๒) ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการแก้ไขปัญหาต่างๆที่กำลังเกิดขึ้นในสังคม

๓) ควรมีการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับเหตุผลที่ทำให้วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบันได้รับความนิยมน้อยลง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ :

โรจนมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ :

(๑) หนังสือ :

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลสังฆมหาปริณายก. **คู่มือชีวิต.** จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส
คล้ายวันประสูติ ๓ ตุลาคม ๒๕๓๕ กรุงเทพมหานคร ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์ชวนพิมพ์,
๒๕๓๕.

_____. **ทศบารมี ทศพิธราชธรรม.** กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.**

กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. ฟรินติ้งแมสโปรดักส์, ๒๕๔๖.

_____. **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
๒๕๑๘.

พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี). **ปริทรรศน์เวสสันดรชาดก.** พระนคร : เสริมวิทย์บรรณาการ
๒๕๑๓.

พระราชวิจิตรปฏิภาณ (เจ้าคุณพิพิธ วัดสุทัศน์เทพวราราม). **มหาเวสสันดรชาดก.** ปีที่จัดพิมพ์ :
พุทธศักราช ๒๕๕๐. ดำเนินการจัดพิมพ์โดยธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.

พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมมวฑฒโน). **ผลิตภัณฑ์เขียนเวียนกันคิด.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๑.

_____. **แกะทะเลเปลือกเวสสันดรชาดก.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๖.

พระอัครวิงสเถระ, **สัทพินิติธาตุมาลา,** แปลโดย พระมหานิมิตร ธมมสาโร ป.ธ. ๙ และคณะ.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบانيศึกษาพุทธ
โฆษ นครปฐม, ๒๕๔๖.

ฐานิสร์ ชาครัตน์พงศ์. **“ความรู้เรื่องชาดก”** อักษรสาร, พิมพ์เนื่องในโอกาสงานสี่ศาสตราจารย์ ๙
กันยายน ๒๕๑๕. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕.

นิยะดา เหล่าสุนทร. **ปัญญาสชาดก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แม่คำผาง, ๒๕๓๘.

ฉนิต อยู่โพธิ์. **ตำนานเทศน์มหาชาติและแหล่งเครื่องเล่นมหาชาติ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศิwap, ๒๕๑๔.

ประสิทธิ์ ศรีสมุทร, **วรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา,** กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๔๖.

ประพัฒน์ ตรีณรงค์ และสงวน อึ้งคง, **สารานุกรมวรรณคดี.** พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๕.

ประจักษ์ ประภาพิตยากร. **สมญาภิธานมหาเวสสันดรชาดก.** กรุงเทพมหานคร : สยามพัฒนา, ๒๕๒๒.

เปลื้อง ณ นคร. **พจนานุกรมฉบับทันสมัย เล่ม ๑.** พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน. จัดพิมพ์, ๒๕๔๔.

วันเพ็ญ สรณารักษ์. **คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร.** กรุงเทพมหานคร: ครุศาสตร์สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๑.

ศึกษาธิการ. กรม. **มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ ๑๓ กัณฑ์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๑.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ภาพยัมมหาชาติ,** พิมพ์ครั้งที่ ๓. พระนคร, : คลังวิทยา, ๒๕๐๗.

_____, **ภาพยัมพระเวศน์.** พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๙๕.

สี่พวงศ์ ธรรมชาติ. **วรรณคดีชาดก.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด สำนักพิมพ์อำนวยการ. **พระเวสสันดร ๑๓ กัณฑ์.** สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย พิมพ์เมื่อ ๒๕๒๔ อำนวยการ จงเลิศจรรยา เจ้าของ-ผู้จัดการ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๒๔.

หลวงเทพดรุณานุศิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช ป.๙). **ธาตุปทีปิกา หรือ พจนานุกรม บาลี - ไทย แผนกธาตุ.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระมหาวรวรรธน นภฏริศิริ (อัคราพร). “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการของตัวละครที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

- พระมหาธวัช เขมธโช (พุทธโส). “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- นิธิอร พรอำไพสกุล. “สุนทรียภาพในอรรถกถาเวสสันดรชาดก”. **ปริญญานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๙.
- พระสมหมาย ปวโร (ติตะปัน). “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก : กรณีศึกษาชุกกัณฑ์ในคัมภีร์โบลาน อักษรขอม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- วิจิตตรี ธรรมรักษ์. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- อำมลา กมลมาลย์. “การศึกษาหลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านจังหวัดอุทัยธานี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระครูพิสัยปริยัติกิจ (แก่น อคควณโณ). “ศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมการให้เชิงพุทธในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- ทิพวรรณ สุธานนท์. “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขของผู้สูงอายุ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อผู้วิจัย	: พระวินัย วิสุทธสาโร (เกษมสุข)
เกิด	: ๑๙ เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๑
สถานที่เกิด	: บ้านเลขที่ ๖๓ หมู่ที่ ๓ ตำบลหาดกรวด อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์
การศึกษา	: พธบ. การจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อุปสมบท	: ปี พ.ศ.๒๕๓๘ ณ วัดเขาแก้ว ตำบลจี้วังาม อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ ๕๓๐๐๐
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดเขาแก้ว เลขที่ ๒๐๑ หมู่ที่ ๔ ตำบลจี้วังาม อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ ๕๓๐๐๐